

Ola Løkkevik

Krigsseilernes erindringsfellesskap

En dokumentanalyse av tidsskriftet *Krigsseileren*.

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8–13

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2024

Ola Løkkevik

Krigsseilernes erindringsfellesskap

En dokumentanalyse av tidsskriftet *Krigsseileren*.

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8–13

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Abstract

This master's thesis studies the commemorative community of the Norwegian War Sailors in the post-war period, through an analysis of the journal *Krigsseileren* (which translates to “*The War Sailor*”), published by the Norwegian War Sailors' Association from 1970 until 2000. The study argues that the memory culture of the community was characterized by the existence of two collective traumas. The first was the war itself, and the second the post-war treatment of the Nortraship case. Some of the war sailors were more exposed to the collective trauma than others, which resulted in certain subcultures in the community being more prominent in the commemorative practice than others. The boundaries between those who were included in the community and those who ended up outside, were polarized, and influenced by the prevailing master narrative of the broader Norwegian memory culture. At the same time, the community was concerned with establishing ties with the outside world, through collaboration with other groups, and by taking part in a larger national and international commemoration practice about the Second World War.

Sammendrag

Denne masteroppgaven studerer de norske krigsseilernes erindringsfellesskap i etterkrigstiden, gjennom en analyse av tidsskriftet *Krigsseileren*, utgitt av Norges Krigsseilerforbund fra 1970 til 2000. Studien argumenterer for at minnekulturen til krigsseilerfellesskapet var preget av eksistensen av to kollektive traumer. Den første var krigen, og den andre var etterkrigsbehandlingen av Nortrashipsaken. Noen av krigsseilerne var sterkere utsatt for de kollektive traumene enn andre, som resulterte i at enkelte delkulturer i fellesskapet var mer fremtredende i erindringsfellesskapets minnepraksis enn andre. Fellesskapets grenser var polariserte mellom noen som var inkludert og andre som havnet utenfor, og var påvirket av den patriotiske grunnfortellingen som har preget den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig i Norge. Samtidig var fellesskapet opptatt av å knytte bånd til omverdenen, gjennom samarbeid med andre samfunnsaktører, og ved å ta del i en større nasjonal og internasjonal minnepraksis om andre verdenskrig.

Forord

I år, 2024, er det 85 år siden norske sivile sjøfolk ble ufrivillig dratt inn i en lang og grusom krigssituasjon på verdenshavene. I 1939 var den norske handelsflåten verdens fjerde største, og skipene og mannskapene av ypperste klasse i samtiden. Krigsseilernes innsats var av avgjørende betydning for alliert suksess, men etterkrigsbehandlingen de fikk er en skamplott for det norske samfunnet.

Med denne oppgaven har jeg ønsket å bidra til økt forståelse for krigsseilernes situasjon i etterkrigsårene. Samtidig håper jeg at prosjektet kan være til inspirasjon for økt forskning på tidligere og nåværende marginaliserte grupper i samfunnet. Jeg håper også at dybdekunnskapen jeg har fått om krigsseilerne vil komme yrkesutøvelsen som historielærer til gode, og at det kan legge grunnlaget for god undervisning og interessant diskusjon i klasserommet.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder gjennom prosjektet, Thomas Brandt. Dine innspill og tilbakemeldinger har vært særdeles viktige for at jeg har kommet i mål med oppgaven i tide. En takk skal også NTNU ha, for fem fine år som student på lektorutdanningen.

Jeg vil gjerne også få takke Norsk senter for krigsseilerhistorie, med Bjørn Tore Rosendahl i spissen, for inspirasjon til masteroppgaven og for alt arbeid de gjør for forståelsen for, og formidlingen av krigsseilernes historie.

Den største og varmeste takken skal imidlertid min fantastiske familie få. Paula og Pernille – dere er min motivasjon, inspirasjon, glede og energi i hverdagen. Å få barn underveis i arbeidet med masteroppgaven kunne ikke ha vært en bedre timing! Det har vært helt avgjørende å kunne slappe av med dere mellom arbeidsøktene. En takk skal også øvrig familie ha, for støtte og trygghet, og for nyttig korrekturlesning. Takk!

Ola Løkkevik, Søgne, 14. mai 2024.

INNHALDSFORTEGNELSE

1 INNLEDNING	1
1.1 Presentasjon av tema	1
1.2 Problemstilling	1
1.3 Kilder og metode	2
1.4 Historiografi	4
1.5 Masteroppgavens relevans for lektoryrket	6
1.6 Oppgavens interne struktur	7
2 TEORI	8
2.1 Minneteori	8
2.1.1 Kollektive minner	8
2.1.2 Kommunikative og kulturelle minner	9
2.1.3 Minnekultur og erindringsfellesskap	10
2.1.4 Kollektiv identitet og glemsel	11
2.1.5 Kollektive traumer	12
2.2 Det norske etterkrigsminnet	13
2.3 Krigsseilerbegrepet	15
3 BAKGRUNN OG KONTEKST	17
3.1 Krigsinnsatsen	17
3.1.1 Handelsflåten i krig	17
3.1.2 Norwegian Shipping and Trade Mission	19
3.2 Det vanskelige etterkrigslivet	21
3.2.1 Et plaget folk, preget for livet	21
3.2.2 Stridighetene om Nortraships hemmelige fond	23
3.2.3 Norges krigsseilerforbund	27
3.2.4 Anerkjennelse?	28
4 NORTRASHIPSAKEN – FRA KAMPSAK TIL MINNEKNAGG	31
4.1 Perspektiver på Nortrashipsaken	31
4.2 Samlende kampsak	32
4.2.1 Veien frem mot ex gratia	32
4.2.2 Hva gjør vi nå?	35

4.3 Nørtrashipsaken som minneknagg i krigsseilerfellesskapet.....	37
4.3.1 Et felles referansepunkt.....	37
4.3.2 Vi og de andre	38
4.3.3 Minneknagg.....	40
5 FELLESSKAPETS GRENSER	41
5.1 Hvem hørte til i krigsseilernes erindringsfellesskap?	41
5.2 Første verdenskrig	42
5.3 Marinen	44
5.4 Hjemmeseilerne.....	48
5.5 Kvinner i fellesskapet.....	50
5.6 Utlendinger.....	53
5.7 De emigrerte krigsseilerne	54
5.8 Tydelige og utydelige grenser	56
6 I TAKKNEMLIGHET	57
6.1 Internasjonal forankring	57
6.2 Fellesskapet som del av den nasjonale minnekulturen.....	61
6.2.1 Symbolet kongen.....	62
6.3 Sjøfolkkultur.....	65
6.4 Nye generasjoner.....	68
6.5 Et fellesskap i takknemlighet	69
7 KONKLUSJON	70
7.1 De sentrale problemstillingene.....	70
7.2 Videre forskning.....	74
7.3 Epilog	75
8 REFERANSER	76
8.1 Trykte kilder.....	76
8.2 Nettbaserte kilder	78
8.3 Litteratur.....	80
8.4 Figurer	83

*Det er lettere måter å dø på enn å gå til
bunns, fastklemt i et torpedert skip, sperret
inne i et maskinrum, skoldet til døde av
hvesende damp eller sette til av sult og tørst
og utmattelse på en flåte eller i en livbåt. Det
er lettere måter å dø på enn å stekes på et
brennende tankskip, å fryse i hjel i
Nordishavet, å sluke brenselolje eller
langsomt dø av sine sår. Over fire tusen
norske sjømenn led en slik skjebne.¹*

¹ Rasmussen 1964:15

1 INNLEDNING

1.1 Presentasjon av tema

Under det som må karakteriseres som ekstreme forhold, fraktet norske handelsskip avgjørende krigsmateriell, drivstoff og andre nødvendige varer for de allierte under andre verdenskrig. Sjøfolkene var under et konstant press fra fiendtlige fly- og ubåtangrep, og arbeidet under livsfare. Skipene måtte likevel seile. Handelsflåtens innsats er i ettertid ansett som Norges viktigste bidrag til alliert seier.² De menneskelige og materielle tapene var imidlertid enorme.

Krigsseilernes historie består av fortellinger om tapperhet og heltemot. Samtidig er det en fortelling preget av tap og lidelse, om glemsel og grensene for samfunnets omsorg, og om mennesker som på mange måter falt utenfor. Ikke nok med at krigen i seg selv var en smertefull erfaring, krigsseilerne opplevde også manglende oppreisning og oppfølging som et ytterligere kollektivt traume. Krigsseilerne følte seg glemt, undervurdert og systematisk motarbeidet, og ikke før utover 1960- og 1970-tallet opplevde de en form for oppreisning gjennom lovverket, i politikken og til en viss grad i media.³ Negative assosiasjoner knyttet til deres identitet som *krigsseilere* vedvarte imidlertid i lang tid etterpå.⁴ Den lange kampen for anerkjennelse kom til å prege krigsseilerne som fellesskap i etterkrigstiden. Det er først de siste tiårene at interessen for, og anerkjennelsen av deres innsats, har fått fotfeste i nordmenns bevissthet og den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig.

Tema for denne oppgaven er krigsseilernes erindringsfellesskap i etterkrigsårene, spesifikt perioden fra 1970 til 2000, da Norges Krigsseilerforbund utgav tidsskriftet *Krigsseileren*. Oppgavens formål er å belyse karakteristikker ved erindringsfellesskapets minnekultur, og være et bidrag til økt forståelse av krigsseilerne.

1.2 Problemstilling

Denne oppgaven studerer krigsseilerne som et avgrenset erindringsfellesskap i lys av den større nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig. Den overordnede problemstillingen har følgende ordlyd: *Hva karakteriserte minnekulturen til krigsseilernes erindringsfellesskap i etterkrigstiden?* Problemstillingen besvares gjennom en analyse av tidsskriftet *Krigsseileren*, utgitt av Norges Krigsseilerforbund mellom 1970 og 2000. Krigsseilerne som

² Hjeltnes 1995:10

³ Rosendahl 2021:53

⁴ Rosendahl 2021:53

erindringsfellesskap er et omfattende studieobjekt. For å kunne gjennomføre en avgrenset undersøkelse er tidsskriftet valgt som en inngang, fordi det fungerte som en arena for fellesskapets kollektive minner og minnepraksis. Oppgaven er teoretisk forankret i minneteori og foreliggende forskning om det norske etterkrigsminne. Tidsperioden tidsskriftet ble utgitt utgjør en naturlig avgrensning, og det er derfor perioden fra 1970 til 2000 som studeres.

For å besvare den overordnede problemstillingen er det formålstjenlig å behandle et knippe forskningsspørsmål. Forskningsspørsmålene besvares hver for seg, og danner sammen forutsetningen for besvarelsen av den overordnede problemstillingen.

Historiker og leder ved Norsk senter for krigsseilerhistorie, Bjørn Tore Rosendahl, har pekt på at det var den såkalte Nortrashipsaken som preget omtalen om krigsseilerne i den nasjonale konteksten. Saken dreide seg om det krigsseilerne mente var tilbakeholdte krigsrisikotillegg fra krigsseilasen, som de kjempet for å få utbetalt etter krigen. Når sjøfolkene ble skrevet om i media eller talt om i politikken, var det denne saken som var i fokus.⁵ Et første forskningsspørsmål spør om dette er en tendens som også preger krigsseilernes erindringsfellesskap: *På hvilken måte preget Nortrashipsaken krigsseilerfellesskapets minnekultur?*

Krigsseilerbegrepet har opp i gjennom historien vært utsatt for ulike tolkninger og forståelser av hvem begrepet omfatter – hvilke aktører regnes med, og hvilke utelates? Et annet forskningsspørsmål utforsker derfor krigsseilerfellesskapets grenser: *Hvem var inkludert i krigsseilerfellesskapets minnekultur?*

Et tredje forskningsspørsmål er å sette tidsskriftet i sammenheng med de generelle tendensene i historieskrivingen om andre verdenskrig, og diskutere hvordan den nasjonale minnekulturen gjenspeiler seg i erindringsfellesskapet til krigsseilerne. Det foretas imidlertid ingen fullstendig komparasjon mellom karakteristikkene ved minnekulturen i krigsseilernes erindringsfellesskap og den nasjonale minnekulturen grunnet.

1.3 Kilder og metode

Oppgavens problemstilling besvares i lys av en dokumentanalyse av tidsskriftet *Krigsseileren*. Tidsskriftet ble utgitt av Norges Krigsseilerforbund mellom 1970 og år 2000, og fungerte som medlemsblad for forbundet.⁶ Kildematerialet består av totalt 122 numre av tidsskriftet, som alle er digitalisert og gjort offentlig tilgjengelig som PDF-filer av Norsk senter for krigsseilerhistorie, via Krigsseilerregisteret. Senteret ble etablert ved Stiftelsen Arkivet i

⁵ Rosendahl 2021:75

⁶ Krigsseilerregisteret u.å. *Tidsskriftet «Krigsseileren»*.

Kristiansand i 2015, og er Norges ledende aktør på forskning og formidling av krigsseilerhistorie.⁷ Kildematerialet er svært omfangsrikt, og det var derfor nødvendig med et konkret og tydelig metodisk rammeverk for analysen.

Analysen er forankret i minneteori, samt foreliggende historisk forskning om krigsseilerne og det norske etterkrigsminnet. Metoden som ble brukt, kan beskrives som en form for dokumentanalyse. Med dokumenter menes samtlige skriftlige kilder som er tilgjengelig for forskeren, og skiller seg fra forskningsdata fra feltarbeid ved at dokumentene opprinnelig er skrevet for et annet formål.⁸ I boken *Hvordan gjøre dokumentanalyse, en praksisorientert metode*, sier Kristin Asdal og Hilde Reinertsen at dokumenter kan betraktes som steder. Det tilsier at det foregår en rekke handlinger som har betydning for saken og spørsmålene forskeren er ute etter å besvare i dokumentene. I denne oppgavens kontekst er det relevant for at tidsskriftet *Krigsseileren* kan forstås som en arena hvor den kollektive erindringen til krigsseilerne finner sted. På den måten kan man også tenke på studier av tekst som en form for feltarbeid.⁹ De påpeker samtidig at det er enda en dimensjon ved å se på dokumenter som steder; Man må ha et blikk for *hvordan* de er dokumenterte, og man kan derfor se på konteksten og ytre faktorer som fant sted da de oppstod som hjelp til å forklare innholdet i dokumentene.¹⁰

Metoden kan også karakteriseres av det som kalles «den hermeneutiske sirkelen». Begrepet stammer opprinnelig fra Herders holistiske tilnærming, der sirkelen illustrerer en dynamisk prosess av forståelse, hvor helheten og delene kontinuerlig påvirker hverandre. I samspillet med den omkringliggende kontekst får studieobjektene mening.¹¹ Man går altså frem og tilbake i en sirkel «mellom det som er utenfor teksten, teksten selv og tilbake til fordømmen som var utgangspunktet, som dermed vil ha blitt endret».¹²

Alle 122 numrene ble gjennomlest, og det ble tatt notater underveis i lys av den overordnede problemstillingen og forskningsspørsmålene. Det må imidlertid poengteres at *Krigsseileren* som kilde ikke nødvendigvis gir et fullstendig bilde av krigsseilerfellesskapets minnekultur. Tidsskriftet ble ikke opprettet i et vakuum – kildegrunnet baserer seg på en kontekst hvor fellesskapet på mange vis allerede var konstituert, og Nortrashipsaken pågikk i det offentlige apparatet. Det er også begrenset med innhold om hva som ble sagt og gjort på

⁷ Arkivet u.å. *Norsk senter for krigsseilerhistorie*

⁸ Thagaard 2013:59

⁹ Asdal & Reinertsen 2020:144

¹⁰ Asdal & Reinertsen 2020:145

¹¹ Gilje 2019:102-103

¹² Asdal & Reinertsen 2020:246-247

de mange lokalforeningsmøtene, og hvordan fellesskapets minnekultur utfoldet seg i praksis i hverdagen. Ved å foreta intervjuer av krigsseilere eller etterkommere, kunne det tenkes at enkelte av de mangelfulle sidene ved denne studien kunne blitt fylt med førstehåndskunnskap. Oppgavens tids- og tekstomfang muliggjorde ikke en slik tilnærming. Det er i tillegg svært få gjenlevende krigsseilere som kunne evnet å stille opp i intervjuer. En bredere studie kunne også ha gjennomført systematiske søk etter pressedeckning av krigsseilerne, som potensielt kunne tilført andre, utfyllende innsikter. *Krigsseileren* er likevel et vindu inn i fellesskapets erindring, og analysefunnene og konklusjonene må forstås som uttrykk for tidsskriftets innhold.

1.4 Historiografi

I det følgende kommer en oversikt over tidligere historiefaglige bidrag som anses som relevante for oppgaven.

Av større forskningsprosjekter er *Handelsflåten i krig*, utgitt mellom 1992 og 1997, det viktigste bidraget. 5-bindsverket anses i dag som standardverket på krigsseilernes historie. Bokverket ble mottatt med ros, også av sjøfolkene selv, og en bokanmelder i VG omtalte det som «monumentet krigsseilerne fortjener i norsk historie».¹³ Det er særlig Guri Hjeltnes sine to bøker om sjøfolkene som er relevant for denne oppgaven. Hjeltnes la vekt på at krigsseilernes innsats ble undervurdert allerede fra første stund de kom hjem etter krigen, og at de på sett og vis havnet i en «skvis» i krysningpunktet mellom jus, moral og politikk i etterkrigstiden.¹⁴ Hjeltnes beretter ikke bare detaljert om hendelsene og livet til sjøs, men også om tidligere lite utforskede elementer ved sjøfolkenes historie slik som de sosiale og helsemessige problemene mange krigsseilere strevde med etter krigen. Bøkene redegjør også grundig for kampen om Nortraships hemmelige fond.

Om Nortraship er de to første bindene i standardverket svært utfyllende. De beretter om Nortraships tilblivelse, virke under krigen og de skipsfartspolitiske faktorene som preget driften. Et sentralt poeng i det første bindet er de økonomiske sidene og motivasjonen for handelsflåtens aktive deltakelse i krigen – jamfør forfatteren Atle Thowsen eksisterte det i krysningpunktet mellom profitt og patriotisme.¹⁵ Thowsen redegjør ellers særlig grundig om det tidvis konfliktfylte forholdet mellom Nortraship og eksilregjeringen i London, samt interne stridigheter i ledelsen i Nortraship. Det andre bindet, skrevet av Bjørn Basberg tar for

¹³ Stugu 2021:70

¹⁴ Hjeltnes 1997:413

¹⁵ Thowsen 1992

seg siste halvdel av krigen. I denne perioden kunne Nortraship i større grad konsentrere seg om drift og konsolidering, ettersom de allierte fikk tilgang på flere skip og det tyske krigsmaskineriet mistet mye av sin styrke. Boken drøfter også overgangen fra krig til fred, der blant annet oppgjøret mellom Nortraship og de allierte, og mellom rederne og den norske stat, står sentralt.¹⁶ I tillegg er Jon Rustung Heglands *Nortraships flåte* i to bind fra 1976 innsiktsfull om Nortraship. Heglands bøker gjennomgår blant annet samtlige av handelsflåtens krigsforlis.¹⁷ Felles for bøkene om Nortraship er at de ikke inntar sjøfolkene perspektiv. De gir derimot gode redegjørelser av de omstendigheter som sjøfolkene seilte under, og er i så måte viktige bidrag for forståelsen av krigsseilernes historie og skjebne.

Den første boken som talte krigsseilernes sak, var imidlertid Lise Lindbæks *Tusen norske skip* fra 1943 – med reviderte utgaver i 1945 og 1948. Boken er en antologi, og forteller om den dramatiske hverdagen til sjøfolkene i handelsflåten. Boken er unik i den forstand at den delvis ble skrevet mens krigen pågikk, og tidsvitnene som ble intervjuet hadde inntrykkene fra hendelsene på sjøen nært i hukommelsen.¹⁸ Lindbæks bok ble senere referert til i mye av det som ble gitt ut av bøker i etterkrigstiden, og må derfor anses som et betydningsfullt bidrag til forståelsen av krigsseilerne. En av bøkene som refererte til Lindbæk var Birger Dannevig's *Skip og menn, den norske handelsflåtens krigsinnsats 1939-1945*, utgitt i 1968.¹⁹ Boken bygger på sjøfolkene egne beretninger, i tillegg til tyske rapporter og dokumenter som gjorde tidligere uoppklarte forlis kjent. Boken til Dannevig inspirerte den pensjonerte admiralen Thore Horve til å ta fatt på arbeidet som resulterte i etableringen av Norges Krigsseilerforbund i 1970, og gjennomslag i Stortinget med ex-gratia-utbetaling i 1972.²⁰

Når det gjelder kvinnelige krigsseilere er Elisabeth Lønnå sin bok *Sjøens kvinner, ute og hjemme* et godt bidrag i et ellers lite utforsket felt.²¹ Lønnås bok er i denne oppgaven relevant som et bakteppe for diskusjonen om hvem som hørte til i krigsseilerfelleskapet. Det samme kan sies om Elisabeth Solvang Korens *Hedret og glemt*. Boken tar for seg krigsseilerne fra første verdenskrig, og argumenterer for at de i likhet med sjøfolkene fra andre verdenskrig opplevde å bli motarbeidet av myndighetene og marginalisert i den nasjonale minnekulturen.²²

¹⁶ Basberg 1993

¹⁷ Hegland 1976a; Hegland 1976b

¹⁸ Lindbæk 1948

¹⁹ Dannevig 1968

²⁰ Hjeltnes 1995:15

²¹ Lønnå 2010

²² Koren 2020

Forøvrig er mye av forskningen som er foretatt de senere årene tilknyttet Norsk senter for krigsseilerhistorie. Senterets leder, Bjørn Tore Rosendahl, har blant annet gjort en studie der han så på omtalen av krigsseilerne i norske aviser.²³ Rosendahl konkluderte med at kampen om Nortrashipfondet preget omtalen om krigsseilerne i den nasjonale minnekulturen.²⁴ Et annet sentralt funn i studien, var at omtalen var hendelsesdrevet og økte i forbindelse med milepælene i stridighetene. Effekten var derimot ikke langvarig, og krigsseilerne forsvant relativt raskt fra spaltene, og dukket kun opp igjen ved store jubileer.²⁵ Rosendahl har også skrevet boken *De var også krigsseilere*, som tar for seg utenlandske sjøfolk på norske skip under andre verdenskrig, og som for første gang ga en navneliste over omkomne utlendinger på Nortrashipflåten.²⁶

1.5 Masteroppgavens relevans for lektoryrket

Som lektorutdannet har man en unik mulighet til å dele sin kunnskap og interesse, og på den måten inspirere elever til å utforske historien på en meningsfull og interessant måte. Ved å inneha dybdekunnskap om et tema, slik masteroppgaver gir, har man bedre forutsetninger for å skape både helhetlige og spissede undervisningsopplegg. Kunnskapen kan for eksempel engasjere elevene gjennom muntlige fortellinger. Mange elever knytter sine beste minner fra historietimer til de lærere som kan fortelle, og til fortellingene de hørte.²⁷ I historiedidaktisk sammenheng ligger fortellingens styrke i at historien sees på fra aktørens vinkel og perspektivet blir samtidig. Fortellingene kan føre elevene frem til det endelige målet som er å forstå menneskene som levde i en annen tid og på et annet sted.²⁸ Gjennom å lære om krigsseilerens innsats og opplevelser kan elevene få et dypere innblikk i krigstidens og etterkrigstidens utfordringer, og samfunnets kompleksitet. I en tid hvor krig fortsatt preger verden, er slik kunnskap stadig relevant å undervise om. Undervisning om krigsseilerne kan samstundes åpne for samtale om etikk og moral, og forståelse for samfunnets håndtering av marginaliserte grupper. Slik undervisning vil samtidig utfordre elevene til kritisk tenkning, og deres evne til å analysere historiske kilder på en historiefaglig og kildekritisk måte.

²³ Studien står på trykk som et kapittel i boken *Tid for anerkjennelse* – en antologi som kaster lys over forholdet mellom minne og glemsel i historiene om andre verdenskrig i Norge. Bjerkås, Hagen & Aaby 2021:9

²⁴ Rosendahl 2021:75

²⁵ Eksemplifisert gjennom økt omtale omkring 50-års markeringen for krigens slutt i 1995. Rosendahl 2021:65;75

²⁶ Rosendahl 2015

²⁷ Lund 2020:119

²⁸ Lund 2020:120

1.6 Oppgavens interne struktur

I innledningskapittelet introduseres oppgavens tematikk, problemstilling, kilder og metode. Det redegjøres også for tidligere forskning på temaet. Teoretiske perspektiver som innrammer analysen presenteres i kapittel 2 *Teori*. Kapittel 3 *Vant krigen, tapte freden* er oppgavens bakgrunnskapittel, og redegjør for krigsseilernes historie under og etter krigen. Kapittelet fungerer som en kontekstualisering av det historiske bakteppet for oppgavens diskusjoner. Kapittel 4 *Nortrashipsaken – fra kampsak til minneknagg* analyserer Nortrashipsaken og dens plass i krigsseilernes erindring. Kapittelet argumenterer for hvordan stridighetene om fondsmidlene gikk fra å være en samlende kampsak til å bli en minneknagg i fellesskapets minnekultur. Kapittel 5 *Fellesskapets grenser* diskuterer hvem som tilhørte erindringsfellesskapet, og argumenterer for at det fantes forestillinger om eksistens av grenser mellom mer eller mindre «verdige» medlemmer av minnekulturen. Kapittel 6 *I takknemlighet* bygger videre på diskusjonen om fellesskapets grenser, og diskuterer møtepunkter der fellesskapets interesser og erindring overlappet med andre aktører i samfunnet. Kapittel 7 *Konklusjon* er det konkluderende kapittelet hvor funnene fra de foregående analysekapitlene sammenfattes. Oppgavens forskningsspørsmål og overordnede problemstilling besvares i dette kapittelet.

2 TEORI

I dette kapittelet presenteres teoretiske perspektiver som ligger til grunn for oppgavens analyse. Først redegjøres for relevante teori fra forskningen innen minnestudier. Deretter presenteres hovedtrekkene i den norske minnekulturen om andre verdenskrig. Å ha trekkene i den patriotiske grunnfortellingen som kontekst, muliggjør å se kjerneelementer krigsseilernes erindringsfellesskap i sammenheng med minnekulturen om andre verdenskrig på nasjonalt nivå. Det har opp igjennom historien vært ulike fortolkninger av hvem som hører inn under krigsseilerbegrepet og ikke. Det er derfor behov for en nærmere avklaring, og det redegjøres avslutningsvis i dette kapittelet om forståelsen av krigsseilerbegrepet.

2.1 Minneteori

2.1.1 Kollektive minner

Begrepet *minne* kan defineres som å se bakover for å gjenkalle en forestilling om fortidige hendelser.²⁹ Pierre Nora har pekt på at minnebegrepet er et abstrakt fenomen som kommer til uttrykk gjennom dialektikken mellom *erindring* og *glemsel*, og skiller seg derfor fra *historie*, som er et forsøk på å rekonstruere og berette om en tapt fortid.³⁰ Minne er orientert fra, og befinner seg i en nåtidig tilbakeskuing, mens historiefaget prøver å finne svar på hva som faktisk skjedde i fortiden.³¹ Selve hukommelsen er en ikke-observerbar prosess, men gjennom observasjon av konkrete minnehandlinger i ulike sosiokulturelle kontekster, kan man undersøke minnenes natur og funksjon.³² For at et individuelt minne skal bli meningsfullt, må det imidlertid plasseres i et kollektivt rammeverk. *Kollektive minner* forstås som minner som deles og kommuniseres innad i et avgrenset fellesskap.³³ Det kollektive minnet er et resultat av konstruksjon og sirkulasjon av kunnskap og versjoner av en felles fortid i sosiokulturelle sammenhenger.³⁴ Begrepet oppstod først i sosiologisk gjennom franske Maurice Halbwachs, som mener at kollektive minner fungerer som kontinuitetsskapende mellom fortid og nåtid. Halbwachs argumenterer for at minneprosessen er avgjørende for individers identitets- og tilhørighetsfølelse til fellesskapet de inngår i.³⁵ Han hevder alle individer, samfunn, institusjoner og grupperinger har et iboende behov for minneutveksling for å skape

²⁹ Stugu 2021:15

³⁰ Nora 1989:8

³¹ Stugu 2016:29

³² Erll 2011:6-7

³³ Stugu 2021:15

³⁴ Erll 2011:113

³⁵ Stugu 2021:15-16

holdninger, verdier og felles referanserammer for fellesskapet. Minner brukes følgelig for å skape kollektiv identitet.³⁶ Det å huske noe er dermed et uttrykk for å realisere at man tilhører noe, og at en selv har en sosial forpliktelse til kollektivet man er en del av.³⁷

Kollektive minner har også et individuelt aspekt. Barbara Misztal sier at hvert individ fremkaller ulike assosiasjoner og følelser i tilknytning til de kollektive minnene.³⁸ Misztal mener kollektive minner derfor må forstås som et produkt av relasjonen mellom det mellommenneskelige og den kulturen individene befinner seg i. Som eksempel trekker hun frem barndomsminner, som eksisterer uløselig tilknyttet det å være del av en større enhet – en familie.³⁹ Det kollektive minnet kan i tillegg endre seg over tid fordi de formes og reproduseres gjennom kommunikasjonssituasjoner.

2.1.2 Kommunikative og kulturelle minner

Senere utviklet det tyske ekteparet Jan og Aleida Assmann Halbwachs teorier, og laget et skille mellom *kommunikative* og *kulturelle minner*. De *kommunikative minnene* refererer til en nær fortid som individer deler med sine samtidige. Disse minnene er personlige og muntlige av karakter, og er derfor lite motstandsdyktige mot generasjonsskifter. Tidsvitner som beretter om opplevelser fra fortiden kan kalles formidlere av kommunikative minner. Slike minners varighet er avhengig av varigheten på sosiale bånd mellom individene og rammene for kommunikasjonsutveksling.⁴⁰

Kulturelle minner er på sin side mer motstandsdyktige mot tiden enn de kommunikative minnene.⁴¹ De kulturelle minnene er objektiviserte og pakket bort i mer eller mindre stabile symbolske former, og fungerer som samfunnets felles referansepunkter.⁴² I motsetning til kommunikative minner, har ikke de kulturelle minnene fysiske kroppar å eksistere i. For å kunne føres videre gjennom generasjoner, kreves derfor at kulturelle minner eksisterer utenfor kroppen. Jamfør Assmann kan de derfor betraktes som institusjonelle. Institusjoner, ting og objekter som mennesker har investert minner i, fungerer dermed som påminnere og triggerer for erindring, på tross av at de i seg selv mangler vilje og evne til å huske.⁴³

³⁶ Erll 2011:17, 21

³⁷ Erll, Nunning & Young 2010:114

³⁸ Misztal 2003:10

³⁹ Misztal 2003:76-77

⁴⁰ Assmann, J. 2008:111

⁴¹ Assmann, J. 2008:110

⁴² Assmann, J. 2008:110

⁴³ Forestillingen om at kulturelt minne kan eksistere uavhengig av kroppslige erfaringer representerer et brudd med Halbwachs minneforståelse. Halbwachs mente at det kreves et menneskelig sinn som minnene kan leve i. Erll et. al 2010:111

2.1.3 Minnekultur og erindringsfellesskap

Når kollektive minner avsettes i kulturprodukter, kan man ifølge Ola Svein Stugu snakke om en *minnekultur*.⁴⁴ I minnekulturer bevares fortiden i samtiden, men er også medvirkende til å forme samfunnets forståelse fremover i tid. Samtidig er minnekultur et dynamisk begrep. Det innebærer at det er rom for rekonstruksjon av hvordan man velger å erindre fortiden, og minnekulturer kan derfor gjenspeile skiftende verdier og prioriteringer over tid.⁴⁵ Disse kan på sin side la seg påvirke av de ulike aktørene som inngår i minnekulturen – det være seg individer, sosiale- og kulturelle omstendigheter eller politiske strømninger. Minnekulturer kan videre ses på i ulike nivåer. For eksempel kan man snakke om en nasjonal minnekultur om andre verdenskrig i Norge, men også trekke det opp et nivå og se på minnekultur i et transnasjonalt perspektiv. Andre verdenskrig er eksempelvis et transnasjonalt minne, så vel som et nasjonalt minne i en rekke nasjonale minnekulturer. Under en nasjonal minnekultur kan det samstundes eksistere avgrensede *erindringsfellesskap*. Halbwachs argumenterer for at ulike grupper av individer innehar ulike kollektive minner. Det legger et grunnlag for ulik minneatferd av individene som tilhører disse ulike grupperingene.⁴⁶ De ulike gruppene vil derfor ha ulike minner av de samme hendelsene som har hendt i fortiden. Krigsseilerne som avgrenset erindringsfellesskap har for eksempel ulike minner om andre verdenskrig enn «Gutta på skauen», lærere, politikere eller andre gruppeinndelinger man velger å foreta – selv om de alle tilhører den større nasjonale minnekulturen i Norge.

Det er en rekke utfordringer ved å klart definere eller beskrive et erindringsfellesskaps kollektive minne. Det lar seg imidlertid gjøre å peke på tendenser i et kollektivs omgang med fortiden – uttrykt i ulike sammenhenger.⁴⁷ For eksempel kan man utforske hvor og hvordan fellesskapet lagrer og distribuerer minnene. Fordi det er gjennom kulturprodukter de kulturelle minnene bevares, kan tidsskriftet *Krigsseileren*, som denne oppgaven tar utgangspunkt i, betraktes som et sted hvor krigsseilernes erindring av fortiden opptrer. Aleida Assmann sier at dem som skriver om fortiden selv er media, fordi de etablerer kontakt med en fortidig verden og hjelper til å bevare og videreføre den. I den kontekst kan skribentene som bidrar med innhold til *Krigsseileren* defineres som medier, og tidsskriftet betraktes som en arena for bevaring, bearbeiding og videreføring av minner.

Det går også an å studere fellesskapets minnepraksis. Paul Connerton skriver i boken

⁴⁴ Stugu 2021:15

⁴⁵ Stugu 2021:15-16

⁴⁶ Erll 2011:15-18

⁴⁷ Stugu 2021:11

How societies remember om hvordan kollektive minner, eller sosiale minner som han selv kaller det, blir konstituert gjennom inkorporerte praksiser. Med det mener han at tradisjons- og minneoverføring blir delt gjennom utøvelsen av kroppslige ritualer.⁴⁸ Ritualer definerer han som «rule-governed activity of a symbolic character which draws the attention of its participants to objects of thoughts and feeling, which they hold to be of special significance.»⁴⁹

I Pierre Noras begrepsapparat inngår begrepet *lieux de mémoire*. Det kan direkte oversettes til *minnsteder*. Terminologien ble imidlertid brukt i utvidet betydning, og omfatter også sentrale personer, hendelser og kulturprodukter.⁵⁰ Minnstedene kan altså være både materielle og ikke-materielle, og opererer som viktige symbolske elementer i det kollektive minnet i erindringsfellesskap og minnekulturer.⁵¹ Ola Svein Stugu lanserte ordet *minneknagg* som en oversettelse av Noras begrep for de ikke-materielle stedene i minnet.⁵² I den norske minnekulturen om andre verdenskrig trekker Stugu eksempelvis frem at 9. april, Kong Haakon 7, og Quisling kan karakteriseres som minneknagger. Minneknaggene stadfester det overordnede minnet om krigen. Denne oppgaven benytter Stugus oversettelse av Nora.

Ulike erindringer, fortellinger og forestillinger om fortiden kan ifølge Michael Rothberg eksistere og influere hverandre i samme offentlighet – man kan derfor se ulike minnetradisjoner, kulturelle minner og erindringsfellesskap i lys av hverandre.⁵³ I denne oppgaven er denne teorien relevant fordi det muliggjør å se kjerneelementer i erindringsfellesskapet til krigsseilerne i sammenheng med den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig.

2.1.4 Kollektiv identitet og glemsel

Minnet et fellesskap deler, strekker seg kun så langt tilbake i fortiden som den kan gjenvinnes som deres. Det impliserer at man glemmer det som befinner seg utenfor det som betraktes som relevant for fellesskapets kollektive identitet. Erindringen er derfor lokal og egosentrisk.⁵⁴ Det kulturelle minnet lagrer kunnskap om et kollektivs visshet om egen særegenhet og enhetsfølelse, og manifesterer seg gjennom en positiv eller negativ identifisering – enten et *vi* eller et *de andre*. I denne prosessen oppstår det ifølge Jan Assmann

⁴⁸ Connerton 1989:72

⁴⁹ Connerton 1989:44

⁵⁰ Stugu 2016:78

⁵¹ Stugu 2021:19

⁵² Stugu 2021:19

⁵³ Erll 2011:63

⁵⁴ Erll et al. 2010:113

også en sterk polarisering mellom dem som minnene appellerer til, og dem som ikke har den samme tilhørigheten.⁵⁵ Minnene opptrer derfor som spesifikke for den aktuelle gruppen og gruppens verdier.⁵⁶

Paul Connerton har samtidig påpekt at vår kapasitet til å huske er svært begrenset – både på et individuelt og kollektivt nivå.⁵⁷ Når noe erindres, innebærer det følgelig at noe annet glemmes. Nora vektlegger at det eksisterer et visshetsselement i den sammenheng: «[...] there must be a will to remember. If we were to abandon this criterion, we would quickly drift into admitting virtually everything as worthy of remembrance».⁵⁸ Aleida Assmann bygger på Noras poeng, og sier at erindringsprosessen er selektiv og at vår kapasitet til å huske begrenses av fokus og bias.⁵⁹ Fellesskap kan derfor, enten bevisst eller ubevisst, skille ut hva som er verdifullt å erindre, og hva som kan forbigå i stillhet for å forsterke identitetsdannelsen og fellesskapsfølelsen. Det dannes narrativ, fortellinger om hvem man er, rotfestet og legitimert gjennom forestillinger og opplevelser av eget opphav og fortid.⁶⁰ Eller som Barbara Misztal sier det: «[...] as we search for a means to impose a meaningful order upon reality, we rely on memory».⁶¹ Teoriene om minne og glemsel brukes i analysen for å identifisere hvordan kollektiv identitet i erindringsfellesskapet etableres gjennom disse erindringsprosessene.

2.1.5 Kollektive traumer

Barbara Misztal sier at minner som ikke er påvirket av pågående følelsesmessige emosjoner, har en tendens til å forsvinne.⁶² Følelser kan derfor betraktes som et instrument som påvirker erindring.⁶³ Fordi følelsene er plassert i individets sinn, argumenterer Misztal for at kroppen må betraktes som et viktig «site of memory».⁶⁴ Når et fellesskap deler de samme følelsene, kan det ha en voldsom kraft – både for individene som inngår i fellesskapet, men også for fellesskapet som helhet i møte med utenforstående. Dess sterkere følelser et minne fremprovoserer, desto mer fremkaller det kollektiv deling og levende, presise, konkrete og langvarig erindringer av hendelsen som utløste minnet.⁶⁵

⁵⁵ Assmann & Czaplicka 1995:130

⁵⁶ Erll et al. 2010:113

⁵⁷ Connerton 2008:59

⁵⁸ Nora 1989:19

⁵⁹ Assmann, A. 2008:97

⁶⁰ Misztal 2003:13

⁶¹ Misztal 2003:13

⁶² Misztal 2003:80

⁶³ Assmann, A. 2011:240-241

⁶⁴ Misztal 2003:80

⁶⁵ Misztal 2003:81

Begrepet *traume* refererer til opplevelser som, fordi de er et resultat av ekstrem følelsesmessig intensitet, ikke kan betraktes tilstrekkelig gjennom språk.⁶⁶ Traumer er i større grad kroppslig av natur, og fører til gjentagende ufrivillig og tvangsmessig reproduksjon av fragmenter av den opprinnelige traumatiske opplevelsen.⁶⁷ Misztal hevder sågar at traumer representerer anledningen der kollektiv identitet er på sitt mest intensive. Traumer har med andre ord potensiale til å ha en enorm påvirkningskraft, både på et individuelt og kollektivt nivå. Studier av traumer har tradisjonelt vært forankret i psykoanalysen, som trekker frem viktigheten av å bearbeide traumene gjennom å gi stemme til ens traumatiske fortid. Dersom man anerkjenner traumene som en del av ens historie vil man kunne forlate lidelsen traumene fører til.⁶⁸ Minnestudier har på sin side også lagt vekt på begrepet *kollektive traumer*. I boken *Cultural Trauma and Collective Identity* presenterer Jeffrey C. Alexander og hans medforfattere sin forståelse av det kollektive traumbegrepet:

«Collective trauma occurs when members of a collectivity feel they have been subjected to a horrendous event that leaves indelible marks upon their group consciousness, marking their memories forever and changing their future identity in fundamental and irrevocable ways».⁶⁹

De kollektive traumene setter med andre ord dype spor, og vedvarer i gruppens kollektive identitet over lang tid. I denne oppgaven forsøkes teoriene om kollektive traumer å knyttes til krigsseilernes opplevelser fra krigen og etterkrigstidens behandling.

2.2 Det norske etterkrigsminnet

Det kan være vanskelig å definere et enhetlig norsk etterkrigsminne. Denne oppgaven tar utgangspunkt i minnekulturen slik Ola Svein Stugu beskriver det i sin bok *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*, og Ole Kristian Grimnes sin artikkel *Hvordan har historieskrivningen om okkupasjonsårene skiftet over tid?*

Den første historieskrivningen bar preg av å være patriotisk og med et tydelig kamperspektiv.⁷⁰ Man interesserte seg først og fremst for krigens politiske historie, de militære begivenhetene, motstandsbevegelsene og geriljakrigføringen.⁷¹ Begrepet *den patriotiske grunnfortellingen* blir ofte brukt for å beskrive disse tendensene. Fordi grunnfortellingen innbefatter identitetsskapende og moralsk retningsgivende funksjoner, har

⁶⁶ Erl 2011:87

⁶⁷ Erl 2011:87

⁶⁸ Misztal 2003:141

⁶⁹ Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser & Sztompka 2004:1

⁷⁰ Grimnes 2020:274

⁷¹ Thowsen 1992:13

Ola Svein Stugu valgt å karakterisere den som en form for kanonisk fortelling.⁷²

Det identitetsskapende aspektet i grunnfortellingen bidrog til å skape et *vi* og et *dem*, og skillelinjene mellom «helter» og «skurker» var skarpe.⁷³ Fremstillingene var også preget av et normativt verdigrunnlag forankret i å forsvare nasjonal selvstendighet og demokrati.⁷⁴ Det var sterk konsensus om grunnfortellingens legitimitet i det norske samfunnet. Stugu skriver at dette har flere årsaker, men trekker særlig frem at den ble akseptert og utformet av anerkjente fagpersoner, ledende politikere og betydningsfulle motstandsfolk.⁷⁵ Den nasjonale minnekulturen dreide seg imidlertid ikke nødvendigvis bare om å prøve å forstå krigsårene.⁷⁶ May-Brith Ohman Nielsen hevder den handlet vel så mye om «makt og innflytelse, om rettferdige og urettferdige, om betrodde og mistrodde i etterkrigstidens Norge».⁷⁷ Nielsen sier historiene om okkupasjonsårene dermed ble en slags ny «krig», som varte lenge etter at Tyskland kapitulerte.⁷⁸ Følgelig havnet en rekke aktører i samfunnet utenfor historiene om *vi* i grunnfortellingen. Blant dem var krigsseilerne.

Stugu har poengtert at det i den tidligste litteraturen om krigen riktignok ble skrevet en del om viktigheten av sjøfolkene bidrag til de alliertes seier. Et eksempel er samleverket *Norges krig*, der verkets andre bind fra 1948 har 90 sider om handelsflåtens krigsinnsats. Der dokumenteres betydningen, tapene og mannskapene med grundige beskrivelser.⁷⁹ De neste årene ble det derimot skrevet stadig mindre om krigsseilerne. I det store jubileumsverket *Dette er Norge* fra 1964, er det kun én setning som beskriver handelsflåtens innsats under krigen: «For regjeringa i London var handelsflåten og kvalfangarane grunnlaget under eit fritt Noreg, og ei mektig støtte i forholdet til dei allierte».⁸⁰ I sterk kontrast fikk den organiserte motstandsbevegelsen hele fire sider tilegnet seg.

Grunnfortellingen om krigen har helt siden 1945 vært et viktig element i etableringen av et norsk menings- og minnefellesskap om krigsårene. Men mangfoldet i fortellingene har etterhvert vokst seg større og bredere, og stadig flere elementer er blitt behandlet i både forskning, litteratur og andre sosiale og kulturelle sammenhenger. Denne tendensen har også krigsseilertematikk vært en del av. På 1990-tallet tok historieskrivingen det Ole Kristian

⁷² Stugu 2021:19

⁷³ Stugu 2021:39

⁷⁴ Stugu 2021:39

⁷⁵ Stugu 2021:44

⁷⁶ Stugu 2021:46

⁷⁷ Nielsen 2011:94

⁷⁸ Nielsen 2011:94

⁷⁹ Stugu 2021:69

⁸⁰ Stugu 2021:69

Grimnes kaller for en moralsk vending.⁸¹ Den moralske vendingen kom særlig til uttrykk gjennom sterk kritikk av måten krigens ofre ble behandlet i etterkrigstiden, uavhengig av hvilken side de stod på under krigen.⁸² I den forbindelse kom krigsseilerne frem i søkelyset, i likhet med andre tidligere marginalisert grupper slik som kommunistene, jødene og tyskerjentene. I 1995 kom NRK med en storsatsning; *Evig heder skal de ha* – en dokumentarserie i seks deler om krigsseilerne. Serien satte sjøfolkene i fremste rekke ved 50-års jubileet for krigens slutt, og høstet god kritikk og stor oppmerksomhet i samfunnets ordskifte.⁸³ Jon Michelets romanepos om skogsmatrosen Halvor Skramstad må også nevnes som et betydelig bidrag til forståelsen og oppmerksomheten omkring krigsseilernes historie i nyere tid. Bjørn Tore Rosendahl har sagt at Michelets bøker og hans person trolig var den enkeltfaktor som sterkest bidro til at krigsseilerne opplevde økt oppmerksomhet og anerkjennelse de siste tiårene.⁸⁴ Michelet var også sentral i etableringen av Norsk senter for krigsseilerhistorie i 2015, og arkivet etter hans arbeid med krigsseilerne er i dag lokalisert hos senteret.⁸⁵ Grimnes hevder imidlertid at det nasjonale eposet i den patriotiske grunnfortellingen fortsatt står sterk, og at den moralske vendingen samstundes har fremkalt en følelse av at historiene om krigsårene er blitt glorifiserende. Ifølge ham overskygges nyansene stadig av en for dominerende svart-hvitt fremstilling.⁸⁶

2.3 Krigsseilerbegrepet

Det er kan være komplisert å fastslå et entydig krigsseilerbegrep, og historisk sett har det variert hvilke individer og grupper som har blitt regnet som krigsseilere. Situasjonen under andre verdenskrig var en helt annen enn tidligere for norske sjøfolk. Sjøfarten var en helt sentral del av det norske bidraget til å sikre alliert seier, og skipene deltok blant annet i militært ledede operasjoner i konvoifart. Norske sjøfolk i krig var riktignok ikke et nytt fenomen da andre verdenskrig brøt ut høsten 1939. Sjøfolkene fra tidligere konfliktsituasjoner, slik som Napoleonskrigene og første verdenskrig, hadde imidlertid ikke en identitet som *krigsseilere*.⁸⁷ Ordet *krigsseiler* ble først tatt i bruk etter andre verdenskrig, og hadde en sterk identitetsskapende funksjon for de norske sjøfolkene som selv var pådrivere for å etablere det som et allment kjent begrep.⁸⁸ Det kommer blant annet tydelig til syne i

⁸¹ Grimnes 2020:281

⁸² Grimnes 2020:281

⁸³ Misje 1996:11

⁸⁴ Rosendahl 2021:62

⁸⁵ Arkivet u.å. *Norsk senter for krigsseilerhistorie*

⁸⁶ Grimnes 2020:284

⁸⁷ Rosendahl 2017:51

⁸⁸ Rosendahl 2017:51

navnet på den nasjonale sammenslutningen som ble etablert i 1970; Norges Krigsseilerforbund

Når man bruker ordet krigsseiler, tillegges sjøfolkene en dimensjon som er noe mer og annet enn sivile utøvere av et yrke.⁸⁹ Bjørn Tore Rosendahl har påpekt at begrepet dermed befinner seg i et slags ambivalent vakuum mellom *soldat* og *sivil*.⁹⁰ Å regne sjøfolkene fra første verdenskrig inn i krigsseilerbegrepet kan derfor diskuteres, ettersom de i større grad kan anses for å ha vært *sivile* ofre for krigen. Videre kan det også diskuteres om sjøfolkene tilknyttet marinen eller hjemmeflåten faller inn under krigsseilerbegrepet. Det samme kan sies om de mange utenlandske sjøfolkene. Under andre verdenskrig økte andelen utlendinger på handelsflåten fra omtrent 10 til 25 prosent.⁹¹ I boken *De var også krigsseilere* fra 2015 innlemmer Bjørn Tore Rosendahl de mange utenlandske sjøfolkene om bord på norske skip inn under krigsseilerbegrepet.

Krigsseilerne er heller ikke et særnorsk fenomen. Både den amerikanske og britiske handelsflåten bidrog avgjørende i den allierte seieren, men i ingen av disse, eller andre land forøvrig, kan handelsflåten sies å ha spilt *den* viktigste rollen – slik tilfellet er i Norge. Rosendahl har argumentert for at det er en av årsakene til at krigsseiler ble et eget begrep brukt om sjøfolket i Norge i større omfang enn i andre land.⁹²

I takt med at krigsseilernes status i samfunnet har bedret seg, har det vært en tendens at en stadig bredere forståelse av begrepet er tatt i bruk.⁹³ Da Krigsseilerregisteret ble publisert i januar 2016, inkluderte man derfor også sjøfolk i hjemmeflåten, i norsk og alliert marine, og de som seilte på allierte og nøytrale handelsskip i tillegg til den tradisjonelle forståelsen av begrepet om sjøfolkene i uteflåten.⁹⁴

⁸⁹ Koren 2010:20

⁹⁰ Koren 2010:20

⁹¹ Rosendahl 2022:110

⁹² Rosendahl 2021:69

⁹³ Rosendahl 2017:51

⁹⁴ Krigsseilerregisteret u.å. *Bakgrunn for krigsseilerregisteret*

3 BAKGRUNN OG KONTEKST

Kapittelet er delt i to deler. Den første delen tar for seg krigsseilernes innsats under andre verdenskrig og dets betydning. I andre del redegjøres for krigsseilernes ettermæle i det norske etterkrigsminnet og sentrale hendelser og utviklingstrekk i historien om krigsseilerne som kollektiv gruppe i etterkrigstiden. Kapittelet fungerer som et referansegrunnlag for å besvare oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål på en høvelig måte.

3.1 Krigsinnsatsen

3.1.1 Handelsflåten i krig

Det tok omtrent syv måneder fra krigen brøt ut til den tyske invasjonen av Norge fant sted. Perioden ble av britene kalt «The Phoney War»,⁹⁵ «liksomkrigen», og var forholdsvis rolig for nordmenn flest. Men for sjøfolket på verdenshavene var situasjonen en helt annen. For dem var krigen i gang for fullt. Da tyskerne inntok Norge den 9 april 1940 hadde allerede nesten 60 norske handelsskip krigsforlist, og over 400 sjøfolk omkommet.⁹⁶ M/S Ronda av Bergen var den første – minesprengt utenfor kysten av Nederland onsdag 13. september 1939. 17 mennesker omkom.⁹⁷ I løpet av de neste årene skulle adskillig flere erfare samme skjebne.

For både de allierte og aksemaktene dreide krigen til sjøs seg om å sikre herredømme over de viktige forsyningslinjene. De allierte hadde sitt største fokus på å føre frem krigsmateriell og forsyninger til frontlinjene og forsvarsetablisementene. For aksemaktene handlet det på sin side i stor grad om å redusere den allierte transporten så mye som mulig – med alle midler som stod til rådighet.⁹⁸ For å bringe frem ordrer og beskjeder opererte begge parter hemmelige kommunikasjons- og kodesystemer. Ettersom den ene part gjorde seg kjent med motpartens teknologi og virkemidler, måtte motparten utvikle nye og mer kompliserte systemer.⁹⁹ Sjøkrigen ble dermed en ødeleggelseskrig, der et vidt spekter av våpen og strategier ble benyttet.

Norske sjøfolk seilte i krigens farvann over hele kloden; i Atlanterhavet, Stillehavet, Middelhavet og Det indiske hav. Noen skip deltok også i konvoiene i isen mot Murmansk,¹⁰⁰ og så mange som 43 norske handelsskip var med på frontinnsats under invasjonen av

⁹⁵ Lønnå 2010:93

⁹⁶ Tenold 2018:135

⁹⁷ Krigsseilerregisteret u.å. *M/S Ronda*

⁹⁸ Hegland 1976b:42

⁹⁹ Hjeltnes 1995:167

¹⁰⁰ Hjeltnes 1995:167

Normandie i 1944.¹⁰¹ Av størst betydning var likevel varetransporten som foregikk over de nordlige delene av Atlanterhavet fra havnebyer i USA og Canada til Storbritannia.¹⁰² Forbindelseslinjen mellom Storbritannia og Nord-Amerika var helt avgjørende å opprettholde for de allierte, og spesielt viktig var oljetransporten. Oljen var avgjørende for at fly, skip og kjøretøy kunne operere og krigsindustriens hjul rulle videre. I 1941 og 1942 fraktet norske tankskip så mye som 40 prosent av oljeforsyningene til Storbritannia, og utgjorde 25 prosent av den samlede britiske import.¹⁰³

Figur 1: Norske skip i konvoifart. Kilde: Krigsseilerregisteret.

Krigsinnsatsen krevde store ofre. 4600 sjøfolk omkom mens de arbeidet på uteflåten, hjemmeflåten eller i militær tjeneste for marinen.¹⁰⁴ Det utgjorde nær halvparten av Norges totale krigsofre under andre verdenskrig.¹⁰⁵ I den avgjørende perioden mellom 1941 og 1942 fraktet norske skip om lag 40 prosent av oljeforsyningene som holdt det britiske krigsmaskineriet i gang. Uten denne støtten ville fly blitt stående på bakken og skip blitt liggende i ro i havner.¹⁰⁶ «Det het den gang i vårt departement, at uten den norske handelsflåte ville Storbritannia og de allierte tapt krigen» uttalte den britiske statsmannen og Nobels fredspris-vinneren Philip Noel Baker etter krigen.¹⁰⁷

¹⁰¹ Hjeltnes 1997:290

¹⁰² Hjeltnes 1995:164

¹⁰³ Hegland 1976b:11

¹⁰⁴ Marinen og hjemmeflåtens innsats kommenteres ytterligere i kapittelet Fellesskapets grenser.

¹⁰⁵ Hjeltnes 1995:12

¹⁰⁶ Thowsen 1992:5

¹⁰⁷ Sitat av Philip Noel Baker, oversatt og på trykk i Krigsseileren 1970, nr. 1:43

3.1.2 Norwegian Shipping and Trade Mission

Da tyske tropper marsjerte i norske gater var den norske handelsflåten spredt over verdenshavene, og radiostasjonene og de ordinære kommunikasjons- og kommandolinjene i norsk skipsfart ble brutt. Situasjonen var uoversiktlig og krevende. Faren for at skipene ville bli brukt av fienden dersom de ble kalt tilbake til Norge var stor. Da Danmark kapitulerte hadde britene konfiskert hele den danske handelsflåten. Skulle de norske styresmaktene havne under tysk fangenskap, kapitulere eller av andre omstendigheter være ute av stand til å fatte avgjørelser på vegne av landet, ville det samme antagelig skje med den norske handelsflåten.¹⁰⁸ Parallelt forsøkte Quisling og nazistene å skaffe kontroll over flest mulig skip for å forhindre at de falt i de alliertes disposisjon, og for å sikre forsyningslinjer langs norskekysten og mellom Norge og Tyskland.¹⁰⁹

Den 22. april 1940 ble en provisorisk anordning gitt av Kongen i statsråd på Stuguflåten i Romsdalen. Anordningen sørget for at bruksretten over alle norske skip utenfor tysk herredømme ble overført fra rederne til den norske stat. Skipsfartsdirektør Øivind Lorentzen ble tildelt fullmakten til å sette rekvisisjonen til verks, og ha det øverste ansvaret for disponeringen av flåten.¹¹⁰ I London hadde det parallelt pågått en prosess hvor det norske skipsfartsmiljøet utarbeidet grunnlaget for organisasjonen, noe regjeringen Nygaardsvold ikke visste omfanget av da de fattet sin provisoriske anordning. Sentrale i arbeidet var skipsreder Ingolf Hysing Olsen og ambassadør Erik Colban.¹¹¹ Da Lorentzen, og senere regjeringen, ankom London, var organisasjonen derfor i stor grad allerede etablert. Organet fikk navnet Norwegian Shipping and Trade Mission, med telegramadresse Nortraship. Med om lag 1000 skip til rådighet ble det verdens største rederi. Viktigst var den moderne tankflåten, som talte 247 skip på 1,8 millioner bruttotonn. Flåten ble bemannet av om lag 30 000 sjøfolk.¹¹²

Nortraship etablerte avdelingskontorer i en rekke havnebyer, med administrasjonsorganer lokalisert i New York og London.¹¹³ Skipene var forsikret gjennom Lloyds, foruten en periode hvor Nortraship selv fungerte som assurandør.¹¹⁴ Virksomheten gikk i stor grad ut på å forhandle med britene og amerikanerne om disponeringen av flåten. Nortraship hadde også ansvaret for å sørge for mannskapene som bemannet dem. Det inkluderte lønnsutbetalinger, finansiering av velferdstiltak og å sørge for begravelser og brev

¹⁰⁸ Thowsen 1992:105

¹⁰⁹ Thowsen 1992:100

¹¹⁰ Hegland 1976a:15

¹¹¹ Hegland 1976a:15

¹¹² Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraship (The Norwegian Shipping and Trade Mission)*.

¹¹³ Thowsen 1992:427

¹¹⁴ Mossige 1989:114-115

til pårørende etter døde sjømenn.¹¹⁵ Flåten bestod av relativt moderne skip – de fleste bygget i 1930-årene – og sjøfolket fikk både mat og utstyr av god kvalitet og i rikelig mengde.¹¹⁶ Men utover det var det unntakstilstand om bord. For sjøfolkene var livet til sjøs et helt annet enn i fredstid. Ikke bare var de ytre rammene krevende, med vedvarende fare for torpederinger og flyangrep – de indre forholdene om bord på skipene var også endret. Den strenge disiplinen til konvoiene økte slitasjen både på utstyr og folk, og skipene måtte flere ganger frakte både uegnet og farlig last.¹¹⁷ Flåten ble bevæpnet, og det som opprinnelige var en sivil arbeidsplass utviklet seg raskt til å bli en del av det hensynsløse krigsmaskineriet.¹¹⁸

Figur 2: Nortraships rederiflagg. Kilde: Krigsseilerregisteret.

Utover krigen ble den økonomiske betydningen av handelsflåten mer fremtredende. Nortraship ble som en konsekvens i større grad bygd opp som et vanlig rederikontor, med et mål om å drifte flåten med høyest mulig fortjeneste.¹¹⁹ Den gav regjeringen en enestående økonomisk basis under krigen, og bygde opp en stor valutabeholdning som førte med seg økt politisk innflytelse for Norge i møte med de allierte og i gjenoppbyggingsprosessen av landet etter krigen. Det er en av grunnene til at historiker Atle Thowsen har beskrevet Nortraship som en virksomhet i skjæringspunktet mellom profitt og patriotisme.¹²⁰ Da Tyskland kapitulerte mistet organet sitt opprinnelige eksistensgrunnlag, og rekvisisjonen av skipene opphørte derfor 30. september 1945.¹²¹

¹¹⁵ Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraship (The Norwegian Shipping and Trade Mission)*.

¹¹⁶ Hjeltnes 1995:158

¹¹⁷ Tenold 2018:143

¹¹⁸ Erlend Lundvall belyser omfanget av bevæpningen av handelsflåten i sin masteroppgave. Lundvall 2019.

¹¹⁹ Thowsen 1992:185

¹²⁰ Thowsen 1992:432-433

¹²¹ Basberg 1993:351

3.2 Det vanskelige etterkrigslivet

Bjørn Tore Rosendahl har trukket frem at mangelen på kunnskap var en viktig årsak til fraværet av annerkjennelse av sjøfolkenes innsats.¹²² Kunnskapsmangelen kan på mange måter spores helt tilbake til tiden før, og under krigen. Handelsflåten var spredt på verdenshavene, og sjømannsyrket foregikk bokstavelig talt fjernt fra nordmenn flest. Da krigen brøt ut, ble de ytterligere avstengt fra kontakt med hjemlandet, og de var tvunget til å seile av arbeidsplikten.¹²³ Krigsforlisene skjedde dessuten uten vitner fra landjorda og fant ikke sted i folks nærmiljø, i kontrast til for eksempel sabotasjeaksjonene på norsk jord.¹²⁴ Sjøfolkene returnerte heller ikke til Norge i samlet flokk, men én etter én. Arbeidsplikten som ble innført under krigen fortsatte for enkelte helt inn i 1947, og det førte til sen hjemreise for mange. Noen kom hjem allerede i løpet av 1945. Andre kom ikke før i 1948.¹²⁵ Mange sjøfolk kom med fine dresser og varer som i det okkuperte Norge var underlagt rasjonering, som ifølge Rosendahl gav en oppfatning om at sjøfolkene ikke hadde opplevd krigen så ille som de som opplevde den tyske okkupasjonen.¹²⁶ For mange nordmenn fremstod de som fremmede, og noen man kun hadde lest om i avisene.¹²⁷ Krigsseilerne møtte et samfunn som i svært liten grad evnet å fatte hvilke prøvelser de hadde vært igjennom. Da sagaen om krigsårene skulle skrives, kom sjøfolket følgelig ut av fokus, og tilsvarende dramatiske hendelser som fant sted i Norge fikk prege det kollektive minnet i den nasjonale minnekulturen i langt større omfang.

3.2.1 Et plaget folk, preget for livet

Opplevelsene under krigen gjorde etterkrigslivet svært vanskelig for mange krigsseilere. I NRK-dokumentaren *Krigsseiler og fredsarbeider* beskriver Leif Vetlesen hvordan krigen påvirket ham:

«Krigen varte i fem år, men jeg syns jo liksom at krigen har vart nesten hele mitt liv når jeg ser tilbake på den. Og jeg har av og til brukt en sammenligning; vi har jo i himmelrommet såkalte svarte hull, stjerner som har kollapset, hvor tyngdekraften har blitt så sterk at selv ikke lyset slipper ut. Og jeg har inntrykk av at vi som har vært med å seile i Nord-Atlanteren i slaget om Atlanterhavet, vi slipper aldri unna. Vi sitter fast i det.»¹²⁸

¹²² Rosendahl 2021:67

¹²³ Arbeidsplikten under krigen gjorde at risikoen for å bli arrestert og straffeforfulgt var stor dersom man forlot tjenesten. Sjøfolket var derfor mer eller mindre bundet til tilværelsen på dekk, og kunne lite gjøre utover å følge ordre og arbeide videre. Hjeltnes 1997:160-161

¹²⁴ Koren 2020:200-201

¹²⁵ Hjeltnes 1997:371

¹²⁶ Sem & Aniksdal 2015:97

¹²⁷ Rosendahl 2021:67

¹²⁸ Jansen 1992: 5:08-5:40

Og Vetlesen var ikke alene om å føle at krigens herjinger varte ved i kropp og sinn. Mange slet med fysiske skader etter slag eller slitasje – andre fikk psykiske reaksjoner som angst og nervøsitet. En del merket først plagene etter en 15-20 års tid. De fikk såkalte senskader, som kunne arte seg på en rekke måter; panikkangst, tvangstanker, klaustrofobi, søvnløshet, impotens og hukommelses- og konsentrasjonsvansker.¹²⁹ Kunnskapen om senskader som følge av krig var fraværende, og mangelfull behandling forsterket lidelsene og ble en del av problemet. Det hjalp heller ikke at mange sjøfolk ikke fortalte om det som plaget dem og ikke gav innsyn i sine opplevelser fra krigsårene.¹³⁰ Virkningene av krigen må kunne karakteriseres som et kollektivt traume for krigsseilerne, i lys av tidligere presentert teori.¹³¹

I etterkrigstiden ga også ordet 'krigsseiler' negative assosiasjoner i store deler av norsk offentlighet. I et intervju til NRK i 2013 ble Jon Michelet spurt om hva han syntes om samfunnets behandling av krigsseilerne. Michelets svar illustrerer hvordan krigsseilerbegrepet var utsatt for negativ konnotasjon:

«Det er en nasjonal skam, som jeg vet at veldig mange føler. Til og med jeg som er født i 1944, føler en sånn skamfølelse over at vi gikk på gaten i Oslo i mine guttedager og sa *jævla krigsseiler* når det var en kar som ikke hadde greid seg bra».¹³²

En annen utfordring mange krigsseilere møtte på var møtet med den offentlige kvern. Guri Hjeltnes har beskrevet at en ovenfra-og-ned-holdning fra arrogante byråkrater med et formynderisk stenk var et gjennomgående trekk mange opplevde.¹³³ Til å begynne med falt mange utenfor eksisterende lovverk om krigspensjon, fordi legene ikke så betydningen av senskadene. Ikke før tilleggsloven av 1968 trådte i kraft ble krigsseilernes pensjonsrettigheter styrket.¹³⁴ Langsomt vokste det seg imidlertid frem en forståelse for krigsseilernes situasjon. Lege Adam Egede-Nissen gjorde undersøkelser, og oppdaget lignende sykdomsbilder hos krigsseilerne som tidligere var blitt påvist blant fanger i konsentrasjonsleirer – det såkalte KZ-syndromet.¹³⁵ Forskningen til Egede-Nissen resulterte i at senskadene til krigsseilerne etter hvert fikk betegnelsen 'krigsseilersyndromet'.¹³⁶

¹²⁹ Lønnå 2010:124

¹³⁰ Hjeltnes 1997:450

¹³¹ Misztal 2003:81; Erll 2011:87; Alexander et al. 2004:1

¹³² NRK 2013: 03:44-04:08

¹³³ Hjeltnes 1997:466

¹³⁴ Lovendringen gjorde at krigsseilas i mer enn seks måneder ble akseptert blant de krigspåkjenninger som ved uførhetsgrad på over 50 prosent gav rett til krigspensjon. Hjeltnes 1997:461

¹³⁵ Hjeltnes 1997:453

¹³⁶ Hjeltnes 1997:454

3.2.2 Stridighetene om Nortraships hemmelige fond

Sjøfolkene i den norske handelsflåten hadde et kontraktsfestet høyere krigsrisikotillegg enn britene. Der norske sjøfolk kunne innkassere 300 prosent tillegg av bruttohyren, fikk britiske sjøfolk kun et flatt tillegg på fem pund.¹³⁷ Britiske myndigheter ønsket imidlertid like betingelser mellom de allierte, og anmodet derfor norske myndigheter om å redusere beløpet. En avtale mellom norske og britiske myndigheter ble inngått, og fra og med sommeren 1940 fikk de norske sjøfolkene utbetalt lavere krigsrisikotillegg enn tidligere – de seilte nå under like betingelser som andre allierte sjøfolk.¹³⁸ Det ble samtidig fremstilt en rekke løfter i flere sammenhenger om at de norske sjøfolkene skulle etterbetales rikelig ved krigens slutt.

For at ikke britene skulle tjene på lønnsreduksjonen når de betalte for skipstransportene ble det inngått en hemmelig avtale om at Ministry of Shipping skulle betale en kompensasjon inn på en egen konto. Nortraships Sjømannsfond, senere kjent under navnet «Nortraships hemmelige fond», ble opprettet. Svært få kjente til vilkårene i avtalen, og måten den ble formulert gav rom for ulike fortolkninger om hvordan pengene skulle brukes, både under og etter krigen:

« [...] a suitable sum representing part of the difference between the bonus at the old and new rate, which additional sum would be credited by the Norwegian Mission to a fund for the benefit of seamen after the war.»¹³⁹

Omtrent 140 millioner kroner ble innbetalt på Nortraships fondskonto mellom 1940 og 1945. Nesten 90 millioner av disse ble brukt i krigsårene, og ved inngangen til 1946 stod det 43,7 millioner kroner på fondets konto.¹⁴⁰ Etter krigen ble det debatt om disse pengene tilhørte krigsseilerne personlig og derfor skulle deles ut til hver enkelt, eller om den norske stat kunne benytte fondsmidlene til velferdstiltak. Særlig bød formuleringen om at pengene skulle være «for the benefit of seamen after the war» på uklarhet om hva som var rettslig, politisk og moralsk rett å gjøre med pengene. Undersøkelseskommisjonen av 1945 behandlet ikke fondet i særlig grad, men konkluderte i sin innstilling at «det er grunn til å yte Regjeringen anerkjennelse både for den måte hvorpå den sørget for å skaffe mannskap til Handelsflåten og for den måte hvorpå den varetok sjøfolkenes tarv».¹⁴¹ Fra myndighetenes side forelå det derfor lite håndfast om hvordan de skulle håndtere fondsmidlene. Sjøfolkene oppfattet på sin side utbetalingene under krigen som en bekreftelse på at det var tale om tilbakeholdte

¹³⁷ Thowsen 1992:293

¹³⁸ Hjeltnes 1997:192

¹³⁹ Hjeltnes 1997:494

¹⁴⁰ Hjeltnes 1997:494

¹⁴¹ Stortinget 1946:138

krigsrisikotillegg, og at de hadde tariffmessig krav på pengene.¹⁴²

Et par år etter krigen dannet krigsseilerne aksjonsutvalg rundt omkring i landet for å fremme sitt syn på Nortrashipfondet. Hovedaksjonsutvalget ble deretter etablert for å lede kampen.¹⁴³ Delegater fra dette utvalget overleverte en resolusjon til Stortingets presidentskap den 6. desember 1948, hvor de krevde å få utbetalt de tilbakeholdte pengene. I Stortinget stemte flertallet for at pengene som var igjen skulle inngå i et eget fond, som ble hetende Nortraships Sjømannsfond.¹⁴⁴ Krigsseilerne følte seg tydelig umyndiggjort som gruppe, og flere av innleggene i Stortinget ble opplevd som direkte krenkende. Den implisitte begrunnelse fra myndighetene var at sjøfolkene ikke var skikket til å ta vare på, eller nyttiggjøre seg av midlene på egenhånd – slik tolket i alle fall sjøfolkene det.

En av de ledende skikkelsene i kampen om fondsmidlene var tidligere nevnte Leif Vetlesen. Han hadde vært matros på Nortrashipflåten under krigen, og hadde sommeren 1944 fått jobb ved Norsk Sjømannsforbunds hovedkontor i London. Gjennom den jobben ble han en anerkjent stemme somtalte sjøfolkenes sak.¹⁴⁵ Etter krigen engasjerte Vetlesen seg dypt i Nortrashipsaken, og fungerte en periode som leder for Hovedaksjonsutvalget.¹⁴⁶

Vetlesen var kommunist, og medlem av NKP. Kommunistpartiet støttet Hovedaksjonsutvalget helt fra starten av, men i det som var den kalde krigens epoke var ikke det en politisk venn sjøfolkene hadde fordel av å assosieres med.¹⁴⁷ I en artikkel i Arbeiderpartiets hovedorgan *Arbeiderbladet* i mars 1948, ble aksjonsbevegelsen angrepet av Sjømannsforbundets formann Ingvald Haugen, som mistenkeliggjorde dem for å bedrive kommunistisk propaganda: «det er således ikke manglende opplysninger om fondets tilblivelse som er årsaken til dannelsen av den såkalte aksjonskomitéen i Oslo, men en renheklet kommunistisk manøver for å skaffe seg et springbrett til angrep på Sjømannsforbundet og dets ledelse...»¹⁴⁸ I følge Guri Hjeltnes opplevde mange krigsseilere Haugens ordbruk som et «usaklig og usant angrep», hvor formålet var å kompromittere aksjonsbevegelsen.

I massebevegelsen som vokste frem var kommunistene rett nok i mindretall, men i kraft av å være dyktige organisatorer og formidlere, ble oppslutningen fra sjøfolkene overveldende, og aksjonsbevegelsen trakk til seg sjøfolk fra alle kategorier om bord på et skip

¹⁴² Hjeltnes 1997:495

¹⁴³ Hjeltens 1997:501

¹⁴⁴ Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraships Sjømannsfond (Nortraships hemmelige fond)*.

¹⁴⁵ Hjeltnes 1997:500

¹⁴⁶ Hjeltnes 1997:492

¹⁴⁷ Hjeltnes 1997:502, 540-541

¹⁴⁸ Hjeltnes 1997:503

og på tvers av sosiale lag.¹⁴⁹ Det hele endte likevel med at Vetlesen og flere andre kommunister ble ekskludert fra Norsk Sjømannsforbund i 1948.¹⁵⁰ Politikken hadde med dette gjort sitt markante inntog i Nortrashipsaken. «Når kommunistene var for krigsseilernes sak, var de andre automatisk imot» beskriver Guri Hjeltnes situasjonen som oppstod.¹⁵¹ Vetlesen ble siden også ekskludert fra NKP, som deretter gjorde sitt for å fjerne ham fra Hovedaksjonsutvalget. Da de ikke lyktes med det, vendte kommunistpartiet aksjonen ryggen, og de tidligere tette båndene ble brutt.¹⁵²

Figur 3: Leif Vetlesen, fotografert på Norsk sjømannsforbunds kontor. Kilde: Krigsseilerregisteret.

Krigsseilerne besluttet å gå rettens vei, men dommen i Oslo byrett 3. september 1951 resulterte i nederlag. Hovedaksjonsutvalget anket saken, og den endte til slutt i Høyesterett. Det tok imidlertid lang tid før Høyesterett tok fatt i saken. Først i 1954 falt den endelige dommen. Nok en gang endte det i skuffelse, og håpløsheten bredte seg i krigsseilermiljøet. Samlingstanken fikk en alvorlig knekk, og virkelysten ble avløst av resignasjon og skuffelse.¹⁵³ Hovedaksjonsutvalget ble oppløst, og likedan gikk det med det unge Krigsseilerforbundet som var blitt opprettet i forbindelse med byrettssaken i 1951.¹⁵⁴ I mange

¹⁴⁹ Hjeltnes 1997:504;506

¹⁵⁰ Hjeltnes 1997:505

¹⁵¹ Hjeltnes 1997:506

¹⁵² Hjeltnes 1997:506

¹⁵³ Vetlesen 1981:228-229

¹⁵⁴ Hjeltnes 1997:507

år fremover ble lite og ingenting gjort.

Utover 1960-tallet tiltok på ny kampviljen i krigsseilermiljøet. Det sammenfalt med at mange av sjøfolkets helseproblemer ble bedre kjent og snakket om i samfunnsdebatten. Da admiral Thore Horve kom inn i bildet begynte ting for alvor å utvikle seg. Horve hadde tjenestegjort i marinen under krigen og hadde nettopp pensjonert seg da han tok fatt på arbeidet med å få gjenopptatt Nortrashipsaken. Horve gikk planmessig til verks, og fikk rikspresen til å skrive en rekke saker om krigsseilerne og deres kamp for fondsmidlene.¹⁵⁵

I 1972 kom omsider den økonomiske oppreisningen. Da vedtok Stortinget en utbetaling karakterisert som æreslønn – ex gratia. Beløpet var på 200 kr per måned fartstid under krigen, minus 20 kr i skattepenger.¹⁵⁶ Guri Hjeltnes skriver at «jubelen stod i taket blant krigsseilerne» da vedtaket ble et faktum.¹⁵⁷ I protest valgte likevel flere å la være å søke om pengene, fordi de hevdet bidraget kom for sent. De fleste tok riktignok imot utbetalingen, og anså hendelsen som et viktig skritt på veien mot anerkjennelse av krigsinnsatsen. De som seilte i marinen eller på hjemmeflåten i det okkuperte Norge ble ikke omfattet av ordningen.¹⁵⁸

I en årrekke bevilget også Nortraships Sjømannsfond penger til skadde krigsseilere, og enker og barn av døde krigsseilere. For mange familier var det en betydelig økonomisk kilde i etterkrigstiden.¹⁵⁹ Da de opprinnelig avsatte midlene ble uttømt i 1995, ble det tilført 1,2 millioner kroner fra staten for å opprettholde fondet.¹⁶⁰ Helt frem til 2011 mottok fortsatt seks personer regelmessige utbetalinger.¹⁶¹ Etter en artikkelserie i NRK om krigsseileren Oscar Anderson ble tematikken aktuell nok engang aktuell vinteren 2024. Anderson var bosatt i Storbritannia og hadde fått store økonomiske problemer etter å ha havnet på sykehjem.¹⁶² Medieomtalen endte i at regjeringen åpnet for å betale for sykehjemsplassene til krigspensjonister som bor i utlandet.¹⁶³ Selv 79 år etter krigens slutt pågår følgelig fortsatt debatten om omfanget av statens omsorg for sjøfolket. For å sitere Guri Hjeltnes; «Den ytre krigen er over, de indre etterdønningene varer ved».¹⁶⁴

¹⁵⁵ Hjeltnes 1997:519-520

¹⁵⁶ Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraships Sjømannsfond (Nortraships hemmelige fond)*.

¹⁵⁷ Hjeltnes 1997:523

¹⁵⁸ Hjeltnes 1997:526

¹⁵⁹ Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraships Sjømannsfond (Nortraships hemmelige fond)*.

¹⁶⁰ Hjeltnes 1997:528

¹⁶¹ Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraships Sjømannsfond (Nortraships hemmelige fond)*.

¹⁶² Etter den første artikkelen om Anderson i august 2023 startet norske privatpersoner og organisasjoner et spleiselag for å sikre krigsseilerens sykehjemsopphold. Per. 16 januar 2024 meldte NRK at det innsamlede beløpet hadde oversteget millionen. Almås 16. januar 2024.

¹⁶³ Regjeringen 2024

¹⁶⁴ Hjeltnes 1997:548

3.2.3 Norges krigsseilerforbund

Allerede underveis i krigen tok flere sjøfolk som bemannet Nortraships flåte til orde for at det etter krigen ville være behov for en organisert sammenslutning av krigsseilere.¹⁶⁵ Noe forbundsvirksomhet ble det derimot ikke før Norges krigsseilerforbund ble opprettet i 1951.¹⁶⁶ Etableringen kan sies å ha vært en direkte konsekvens av stridighetene omkring Nortraships hemmelige fond. Det ble i årene etter krigen dannet en rekke aksjonsutvalg av krigsseilere som ønsket å uttrykke sin mening om Nortraship-fondet og hvordan dette skulle anvendes.¹⁶⁷ Aksjonsutvalgene ble mange steder i landet supplert med lokale krigsseilerforeninger, og det ble med tiden aktuelt å samle disse under en landsomfattende organisasjon. Tolv lokale foreninger var tilstede på et konstituerende landsmøte den 25. november 1951. Der ble det enstemmig vedtatt å etablere et nasjonalt forbund, og Leif Vetlesen ble valgt til formann.¹⁶⁸ Det var en sammensatt gruppe mennesker fra hele landet som møtte – det var 38 menn og 21 kvinner tilstede – hvorav 11 av dem var krigsenker.¹⁶⁹ Det ble tidlig forsøkt etablert et tidsskrift med utgangspunkt i forbundet. Bladet fikk navnet «Blåmyra», men ble allerede etter to numre vedtatt nedlagt. Vetlesen har hevdet at bladet spilte en viktig rolle i å mobilisere krigsseilerforeningene mot Høyesterettsaken selv om bladets levetid var kortvarig.¹⁷⁰

I Krigsseilerforbundets 20-års beretning fra 1990 beskrives det at Høyesterettsdommen fra 1954 førte til at samlingstanken fikk en alvorlig knekk, og at virkelysten ble avløst av resignasjon og skuffelse i krigsseilmiljøet.¹⁷¹ Kort tid etter ble forbundet oppløst i likhet med Hovedaksjonsutvalget. På tross av at den nasjonale organiseringen mistet fotfeste, opplevde de lokale foreningene likevel vekst, og foreningsmøtene samlet ofte fulle hus.¹⁷² Da Thore Horve inntok en ledende rolle i arbeidet med Nortrashipsaken, så igjen en rekke nye lokale krigsseilerforeninger dagens lys, og et arbeidsutvalg ble satt i verk med å forberede opprettelsen av et nytt nasjonalt forbund. Norges Krigsseilerforbund ble i det følgende stiftet i oktober 1970.¹⁷³ Med representanter fra 21 krigsseilerforeninger, fra Tromsø i Nord til Kristiansand i sør, ble Admiral Thore Horve valgt som det rekonstruerte forbunds første formann. I denne tiden så også *Krigsseileren* dagens lys

¹⁶⁵ Norges krigsseilerforbund 1990:1

¹⁶⁶ Norges krigsseilerforbund 1990:2

¹⁶⁷ Norges krigsseilerforbund 1990:1

¹⁶⁸ Vetlesen 1981:211

¹⁶⁹ Representasjonen gir et godt bilde av de lokale krigsseilerforeningenes sammensetning på denne tiden.

Vetlesen 1981:211

¹⁷⁰ Vetlesen 1981:215-217

¹⁷¹ Norges krigsseilerforbund 1990:2

¹⁷² Vetlesen 1981:218

¹⁷³ Norges krigsseilerforbund 1990:2

– et tidsskrift opprinnelig utsprunget fra Trøndelag Krigsseilerforening som hadde som formål å tale krigsseilernes sak både innad i fellesskapet og utad til diverse instanser som ble ansett som høvelige mottakere.¹⁷⁴

Norges Krigsseilerforbund holdt driften gående i mange år, men mot slutten av 1990-tallet forstod man at man nærmet seg slutten. Sjøfolkene var blitt gamle, og mange avgått med døden. Det ble ved flere anledninger vedtatt å trappe ned virksomheten, og i år 2000 var det slutt for godt både for forbundet og tidsskriftet.¹⁷⁵

3.2.4 Anerkjennelse?

Enkelte vil hevde at ex gratia-utbetalingen vedtatt i Stortinget i 1972 var et endelig oppgjør med den dårlige behandlingen av krigsseilerne. Leif Vetlesen avslutter eksempelvis sin bok om kampen om det hemmelige fondet med å proklamere at «urettene var gjort god igjen».¹⁷⁶ Andre vil hevde krigsseilerne egentlig aldri har fått den anerkjennelse de fortjener. Det kan imidlertid herske liten tvil om at anerkjennelsens omfang har økt med tiden.

Sjøfolkenes innsats ble riktignok fremhevet av enkelte like etter krigen. Da kong Haakon VII talte til folket på 17. mai 1945, var den første takken rettet til handelsflåten.¹⁷⁷ Kongen fulgte opp budskapet i sin nyttårstale samme år: «En spesiell takk vil jeg rette til våre sjøfolk i handelsmarinen som tross ubåter, miner og bombing aldri for et øyeblikk sviktet sin harde plikt, og som ved sin strålende innstas for alltid har risset sine navn i mor Norges saga».¹⁷⁸ At Norges største samlende symbol tok i bruk disse ordene må ha hatt en anerkjennende effekt for lyttende krigsseilere ifølge Rosendahl. Men sjøfolkene forsvant relativt raskt fra offentlighetens skriverier. Per Hansson oppsummerte situasjonen i en tale under Norges Krigsseilerforbunds 10-årsjubileum: «Det ble fred; det ble slutt med talene, og løftebruddenes tid var inne.»¹⁷⁹

En synlig og varig form for anerkjennelse er etableringen av minnesmerker. Sjømennesenes minnehall i Stavern er Norges nasjonale minnesmerke over omkomne sjøfolk fra handelsflåten under de to verdenskrigene. Den ble opprinnelig oppført etter første verdenskrig på oppfordring fra britiske myndigheter, og senere utvidet til å omfatte de omkomne fra andre verdenskrig.¹⁸⁰ I 1980 ble et monument oppført på Bygdøy til ære for

¹⁷⁴ Krigsseileren 1970, nr. 1:3

¹⁷⁵ La ankeret gå – Krigsseilerens Minneutgave 2000:4

¹⁷⁶ Vetlesen 1981:234

¹⁷⁷ Rosendahl 2021:56

¹⁷⁸ Det Norske Kongehus u.å. *Nyttårstalen 1945*

¹⁷⁹ Krigsseileren 1980, nr. 4:15

¹⁸⁰ Rosendahl 2021:72

krigsseilerne fra andre verdenskrig spesifikt.¹⁸¹ I tillegg finnes en rekke større og mindre minnesmerker, plaketter og monumenter rundt omkring i norske og utenlandske byer. I bredere forstand må også museumsskipet D/S Hestmanden,¹⁸² samt nettstedet Krigsseilerregisteret regnes blant de etter hvert mange minnesmerkene over krigsseilerne. Mange krigsseilere mottok også dekorasjoner og medaljer for sin innsats. De som seilte på Nortrashipflåten i minst 18 måneders seilas fikk Krigsmedaljen, og fra 1988 ble de også tildelt Haakon VII's Frihetsmedalje for bragd over tid.¹⁸³ Noen ble også dekorert for enkeltbragder.

Figur 4: Krigsmedaljen. Kilde: Krigsseilerregisteret.

¹⁸¹ Monumentet illustrerer en gruppe sjømenn i en redningssituasjon. Krigsseilerregisteret u.å. *Monumenter over krigsseilere*

¹⁸² D/S Hestmanden kom seg utrolig nok uskadet gjennom begge verdenskrigene, og er i dag Norges offisielle krigsseilmuseum. Det åpnet i 2017 etter en årelang restaureringsprosess. Krigsseilerregisteret u.å. *D/S Hestmanden*

¹⁸³ 54 måneders fartstid i faresonen. Krigsseilerregisteret 2016 *Om tildeling av medaljer*

Samtidig som interessen rundt andre verdenskrig har økt i det norske samfunnet, har det også skjedd en dreining fra en patriotisk minnekultur, med særlig vekt på den nasjonale motstandskampen, til en mer selvkritisk holdning til krigsårene.¹⁸⁴ Viktige, men lite ærefulle sider ved den norske krigshistorien har kommet sterkere frem i offentligheten, noe som blant annet har resultert i en rekke offentlige unnskyldninger fra norske myndigheter for behandling mange nordmenn fikk underveis og i etterkant av krigen. I 2013 kom regjeringen med en slik unnskyldning til krigsseilerne. Daværende forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen ba på vegne av den norske stat krigsseilerne om unnskyldning for behandlingen de hadde fått av norske myndigheter i årene etter krigen.¹⁸⁵ For de fleste krigsseilerne kom beklagelsen for sent til at de fikk oppleve den. I etterkant har flere kritisert regjeringens unnskyldning. En av dem er Bjørn Tore Rosendahl, som stilte spørsmål ved hvorfor det ikke kom tydeligere frem hvem unnskyldningen var rettet mot. Han pekte særlig på at verken marinefolk eller hjemmeseilerne ble nevnt, og stilte seg også undrende til hvorfor behandlingen av sjøfolkene som seilte under første verdenskrig ikke ble inkludert i den offentlige unnskyldningen.¹⁸⁶ Rosendahl sier at fraværet av en offentlig unnskyldning til disse gruppene viser hvor umoden anerkjennelsen av krigsseilerne fortsatt er. «Den tåler ikke kompleksitet» sier Rosendahl, og påpeker at særlig hjemmeseilernes innsats stadig er underkommunisert, og at de derfor fortsatt er lite anerkjent som aktører i krigsseilernes historie.¹⁸⁷

I forbindelse med grunnlovsjubileet i 2014, avholdt VG en avstemning der avisens lesere skulle stemme frem de viktigste nordmennene siden 1814. En jury hadde på forhånd satt opp en liste bestående av 100 navn. Deretter fikk leserne mulighet til å stemme på sine favoritter. «Den ukjente krigsseileren» ble avstemmingens soleklare vinner med 12 prosent av stemmene, foran navn som Kong Haakon VII, Einar Gerhardsen og Henrik Ibsen.¹⁸⁸ At det norske folk stemte frem «Den ukjente krigsseileren» står igjen som et levende bevis på at krigsseilerne med tiden har fått en langt mer fremtredende posisjon i det norske samfunnet, og det kollektive minnet om krigen.

¹⁸⁴ Stugu 2021:63

¹⁸⁵ Regjeringen 2013

¹⁸⁶ Rosendahl hevdet at sjøfolkene nok undret seg det samme som ham om regjeringens budskap: «trolig sitter det flere sjøfolk som seilte under krigen – og enda flere av deres etterkommere – og lurte på om nettopp de ble inkludert av forsvarsministeren». Han stiller også spørsmål ved hvorfor stortingsvedtaket i 1972 ikke nevnes i Strøm-Erichsens unnskyldning, og ønsker en tydeligere avklaring om hvordan man skal forstå den offentlige beklagelse i 1972 og 2013 i forhold til hverandre. Rosendahl 2013:32-33

¹⁸⁷ Sem & Aniksdal 2015:97

¹⁸⁸ Kong Haakon 7. kom på annenplass, med seks prosent av stemmene. Juryen hadde plassert «Den ukjente krigsseileren» på plass nummer 45 på sin liste. På topp plasserte de Henrik Ibsen. Aanstad & Rydne 2014.

4 NORTRASHIPSAKEN – FRA KAMPSAK TIL MINNEKNAGG

Kampen om Nortraships hemmelige fond står igjen som en av de mest sentrale elementene i fortellingen om krigsseilerne. Saken pågikk i flere tiår, skapte langvarig splittelse mellom sjøfolkene og storsamfunnet, og var en viktig årsak til at krigsseilerne samlet seg i et nasjonalt forbund. I dette kapittelet presenteres og analyseres Nortrashipsaken og dets innvirkning og betydning i å konstituere krigsseilerfellesskapet. Det argumenteres for hvordan stridighetene om fondsmidlene gikk fra å være en samlende kampsak til å bli en *minneknagg* i erindringsfellesskapets minnekultur, og et kollektivt traume i likhet med krigsårene. Minneknaggbegrepet er Ola Svein Stugus oversettelse av de ikke-materielle minnestedene i Pierre Noras begrepsapparat.

4.1 Perspektiver på Nortrashipsaken

I boken *Hedret og Glemte* trekker Elisabeth Koren frem at erfaringene fra oppgjøret etter første verdenskrig kan ha vært en referanse og bakgrunn for diskusjonene om bruken av Nortrashipfondet etter andre verdenskrig.¹⁸⁹ Hun vektlegger blant annet at Kullfondet kan sees på som en slags forløper til Nortraships Sjømannsfond i den forstand at pengene ikke kom sjøfolket til gode gjennom direkte utbetalinger, slik sjøfolkene selv hadde fått inntrykk av at skulle skje.¹⁹⁰ I stedet var det myndighetene som fikk i oppgave å disponere pengene og ivareta yrkesgruppens velferd, forankret gjennom en høyesterettsdom i 1923 som slo fast at Stortinget hadde full råderett over Kullfondets midler.¹⁹¹ Opplevelsene fra første verdenskrig lå nært i erindringen for mange av mennene til sjøs – det samme gjaldt konfliktene og uroen i mellomkrigstiden hvor sjøfolkene følte seg glemte av rederiene og myndighetene.¹⁹² Det eksisterte derfor allerede et kollektivt minne om urettferdig myndighetsbehandling, som mange av krigsseilerne delte.

Guri Hjeltnes har på sin side trukket frem at det var uheldig at fondet fikk tilnavnet «hemmelig», og at det i seg selv gav grobunn for spekulasjon og en aura av noe tvilsomt sett fra krigsseilernes perspektiv. Hjeltnes hevder også at den langvarige prosessen med å avklare saken tilvirket til å forverre sjøfolkets allerede utfordrende økonomiske og helsemessige

¹⁸⁹ Koren 2020:121

¹⁹⁰ Koren 2020 og Jerman 2016, skriver utfyllende om kullfondet og behandlingen av sjøfolket fra første verdenskrig.

¹⁹¹ Koren 2020:121

¹⁹² Koren 2020:18-20

situasjon, og tydeliggjorde at gruppen representerte noe felles.¹⁹³

Vegard Sæther går så langt som å karakterisere myndighetenes behandling av saken som et karakterdrap av krigsseilerne i boken *Krigsseilere – en fortelling om glemte helter*.¹⁹⁴ Sæther hevder myndighetenes politikk rundt Nortrashipfondet var den største enkeltfaktor i at det spredte seg en generell negativ oppfatning om krigsseilerne i det norske samfunnet, som i forlengelsen var med på å holde saken nærmest utenfor samfunnsdebatten. På den måten var den også konstituerende for krigsseilerne som et avgrenset fellesskap, plassert i utkanten av det norske etterkrigsminnet.

4.2 Samlende kampsak

Det er helt tydelig at forholdet til Nortraship var en sentral faktor og identitetsbygger i krigsseilerfellesskapet, og krigsseilerne virket selv å være klar over hvilken kraft et samlet fellesskap kunne ha:

«For øvrig pekes på at det ovenfor de avgjørende myndigheter har betydning å vise at vi står samlet i kravet om et skikkelig oppgjør til Krigsseilerne fra statens side. Medlemskap i våre Krigsseilerforeninger og Forbund gir myndighetene en slik indikasjon».¹⁹⁵

I det tredje nummeret av *Krigsseileren* i 1980 feires 10 års jubileet til Norges Krigsseilersforbund, og på lederplass proklameres det at forbundet «naturlig nok er uløselig knyttet til Nortrashipfondet og krigsseilernes kamp for det de anså som sin selvfølgelig rett».¹⁹⁶ Det legges med andre ord ikke skjul på at stridighetene om fondsmidlene var vesentlig i å konstituere krigsseilerfellesskapet. I de første årene er det også den saken som setter størst preg på spalteplassen i *Krigsseileren*.

4.2.1 Veien frem mot ex gratia

Det er i hovedtrekk to tendenser som gjør seg gjeldende i det som skrives om Nortrashipsaken de første årene. Den ene tendensen er fokuset på å forklare status i saken per tid. Blant annet bidrar Thore Horve ved flere anledninger med artikler som oppsummerer arbeidet han og andre gjør for at saken skal komme til ende.¹⁹⁷ Et eksempel på de mange innleggene til Horve er en gjengivelse av et foredrag han holdt i Tønsberg den 24 mai 1970. Der beretter han om de nyeste opplysningene som har kommet frem i saken siden forrige runde i rettssystemet.¹⁹⁸

¹⁹³ Hjeltnes 1997:536

¹⁹⁴ Sæther 2014:220-221

¹⁹⁵ *Krigsseileren* 1971, nr. 1:5

¹⁹⁶ *Krigsseileren* 1980, nr. 3:3

¹⁹⁷ Thore Horve og hans plass i krigsseilerfellesskapet diskuteres videre i kapittelet Fellesskapets grenser.

¹⁹⁸ *Krigsseileren* 1970 nr. 1:21

Samme år står et brev til statsminister Per Borten, gitt fredag 4. desember 1970, i *Krigsseileren*. I brevet ber krigsseilerne om at regjeringen henstiller til utvalget om å møtes oftere slik at arbeidet kan komme i mål raskere.¹⁹⁹

Der er en rekke leserinnlegg med personlige perspektiver på saken. Felles for disse er at forfatterne uttrykker glede over at regjeringen har utnevnt et uavhengig utvalg som skal granske saken, men at de ønsker fortgang i prosessen. At det tok lang tid var som Hjeltnes påpekte en av faktorene som var med på å tydeliggjøre og konstituere gruppens felles identitet, men også noe som forverret deres allerede utfordrende situasjon. At krigsseilerne ønsket fortgang i saken, understreker dette poenget. Det var i det hele tatt svært mange av krigsseilerne som ønsket å bidra med faktaopplysninger og personlige meninger om saken og veien videre. I 1972 ba redaksjonen derfor de lokale foreningene om å oppmelde et par medlemmer hver som skulle stå ansvarlig for å organisere stoffet lokalforeningene sendte inn til tidsskriftets redaksjonsgruppe.²⁰⁰ Pågangen og interessen for å bidra vitner om stort engasjement og følelser tilknyttet saken, men viser også hvordan det kollektive minnet i erindringsfellesskapet også har et individuelt aspekt, jamfør Barbara Misztal. Selv om det overordnede som erindres har utgangspunkt i et felles kollektivt minne, hadde krigsseilerne også personlige betraktninger og perspektiver, formet av deres egne individuelle opplevelser som de hadde behov for å dele med hverandre.

I vel så stor grad som det å forklare og kommentere status i saken per tid, er et gjennomgående trekk tilbakeskuingen til sakens historiske hendelsesforløp. Dette er den andre tendensen i skrivingen i den første tiden. En rekke aktører bidrar med historiske fremstillinger, deriblant Leif Vetlesen, som i kraft av å ha vært en ledende skikkelse i Hovedaksjonsutvalget både hadde stort kunnskapsgrunnlag om saken og et kjent fjes for leserne av *Krigsseileren*. I tillegg bidrar også velkjente personligheter fra den norske offentlighet. En av dem er forfatter Sigbjørn Hølmebakk.²⁰¹ Under overskriften *Makt er ikke rett* taler han krigsseilernes sak, ført i pennen med kunstnerisk overbevisning og stor patos:

«Sjøfolkene har ikke bedt om skryt [...] i stedet ble de snytt – snytt av Storting og Regjering, av politikere og finansfolk og høyesterettsdommere. Snytt av de som skulle være deres talsmenn og deres tillitsmenn. [...] Ingen tenker på det gamle ord, at makt er rett. At makthaverne og politikerne var sterke. Sjøfolkene var den

¹⁹⁹ Brevet var levert av Bjarne Dahl på vegne av Krigsseilernes veteranforening for Oslo og Omegn. *Krigsseileren* 1970 nr. 3:44-45

²⁰⁰ *Krigsseileren* 1972, nr. 2:11

²⁰¹ Hølmebakk var en prisvinnende forfatter og en av initiativtakerne til at Sosialistisk Folkeparti ble opprettet (forløperen til det som i dag er Sosialistisk Venstreparti). I norsk offentlighet var han også velkjent for sitt sterke engasjement i kampen mot atomvåpen. Gyldendal u.å. *Sigbjørn Hølmebakk*.

svake part. Og at det var dette faktum – mer enn juridiske betenkeligheter – som var årsaken til høyesterettsdommen ble slik den ble»²⁰²

Hølmebakks innlegg viser til de skarpe skillelinjene som eksisterte i samtiden mellom krigsseilerfellesskapet og samfunnet for øvrig – sett fra et perspektiv utenfor krigsseilernes. At anerkjente personer i den norske offentlighet så direkte støttet krigsseilernes sak kan tenkes å ha betydd mye for krigsseilerne og deres motivasjon for å kjempe videre. Og Hølmebakk var ikke det eneste kjente fjes som bidrog. Redaksjonen spurte flere anerkjente individer om å komme med støtteerklæringer. Blant dem var også amerikanske Kontreadmiral Emory S. Land – en ikke ubetydelig skikkelse i internasjonal sammenheng. Land var sjefen for US Maritime Commission og War Shipping Administration under krigen, og en av de mest fremtredende lederskikkelser på alliert side.²⁰³ Redaksjonen hadde bedt Land om å kaste lys over handelsflåten innsats sett fra et alliert perspektiv:

«Jeg føler meg smigret over å få høve til å tale til dere norsk. Jeg liker alltid å få en sjanse til å snakke til virkelige mannfolk, og det er nettopp hva dere er. Jeg er selvsagt oppmerksom på at dere er mer interessert i handling enn i ord, og med rette, for det er dere som handler nå. Vi kjenner nordmennesenes historie som sjøfarende nasjon, og vi vet hva dere utretter på Atlanteren i dag, og la meg si at vi er alle stolte av dere, - vi er stolte over å kunne regne dere blant våre venner. Jeg kjenner den norske handelsflåtes tap. Jeg vet den var den fjerde største i verden da krigen kom. Jeg tror det var en britisk publikasjon som sa at den norske handelsflåten var like meget verdt for de alliertes sak som en million soldater. Jeg vil si at dette ikke er noen overdrivelse. Dere er verdt meget mer enn en million mann. Hilsen Kontreadmiral Emory S. Land U.S.A.»²⁰⁴

Svaret fra Land kan karakteriseres som en uforbeholden støtteerklæring, og det må ha betydd mye for krigsseilerne at en slik fremtredende skikkelse anerkjente deres innsats på den måten.

Det er videre flere eksempler på det redaksjonen selv omtaler som 'saksing' – gjengivelser av noe som har stått på trykk andre steder, eller som ikke er publisert offentlig tidligere. Et eksempel er en appell på landsmøtet til Hovedaksjonsutvalget den 25. november 1951, signert Aage Dahl Eriksen. «Selv om den i dag ikke er like aktuell, er den ett viktig dokument i vår 25 årige kamp» står det skrevet før appellen står på trykk i sin helhet. I appellen ytrer Eriksen et budskap om at behandlingen han og hans medseilere fikk etter krigen var et overgrep, og formaner om støtte oppunder landsmøtet og fremtidig arbeid med å organisere massene i møte med de offentlige instansene.²⁰⁵ Et annet eksempel på saksing er et personlig perspektiv på Nortrashipsaken signert Erling Gabrielsen, skrevet «under første

²⁰² Krigsseileren 1971, nr. 1:22

²⁰³ Basberg 1993:91;167;169

²⁰⁴ Krigsseileren 1970, nr. 2:40

²⁰⁵ Krigsseileren 1971 nr. 1:21-22

Nortrashipsaksjonen»²⁰⁶

Begge tendensene i det som skrives i de første årene kan tolkes som to sider av samme formål; nemlig å føre Nortrashipsaken og dens karakter frem i lyset til flest mulige krigsseilere, for på den måten å styrke fellesskapet i kampen mot det offentlige og mane til kamplyst. I å konstituere fellesskapet var det derfor viktig at de kollektive minnene var samstemte, og kunnskapsutveksling og informasjonsflyt var viktig i den sammenheng.

Etter at Nortrashiputvalgets innstillinger ble forelagt offentligheten, ble også det dekket inngående i *Krigsseileren*. Det står redegjørelser fra utvalgets medlemmer, og reaksjoner og kommentarer fra sjøfolkene på trykk. Det er stort engasjement og optimisme å spore i denne fasen, og man får inntrykk av at en lettelsens slør er i ferd med å bre seg over sjøfolkene. I denne perioden vektlegges også enkeltpersoner som stod i manesjen for at saken omsider kunne legges død. Det rettes i den forbindelse en rekke hyllester til Thore Horve, eksempelvis artikkelen «Admiralen», skrevet av Henry Bjønnes i første nummer i 1972. «Admiralen har i denne sak vist at han ikke bare er en utmerket strateg under krigsoperasjoner når det gjelder å forsvare landet, men at han også er en stor «fredens kriger». [...] Vi tror vi har alle sjøens menn med oss når vi i ærbødighet sier «well done» og hjertelig takk Admiral Thore Horve», lyder budskapet til Bjønnes.²⁰⁷ Horve kan på bakgrunn av erindringer i *Krigsseileren* tolkes som en helteskikkelse i erindringsfellesskapet. Ofte omtales han bare som «Admiralen» – en referanse alle virker å ha et forhold til. Heltestatusen kan tolkes i lys av den patriotiske grunnfortellingens polariserte fokus på helter og skurker, der Horve er blant heltene som kjempet mot skurkene - som på sin side kan hevdes å ha vært myndighetene som holdt tilbake krigsrisikotilleggene.

4.2.2 Hva gjør vi nå?

Trolig førte Stortingsvedtaket om *ex gratia* til en form for identitetskrise i krigsseilerfellesskapet. Da saken fikk sin forløsning kom spørsmålet om hva forbundet og tidsskriftet skulle eksistere for fremover. Det faktum at Thore Horve samtidig ytret sitt ønske om å trekke seg tilbake, bidrar ytterligere til å markere dette som et slag tidsskille i etterkrigshistorien til krigsseilerne, og det oppstod nærmest et «hva gjør vi nå?»²⁰⁸

Tomrommet som oppstod kommenteres på lederplass i det fjerde nummeret i 1972 under overskriften *Forbundets fremtidige oppgaver*. Der tas til orde for at krigsseilerfellesskapet på ingen måte settes strek over, men at fokuset i virksomheten i stedet skal finne nye retninger og

²⁰⁶ *Krigsseileren* 1970, nr.3:33-34

²⁰⁷ *Krigsseileren* 1972, nr. 1:18

²⁰⁸ *Krigsseileren* 1972, nr. 4:2

landskap å bevege seg i. Det listes opp tre punkter som redaksjonen mener bør være lederlinjer for fremtidens drift. For det første mener redaksjonen at forbundet skal opprettholde arbeidet med å hjelpe krigsseilere med rettledning og støtte i pensjonssaker. For det andre skal de arbeide for miljøvern, og for det tredje skal virksomheten medvirke til fred på jorden og mellom nasjonene.²⁰⁹ Nortrashipsaken blir etter dette viet langt mindre oppmerksomhet, og i stedet erindres det mer fra seilasene under krigen og om norsk skipsfarts historie, i tillegg til aktuelle temaer vedrørende natur og miljø slik målsettingen var. Når det gjelder den noe svulstige og pompøse ideen om å jobbe for fred på jorden og mellom nasjonene, kommer også den til uttrykk i tidsskriftet i tiden etter Stortingsvedtaket. Deriblant står skrevet referater fra fredskongresser, som representanter fra krigsseilermiljøet deltok på.²¹⁰

Selv om det bestemmes at fokuset skal flyttes, forsvinner imidlertid ikke Nortrashipsaken fra tidsskriftet fullstendig. Gjennom resten av 70-tallet dukker det jevnt og trutt opp saker om Nortraship og det hemmelige fondet. Det som skrives handler for det meste om hvordan utbetalingen av fondsmidlene foregår. Størsteparten av søknadene om utbetaling kom i årene 1972 og 1973, da henholdsvis 18000 og 4700 krigsseilere og pårørende meldte sin rett til pengene. Ifølge Thore Horve skyldtes pågangen stor medieomtale og god informasjonsflyt i Krigsseileren og gjennom de mange lokale foreningene.²¹¹ Blant annet bidrog tidsskriftet med å videreformidle referater fra Direktoratet for sjømenns årsberetning,²¹² og vise statistikk med oversikt fra hvert fylke.²¹³ Samstundes er et trekk som gjør seg gjeldende at mange krigsseilere ikke har meldt inn krav om å få pengene utbetalt. I 1974 meldes det om at så mange som 10000 krigsseilere ikke har meldt inn pengekrav, og de neste årene har hvert nummer en plansje hvor det oppfordres til å søke om man ikke har gjort det.²¹⁴ I tillegg til å oppdatere om hvordan utbetalingene foregår, sakses det fortsatt saker fra aviser som skriver portretter og historier om krigsseilere. Blant annet står et intervju med Leif Vetlesen i 1977, hentet fra Arbeiderbladet, hvor den tidligere formannen i Hovedaksjonsutvalget forteller i detalj om sine opplevelser gjennom den årelange kampen for rettfærdighet.²¹⁵ Samme år står også artikkelen med overskriften «Nortrashipssakens sluttkapittel» på trykk. Det ble skrevet av Thore Horve og høyesterettsadvokat Johan Hjort, og

²⁰⁹ Krigsseileren 1972, nr. 4:3

²¹⁰ Fredsarbeidet og deltakelse på internasjonale sammenkomster diskuteres videre i kapittel 6 *I takknemlighet*.

²¹¹ Krigsseilerregisteret u.å. *Thore Horve*

²¹² Et eksempel er saken med overskriften «Nortrashippoppjøret går sin gang», Krigsseileren 1974, nr. 4:9.

²¹³ Krigsseileren 1973, nr. 3:14

²¹⁴ Krigsseileren 1974, nr. 2:9

²¹⁵ Krigsseileren 1977, nr. 1:14

i et følgeskriv uttaler de at formålet med artikkelen er å gi saken en avslutning med en historisk oppsummering av momenter som dannet sakens bakgrunn. På mange vis gjenspeiler artikkelens overskrift tendensen i erindringen om fondssaken fra dette tidspunkt. For etter denne står på trykk blir det stille, og erindringen skifter karakter.

4.3 Nortrashipsaken som minneknagg i krigsseilerfelleskapet

Etter at Nortrashipsaken var en dominerende kraft i å konstituere krigsseilerfelleskapet og i innholdet i *Krigsseileren*, skjer det en drastisk endring i erindringen mot slutten av 1970-tallet. I det følgende diskuteres hvordan saken gikk fra å være en samlende kampsak til å bli en minneknagg i erindringsfelleskapet.

4.3.1 Et felles referansepunkt

På sett og vis er trenden Bjørn Thore Rosendahl peker på også tilstedeværende i krigsseilernes erindringsfelleskap; Nortrashipsaken rettes størst fokus mot i perioder hvor saken er aktuell i det generelle nyhetsbildet, som ved Stortingsbehandlingen på starten av 70-tallet, og når fremtredende personligheter intervjues i rikspresen. Ikke minst minnes man saken i forbindelse med store merkedager. Ved 10 års jubileet til forbundet i 1980 står en jubileumsberetning som et bilag inne i det fjerde nummeret det året. Der oppsummeres fondssaken i en historisk fremstilling.²¹⁶ Etter jubileumsutgaven forsvinner imidlertid omtalen mer eller mindre fullstendig resten av 80-tallet, før den på nytt er aktuell ved 20 års markeringen for forbundet i 1990. Nok en gang presenteres saken i en detaljert historisk fremstilling.²¹⁷

Det er imidlertid ikke ved ethvert jubileum at Nortrashipsaken hentes frem igjen. I 1975 markerte man 30-årsdagen for krigens slutt. Da erindres lite om Nortraships hemmelige fond og andre elementer ved etterkrigstiden, og historier fra seilasene under krigen står isteden i fokus. I 1995 var det duket for den store 50-årsdagen. I likhet med 30-årsdagen erindres også da begrenset om det hemmelige fond. Riktignok er den fjerde utgaven dette året et unntak, da Norges Krigsseilerforbund markerte sitt virksomhetsår nummer 25.²¹⁸

Mot slutten av tidsskriftets levetid er det få ganger stridighetene om Nortraships hemmelige fond erindres utover ved merkedagene. Sporadisk skrives den om i forbindelse med oppdateringer fra det pågående arbeidet med det store samleverket *Handelsflåten i*

²¹⁶ Krigsseileren 1980, nr. 4

²¹⁷ Krigsseileren 1990, nr. 3:5-11

²¹⁸ Krigsseileren 1995, nr. 4

krig,²¹⁹ samt NRK-dokumentaren til Magne Misje som ble vist på fjernsyn i 1995.²²⁰ I anledning nedleggelsen av forbundet og tidsskriftet, ble en minneutgave av *Krigsseileren* lansert i år 2000. I den er Nortrashipsaken nok en gang et sentralt element. Leif Vetlesen stod ansvarlig for en rekke artikler som beretter grundig om fondssakens historie og hvordan den preget krigsseilerne – fra krigsårene frem til nåtiden.²²¹

Det er tydelig at det er ved forbundets egne merkedager at Nortrashipsaken aktualiseres i størst grad. Når man markerer krigsårenes minnedager, står andre elementer i det kollektive minnet i fokus. Årsaken til dette kan tenkes å være minnenes opprinnelse, og at kollektive minner i et erindringsfellesskap er utsatt for påvirkning slik som prioriteringer og sosiale- og kulturelle omstendigheter. Nortrashipsaken var særegen for krigsseilerne, mens krigsårene i langt større omfang også ble markert av resten av samfunnet. Det kan også tenke seg at de vegret seg for å ta opp Nortrashipsaken på dager og anledninger viet minnet om krigsårene. Minnet om Nortrashipsaken var på mange måter kontrært med den nasjonale grunnfortellingen, og krigsseilerne kan ha hatt et ubevisst forhold til å respektere den nasjonale minnepraksis ved disse anledningene og derfor valgte å holde tilbake sin opplevelse av utenforskap. Det kan med en slik tolkning hevdes at krigsseilernes erindringsfellesskap lot seg påvirke av de ytre faktorene når den norske minnekulturen erindrer krigen. Samtidig hadde de selvsagt også egne minner om den perioden, som skilte seg fra nordmenn flest.

4.3.2 Vi og de andre

I 1996 oppstod en siste større diskusjon om Nortrashipsaken i tidsskriftet. Det hele startet med et innlegg fra Ralf Stahlke, sekretær i Norsk Sjømannsforbund, i det andre nummeret dette året.²²² I de påfølgende numrene følges innlegget opp av en rekke tilsvarende av kritisk karakter, blant annet signert Leif Vetlesen. Han hadde reagert på sjargongen i språket, og mangelen på elementær informasjon i innlegget til Stahlke. Vetlesen reagerte spesielt på at han og de andre lederskikkelsene i aksjonsbevegelsen ble omtalt som kommunister. Vetlesen var rett nok tidligere selvproklamert kommunist, men hadde for lengst gått ut av kommunistpartiet da han trådte inn i ledelsen i Hovedaksjonsutvalget i 1950.²²³ Videre rettet han kritikk mot at den andre fasen i kampen om fondsmidlene, den som Thore Horve stod i bresjen for fra slutten av

²¹⁹ Eksempelvis saken «Krigsseilernes historieverk er fullført» *Krigsseileren* 1997, nr. 3:9-11

²²⁰ Første gang dokumentaren nevnes er i en notis i 1994. I notisen står det at krigsseilerne skal hedres med stor TV-serie, og at NRK-redaksjonen i den forbindelse ønsker kontakt med krigsseilere og deres kjære som ventet hjemme. *Krigsseileren* 1994, nr. 3:13

²²¹ La ankeret gå – *Krigsseilerens Minneutgave* 2000:83-90

²²² *Krigsseileren* 1996, nr. 2:11

²²³ *Krigsseileren* 1996, nr. 3:10-11

60-tallet, ikke ble omtalt overhodet.²²⁴ I det fjerde nummeret samme år har redaksjonen samlet en rekke innsendte leserbrev som bidrar i meningsutvekslingen.²²⁵ I et av leserbrevene skriver forfatteren at «vi som seilte under krigen og ble så totalt sveket av vår fagforening da krigen var over, er luta lei forståegpåere som gjør mislykka forsøk på å renavaske svikerne». En annen hevder Stahlke bevisst forsøkte å sette krigsseilerne i «et så dårlig lys som mulig.»²²⁶ At saken selv så mange år etter sin opprinnelse og avslutning fremdeles vakte så sterke følelser, og uttrykte en uforsonlig holdning til «svikere», kan være et tegn på at saken var et kollektivt traume for krigsseilerne. I sin kritikk av Stahlke omtaler Vetlesen myndighetenes behandling av krigsseilerne som et overgrep.²²⁷ Det samme gjorde Aage Dahl Eriksen i den tidligere nevnte appellen fra 1951. At krigsseilerne selv bruker så kraftige ord om følelsene de satt med omkring Nortrashipssaken bygger opp under analysen av etterkrigsbehandlingen som en traumatisk opplevelse. Legger man en slik tolkning til grunn kan man påstå at det derfor eksisterte to kollektive traumer i erindringsfellesskapet: den første var krigen, og den andre var sviket fra omverdenen etterpå.

Diskusjonene i 1996 eksemplifiserer dessuten en tydelig mentalitet om et *vi* og *de andre* i erindringsfellesskapet. I den nasjonale minnekulturen var den patriotiske grunnfortellingen dominerende, og i den var man opptatt av fortellinger om helter og skurker, og skarpe skillelinjer eksisterte mellom dem.²²⁸ Meningsutvekslingen som oppstod etter Stahlkes innlegg kan oppfattes som svært stigmatiserende i denne konteksten, og tolkes som et minneutsagn som tydelig markerer et *vi* som ble sveket av *de andre*. I tiden hvor disse diskusjonene fant sted var den patriotiske grunnfortellingen riktignok for lengst blitt utfordret og utvidet med nye perspektiver og synspunkter. Men slik Grimnes har påpekt både var, og er mange av kjerneelementene i grunnfortellingen fortsatt rådende.²²⁹ Især gjelder det svart-hvitt preget i de mest følelsesladde fortellingene – som krigsseilernes kamp for fondsmidlene må kunne sies å være. Også under Stortingsbehandlingen kom tydelige skillelinjer om *vi* og *de andre* til syne i krigsseilernes minnekultur, med det offentlige apparatet som skurkene og krigsseilerne og deres lederskikkelser som helter. Sigbjørn Hølmebakks innlegg bevitner eksempelvis om det. Perspektivet til myndighetene, rederiene og øvrige *de andre*-aktørene, er i svært liten grad å finne i krigsseilernes erindring i *Krigsseileren*. Det er av den grunn viktig

²²⁴ Krigsseileren 1996, nr. 3:10-11

²²⁵ Krigsseileren 1996, nr. 4:22-25

²²⁶ Krigsseileren 1996, nr. 4:23

²²⁷ Krigsseileren 1996, nr. 3:10

²²⁸ Stugu 2021:39

²²⁹ Grimnes 2020:284

å poengtere at minnekulturen derfor kan bære preg av at det ble dannet narrativ delvis basert på at enkeltelementer ved erindringen enten bevisst, eller ubevisst ble valgt bort for å legitimere enhets- og identitetsfølelsen, jamfør Nora og Assmann om erindringsprosessers selektive side.²³⁰ Hvem som befant seg innenfor paraplyen *vi*, er imidlertid ikke nødvendigvis enkelt å definere. Det er tema for diskusjon i neste kapittel, *Fellesskapets grenser*.

4.3.3 Minneknagg

Fra å ha vært en samlende kampsak og konstituerende faktor i oppstartsfasen til krigsseilerfellesskapet, kan stridighetene omkring Nortraships hemmelige fond sies å gå over til å bli en minneknagg for fellesskapets erindring. Leif Vetlesen og Thore Horve var de mest fremtredende skikkelsene som kjempet krigsseilernes kamp for fondsmidlene, og personer som i likhet med Nortrashipsaken som helhet kan betraktes som minneknagger i erindringsfellesskapet – de var begge ansikter enhver krigsseiler hadde et forhold til og som representerte dem som gruppe i den offentlige arena. Det er også dem som bidrar i størst grad som forfattere av det som skrives om saken i *Krigsseileren* – et trekk som vedvarer helt fra tidsskriftets start til slutt.²³¹ Etter at *ex gratia*-vedtaket ble fattet falt den største årsaken til samlingstanken på sin egen suksess. Men samlet stod krigsseilerne fortsatt – sterkere enn før. Vetlesen hevder i 1996 at Nortrashipsaken som kampsak også brøt de gamle hierarkiene til sjøs – som fort kunne virket nedbrytende i å samle krigsseilerne om de ikke ble visket ut:

«En interessant sidevirkning av aksjonsbevegelsen, av kampen for Nortraships hemmelige fond, var da også at de skarpe skillene mellom offiser og mannskap som alltid hadde hersket i norske skip, ble revet ned. Og trass i kald krig og det kommuniststempel som Ingvald Haugen, Sjømannsforbundets mektige leder, med bred penn hadde satt på aksjonsbevegelsen, lyktes det aldri å bryte dette sterke samholdet i krigsseilernes rekker.»²³²

Saken ble siden noe krigsseilerne stadig vender tilbake til som et felles referansepunkt – det er en viktig del av deres minnekultur å erindre om den, og enda viktigere er den med på å definere dem som individer med tilknytning til akkurat dette fellesskapet. Nortrashipsaken ble en minneknagg som sjøfolkene bar med seg i hverdagen, og som de ved behov kunne feste erindring på. At saken ved tusenårsskiftet fortsatt skapte heftig debatt og engasjement, kan også tyde på at de kollektive minnene var i ferd med å gå over i å bli kulturelle minner – det var da 60 år siden avtalen mellom britiske og norske myndigheter ble inngått, som var utgangspunktet for saken.

²³⁰ Nora 1989:19; Assmann, A. 2008:97

²³¹ Horve døde riktignok i 1990 og bidrog derfor ikke med ny pennføring gjennom 90-tallet slik Vetlesen gjorde.

²³² *Krigsseileren* 1996, nr. 3:10

5 FELLESKAPETS GRENSER

Når man snakker om et erindringsfellesskap er det nødvendigvis noen grenser som gjør seg gjeldende der noen individer er tilhørende og andre faller utenfor grensene. I dette kapitlet behandles krigsseilerfellesskapets grenser forstått gjennom analysen av *Krigsseileren*.

Kapitlet drøfter ulike marginaliserte grupper krigsseilere og deres posisjon i fellesskapets erindring, og argumenterer for at det eksisterte forestillinger om mer eller mindre «verdige» medlemmer av erindringsfellesskapet.

5.1 Hvem hørte til i krigsseilernes erindringsfellesskap?

«Mangt og meget kan sies om vanskelige elementer om bord og i land under krigen, men likevel oppstod en sterk følelse av livsvarig kameratskap».²³³

Selv om ordet 'krigsseiler' er et etterkrigsuttrykk vitner kaptein Leif Hassels sitat om den sterke fellesskapsfølelsen som sjøfolket fikk gjennom sine felles opplevelser under krigsseilasene. I samme nummer som Hassels sitat presenterer formann i Norges Krigsseilerforbund, Thore Horve, sin personlige teori om at det eksisterte et skarpt skille i krigsseilerfellesskapet allerede under krigen. Skillet trekker han mellom to generasjoner sjøfolk – de unge som var på sjøen «for første gang», og de eldre som også hadde seilt under første verdenskrig. Skillet karakteriseres, ifølge Horve, av sjøfolkenes holdning ovenfor Nortraship. De eldre hadde opplevd å bli «glemt» av myndighetene og rederne etter første verdenskrig, og hadde i langt større omfang enn de yngre sjøfolkene en pessimistisk holdning til de lovnader og tilsagn Nortraships ledelse kom med i krigsårene.²³⁴ Hvor reelt dette skillet faktisk var er vanskelig å etterprøve, men påstanden eksemplifiserer det faktum at det er utfordrende å klart definere grensene i krigsseilerfellesskapet, om hva det kjennetegner og hvilke individer som tilhører det. Det synes å være et ønske fra redaksjonens side om en form for avgrensning, eksemplifisert gjennom den konsekvente bruken av stor forbokstav i ordet 'Krigsseiler' i tidsskriftets lederartikler.²³⁵ Dette er et tegn på at det var sjøfolkene selv som var pådrivere for å etablere krigsseilerbegrepet i etterkrigstiden.

I forrige kapittel ble det poengtert at Nortrashipsaken var en fundamental konstituerende sak og identitetsmarkør i krigsseilerfellesskapet. I gjengivelsen av et intervju, opprinnelig på trykk i *Vårt Land*, trekker nestformann i Norges Krigsseilerforbund, Oskar Heden, frem at stridighetene om Nortraships hemmelige fond var selve årsaken til at

²³³ *Krigsseileren* 1970, nr. 1:32

²³⁴ *Krigsseileren* 1970, nr. 1:33

²³⁵ *Krigsseileren* 1971, nr. 4:5

forbundet så dagens lys, og at dets agenda først og fremst dreide seg om å få saken om fondsmidlene i havn.²³⁶ Det kan derfor argumenteres for at det bare var sjøfolkene som var berørt av denne saken, altså de som hadde seilt på Nortrahips flåte under krigen, som dannet krigsseilerfelleskapet. Det finnes imidlertid flere eksempler som tyder på at fellesskapet strakk seg lengre enn som så.

I 1970 står det på trykk et referat fra stiftelsesmøte til det nasjonale forbundet i *Krigsseileren*. Der ble det bestemt at forbundet, og tidsskriftet som forbundet skulle drifte, ville ha som formål å «samle alle krigsseilere av alle grader som seilte i første verdenskrig, og de som seilte i norsk eller alliert skipsfart under krigen 1939-45».²³⁷ Ved en annen anledning poengterer videre Thore Horve at målet med sammenslutningen skulle være å «hevde sjøfolkens plass i vårt samfunn» – et utsagn som ytterligere strekker på ytterpunktene i erindringsfellesskapet.²³⁸ De følgende delkapitlene drøfter hvilken plass ulike delkulturer kan betraktes å ha hatt i krigsseilernes erindringsfellesskap. Først rettes fokus mot sjøfolkene fra første verdenskrig.

5.2 Første verdenskrig

Selv om sjøfolkene som seilte under første verdenskrig inkluderes av forbundet i formålsparagrafen, erindres svært lite fra seilasene mellom 1914-1918 i *Krigsseileren*. Første gang hendelser fra denne perioden nevnes er i en liten notis i det første nummeret i 1971, hvor det gjengis en tekst fra Christiania Sjømandsforenings 75-årsjubileum som uttrykte forakt mot tyskernes massakre med ubåter i oktober 1917.²³⁹ I neste nummer står et intervju med kaptein Hans Sandborg som forteller om sine opplevelser fra første verdenskrig. I intervjuet beskrives tidsperioden det fortelles om som «de hvite seils dager», som kan tolkes som et tegn på at første verdenskrig var i ferd med å bli en del av et udefinert «gamledager». Intervjuet eksemplifiserer samtidig en av utfordringene med erindringen om første verdenskrig – tidsaspektet: «Han er nærmere 84 år gammel. Synet har sviktet. Hørselen er ikke så god. Men hjernen er klar. I samtalens løp dukker minnene hans fram og etterhvert som de kommer, former de et bilde av en ekte sjømann».²⁴⁰ Etter at intervjuet av Sandborg står på trykk blir det mer eller mindre stille om første verdenskrig. Riktignok erindres det om årene 1914-1918

²³⁶ *Krigsseileren* 1971, nr. 1:41

²³⁷ De to første numrene var det Trøndelag Krigsseilerforening som stod ansvarlig for. Gjennom møtene som endte i stiftelsen av Norges Krigsseilerforbund ble det bestemt at *Krigsseileren* skulle få status som forbundets offisielle medlemsblad. *Krigsseileren* 1970, nr. 3:15

²³⁸ *Krigsseileren* 1971, nr. 1:5

²³⁹ *Krigsseileren* 1971, nr. 1:46

²⁴⁰ *Krigsseileren* 1971, nr. 2:19

ved enkelte anledninger, deriblant i en memoar i 1974, hvor Asbjørn Sorknes beretter om sine opplevelser ombord på D/S Setubal som forliste utenfor Brest i september 1917,²⁴¹ og en artikkel i 2000 om et fraktskip med høyballer som skapte diplomatiske forviklinger mellom Norge og Tyskland.²⁴²

Sett ut i fra mengden som erindres kan man få et inntrykk av at selve første verdenskrig nærmest fremstår som en marginal hendelse i erindringsfellesskapet. Det er samstundes ikke ensbetydende med at første verdenskrig-seilerne var marginale i seg selv. En vesentlig andel av de som var til sjøs under andre verdenskrig hadde også seilt under den første.²⁴³ Historiene fra «de hvite seils tid» overskygges likevel av erindringen om andre verdenskrig. Det er en tendens som også utspiller seg i den nasjonale minnekulturen. Elisabeth Koren hevder i *Hedret og glemt* at en viktig grunn til at første verdenskrig ikke står så sterkt i det kollektive minnet i Norge er at nettopp andre verdenskrig har en så sterk posisjon der.²⁴⁴ På mange måter er krigsseilerbegrepet uløselig knyttet til andre verdenskrig. Ordet krigsseiler var sågar ikke et allment begrep før det, og Nortrashipsaken fungerte som en samlende kraft og identitetsmarkør – også den sprang ut fra andre verdenskrig. I tillegg kan demografiske årsaker også spille en rolle i dette bildet. Da Norges Krigsseilerforbund ble stiftet i 1970, var det over 50 år siden første verdenskrig, og mange tidsvitner var derfor gått bort. Minnet om første verdenskrig var i ferd med å bli avhengig av at nye generasjoner innlemmet dem i sin minnekultur – at de kollektive minnene ble transformert fra kommunikative til kulturelle minner, jamfør Assmanns begrepsforståelse. Intervjuet av 84 år gamle Hans Sandborg i 1971 eksemplifiserer den utfordringen. Det blir derfor upresist å konkludere med at sjøfolket fra første verdenskrig ikke hadde en plass i krigsseilerfellesskapet på linje med de som «bare» hadde seilt i Nortraship-flåten. Første verdenskrig var en uomtvistelig del av fellesskapet, men grensene i de kollektive minnene opptrer mer uklare. Det er utvilsomt mye mindre erindring om første verdenskrig enn den andre i *Krigsseileren*, og trolig må krigsseilerbegrepet sies å i denne perioden ha vært mer eller mindre ensbetydende med andre verdenskrig og at Nortrashipsaken fungerte som fellesskapets samlingsmerke.

²⁴¹ Krigsseileren 1974, nr. 2:9

²⁴² Krigsseileren 2000, nr. 2:25-26

²⁴³ Koren 2020:13

²⁴⁴ Koren 2020:12

5.3 Marinen

Den norske marinen hadde sine operative og administrative organer lokalisert i London under okkupasjonen av Norge.²⁴⁵ Marinefartøyene ble først og fremst satt inn i konvoieskorte og patruljevirkosomhet, under britenes ledelse.²⁴⁶ Det ble også opprettet en skytteravdeling for å bistå handelsflåten.²⁴⁷ Mange av de sivile sjøfolkene ble sågar plukket ut til å ta skytterutdanning, og på grunn av manglende arbeidskraft til å betjene skytset som fantes om bord, ble også den sivile besetningen opplært i våpenhåndtering. Mange marinefolk arbeidet derfor tett på de sivile sjøfolkene på Nortrashipflåtens, og i tilfeller var grensen mellom sivil og militær vanskelig å definere. Erlend Lundvall har pekt på at samarbeidet mellom skytterne og de sivile sjøfolkene likevel fungerte bemerkelsesverdig bra.²⁴⁸

Reidar Soot, som selv var en del av hæren, oppfordrer i det fjerde nummeret av *Krigsseileren* i 1973 til økt fokus på gjensidig respekt på tvers av grupper krigsdeltakere. Soot hevder i innlegget at det er for lite respekt, og trekker spesielt frem marinen som han mener har rett på større oppmerksomhet i krigsseilerfellesskapet.²⁴⁹

«Det er noen som har opplevet det samme som dere og som en utenforstående sitter med følelsen av at dere allikevel ikke har tenkt på i kampen for Nortrashippengene, *kameratene i Marinen*. [...] Noen hadde søkt seg frivillig til Marinen, andre ble beordret. Har du tenkt på at du like godt kunne ha vært av de siste og at du i dag ville ha sittet uten noen ex-gratia utbetaling?»²⁵⁰

I innlegget rettes også kraftig kritikk mot den manglende forståelsen krigsseilerne har overfor resten av det norske samfunnet som opplevde krigen:

«Men er det noe rart at de som var hjemme ikke kan virkelig forstå alt det overveldende som dere opplevet, når ikke dere med en slik bakgrunn kan forstå noe av det relativt beskjedne som mange opplevet her hjemme og hvilket inntrykk dette gjorde på dem. Det er forøvrig ikke å vente, for dere har ikke følt på kroppen hva 5 års okkupasjon betyr av psykisk påkjenning.»²⁵¹

Det er imidlertid ting som tyder på at marinen og marineseilerne hadde en sterkere posisjon i fellesskapet enn hva Soot gir uttrykk for i sitt innlegg – noe erindringer i *Krigsseileren* bevitner. For det første diskuteres debatten om ex-gratia-kravet til marineseilerne. Høsten 1973 ble Aktive Militære Krigsdeltakeres forening stiftet, med formål om å få den samme

²⁴⁵ Berg 1997:56

²⁴⁶ Milner & Lindgjerdet 2016:222

²⁴⁷ Berg 1997:78

²⁴⁸ Lundvall 2019:3

²⁴⁹ *Krigsseileren* 1973, nr. 4:9

²⁵⁰ *Krigsseileren* 1973, nr. 4:9

²⁵¹ *Krigsseileren* 1973, nr. 4:9

utbetaling som «kolleger i Handelsflåten» fikk.²⁵² Spørsmålet var også oppe til debatt i Stortinget gjennom 1970- og 1980-tallet.²⁵³ Under overskriften «Problemer for marinens veteraner» argumenterer Marinens Krigsveteranforening for at det var tilfeldigheter i spill som avgjorde hvem som ble marineseilere og uteseilere:

«Vi anser oss fremdeles som sjøfolk i vår Marinetjeneste, og ser det som en tilfeldighet hvor vi ble plassert, i Orlogsmarinen eller Handelsmarinen under siste krig. Vi finner det lite realistisk at vi skal straffes for å ha tjenestegjort i den Kongelige Marine.»²⁵⁴

I dette sitatet tas eksplisitt opp noen kategorier som kan peke mot en grense som eksisterte mellom marineseilerne og uteseilerne i handelsflåten. Det hevdes samtidig at grensene er basert på tilfeldigheter. Tilfeldighetene om tilhørighet var noe Reidar Soot også var inne på i sitt innlegg. På en annen side finnes andre kilder som kan tyde på at rekrutteringen ikke var like tilfeldig, men konsentrert omkring sjøfartsmiljøene langs Oslofjorden: «Det var stort sett østlendinger. Bra folk! Men vestlendinger og fiskere var ikke brukbare til marinetjeneste! [...] Skaff oss sjøfolk til marinen, østlendinger, helst østlendinger», sa Admiral Henry Diesen en gang.²⁵⁵ Sitatet kan vitne om eksistensen av kulturelle fordommer, der det rettes et mistenksomhetens lys mot vestlendinger og fiskere som upålitelige. Hvorvidt det var et utstrakt og vanlig standpunkt blant sjøfolkene, går ikke denne oppgaven inn for å svare på, ei heller om Diesens ønske om at rekrutteringen til marinen skulle basere seg på østlendinger ble en realitet. Det er imidlertid ingenting ved den kollektive erindringen i *Krigsseileren* som tyder på at krigsseilerne hadde noe bevisst forhold til dette.

Norges Krigsseilerforbund fattet et vedtak på landsmøtet i 1976 om å arbeide for at marinens folk skulle få innfridd sitt krav om ex gratia-utbetaling for sin innsats i krigens år.²⁵⁶ På samme møte fremmet Brooklynforeningen et forslag om å støtte marinens personell i deres krav om bedre krigspensjon. Forslaget ble enstemmig vedtatt.²⁵⁷ Kravet ble imidlertid ikke en realitet i det omfang marinens folk ønsket. Marinepersonell i kombinert stilling som matros og skytter fikk søknader om utbetaling godkjent, mens øvrige marineseilere ikke fikk. Hovedargumentet fra myndighetene var at det var krigsrisikotilleggene for handelsflåten som var grunnlaget for ex gratia, og dette omfattet ikke marinen under krigen.²⁵⁸ Støtten fra

²⁵² Rosendahl 2021:71

²⁵³ Eksempelvis Stortingsforhandlinger, 1976/77, s. 181. Rosendahl 2021:71

²⁵⁴ Krigsseileren 1974, nr. 3:5

²⁵⁵ Ulstein 1991:18

²⁵⁶ Krigsseileren 1976, nr. 4:35

²⁵⁷ Krigsseileren 1976, nr. 4:35

²⁵⁸ Krigsseilerregisteret u.å. *Vedrørende registrering av Krigsmedaljen og Haakon VII's Frihetsmedalje*

krigsseilermiljøet vitner likevel om at marineseilerne var velkomne i erindringsfellesskapet.

For det andre er det jevnt og trutt intervjuer, memoarer og artikler om marinens krigsinnsats og om marinefolkets liv. Ofte er de skrevet av marinepersonell selv. Mest fremtredende må Admiral Thore Horve hevdes å være. Han var en fundamental kraft og et samlende symbol i prosessen som endte i ex gratia-utbetalingen til uteseilerne i 1972. Horve var imidlertid ikke en del av Nortrashipflåten under krigen, men var offiser i den norske marinen.²⁵⁹ Han var blant annet tilknyttet MTB-båter med operasjonsfelt langs norskekysten, og fra 1946 til 1949 var han sågar sjef for Sjøforsvaret.²⁶⁰

Figur 5: Admiral Thore Horve. Kilde: Krigsseileren 1972 nr. 4:2.

At en marinemann som Horve fikk den posisjonen han fikk i krigsseilermiljøet viser at det fantes overlappende interesser mellom marinefolket og uteseilerne, og at det perspektivet har vært toveis. Uteseilerne aksepterte Horve med en gang selv om han ikke var «deres egen» i utgangspunktet. Horves markante posisjon befestet seg ikke minst i det faktum at han ble valgt til Norges Krigsseilerforbunds første formann. Erindringen om Horve gjør seg videre gjeldende gjennom mange hyllestartikler, og på møtene i de mange lokalforeningene er han ofte invitert som hedersgjest og foredragsholder. Under et festmøte i Trøndelag

²⁵⁹ Krigsseilerregisteret u.å. *Thore Horve*

²⁶⁰ Sivertsen 1997

Krigsseilerforening i 1971 var han eksempelvis invitert til å berette om sitt liv og arbeid med Nortrashipsaken.²⁶¹ I forbindelse med Horves 80-årsdag i 1979 fikk han tre helsiders hyllest i *Krigsseileren*. Der bidrar en rekke kjente personer – deriblant to tidligere statsministere, Per Borten og Trygve Bratteli, som retter hver sin takk til den pensjonerte admiralen.²⁶² Det er rimelig å karakterisere Horve som en helteskikkelse i krigsseilernes erindringsfellesskap med bakgrunn i rollen han ser ut til å ha hatt og hvordan resten av fellesskapet betrakter ham.

Horve var ikke den eneste marineseileren som ble ønsket velkommen i erindringsfellesskap. Allerede i det fjerde nummeret i 1972, stod en lengre sak om marinen på trykk – året før Soots oppfordrende budskap. To kommandører, Sigurd Velvatne og Charles Oluf Herlofson ble intervjuet og berettet om sine opplevelser. I en tekstboks ved siden av proklameres følgende:

«Krigsseileren har sett det som en oppgave å gjøre vår handelsflåtes betydning under verdenskrigene kjent for det norske publikum. [...] Vi vil også se om vi kan få med enkelte artikler fra vår marine og vi åpner med å omtale 2 av Marinens kjente offiserer fra siste verdenskrig, kommandørene Sigurd Valvatne og Charles Oluf Herlofson.»²⁶³

Det var med andre ord et ønske fra redaksjonen om å gjøre til kjenne marineseilernes historie for tidsskriftets lesere, og det er ingen leserinnlegg som tar til orde for at det ikke er ønskelig med slikt stoff i *Krigsseileren*. Et annet interessant aspekt ved sitatet er måten redaksjonen omtaler første og andre verdenskrig på. I den første setningen beskrives «verdenskrigene» i flertallsform, mens det i neste setning skrives «fra krigens tid». På den ene siden inkluderes altså sjøfolkene fra begge krigene, mens det på en annen side uttrykkes at et bevisst eller ubevisst forhold til «krigen» som en beskrivelse av andre verdenskrig. Dette er et kildefunn som ytterligere underbygger det tidligere nevnte poenget om at det kollektive minnet smelter krigene sammen, hvor den andre verdenskrigen overskygger minnet om den første.

Året etter intervjues en annen marineoffiser, kaptein Skule Storheill.²⁶⁴ Storheill erindrer om karrieren under krigen, hvilke skip han var om bord, havnebyer han besøkte og «hverdagshistorier» fra livet på havet. Storheills erindring skiller seg lite fra måten Nortrashipseilerne erindrer om krigsseilasen på, og i likhet med uteseilernes erindring er det kampsituasjoner som står fremst i rekken: «To torpedoer passerte. Straks etter smalt to andre inn – en forut og en akterut».²⁶⁵

²⁶¹ *Krigsseileren* 1971, nr. 2:43

²⁶² *Krigsseileren* 1979, nr. 4:14-16

²⁶³ *Krigsseileren* 1972, nr. 4:13

²⁶⁴ *Krigsseileren* 1973 nr. 1:6

²⁶⁵ *Krigsseileren* 1973, nr. 1:6

For det tredje står en rekke oppdateringer fra Marinens Krigsveteranforening, for eksempel notiser om avholdte årsmøter.²⁶⁶ At årsmøtereferater står på trykk i *Krigsseileren* viser at det var redaksjonell interesse for hva marineseilerne holdt på med i hverdagen og hvilken retning de styrte mot i sitt virke, i likhet med de lokale krigsseilerforeningene. Det kan i den forstand sies å være et uttrykk for felles interesser på tvers av krigsseilernes og marinefolkets identitet. Den stadige erindringen om marinens krigsinnsats i *Krigsseileren* vitner også om det. Ikke minst må Admiral Thore Horves status som helteskikkelse tolkes som et ledd i en forståelse av marinefolkets posisjon som inkluderte aktører i krigsseilernes erindringsfellesskap.

5.4 Hjemmeseilerne

En gruppe det er lett å overse når man snakker om sjøfolkene fra andre verdenskrig er hjemmeseilerne. Om lag 15 prosent av handelsflåtens totale tonnasje havnet under tysk kontroll kort tid etter invasjonen av Norge.²⁶⁷ Disse skipene seilte i innenriksfart langs norskekysten eller til tyskokkuperte havner i utlandet, og bedrev blant annet transport av viktige handelsvarer for det norske folk. Deres samfunnsmessige betydning var enorm, og dersom de ikke var operative ville mange av landets virksomheter ha stoppet opp og forsyningssituasjonen for befolkningen vært prekær.²⁶⁸

I kaoset som oppstod omkring invasjonen av Norge, var kommunikasjonslinjene vanskelig å opprettholde, og hvilken informasjon som nådde hvilke skip var utfordrende å holde oversikt over. En stor mengde skip befant seg derfor i norsk farvann da tyskerne kom, og mange av disse havnet under tysk ledelse ettersom det nazistiske apparatet befestet sin posisjon i landet. Hvem som ble hjemmeseiler og hvem som ble uteseiler var derfor nærmest tilfeldig, og først og fremst avhengig av hvor man befant seg den 9. april 1940. I etterkrigstidens Norge var det som nevnt skarpe skillelinjer mellom helter og skurker. Mange av sjøfolkene som seilte innenriks opplevde å bli stemplet som unasjonale og forrædere i etterkrigsårene.²⁶⁹ Det ble av mange fremholdt at de hadde stått i samarbeid med fienden og at de burde kjempet hardere for å unngå nettopp det. Da Norges Krigsseilerforbund ble opprettet ble ikke hjemmeseilerne inkludert. Ifølge Pettersen hadde det sammenheng med at de ikke ble anerkjent som verdige medlemmer.²⁷⁰

²⁶⁶ Krigsseileren 1988, nr. 3:9

²⁶⁷ Pettersen 1992:9

²⁶⁸ Pettersen 1992:338

²⁶⁹ Pettersen 1992:343

²⁷⁰ Pettersen 1992:285

I et innlegg i *Krigsseileren* i 1971, tar en ukjent forfatter med sympati for hjemmeseilerne til orde for at hjemmeseilerne bør få en større plass i krigsseilerfelleskapet. Det argumenteres for at uteseilerne burde være mer inkluderende, og at *de* av alle burde kunne sette seg inn i den situasjonen som hjemmeseilerne befant seg i, hvor deres rettferdighetssans var blitt krenket gjennom årelang undergraving og diskriminering av deres arbeid under krigen. «Vi er sjømenn – vi er vant med høye himler. Men vi må ikke tillate at det blir lavt under taket i våre forsamlingsaler», lyder budskapet fra den ukjente bidragsyteren.²⁷¹ Det er få tilfeller av anonyme forfattere av det som skrives i *Krigsseileren*. At forfatteren av denne teksten ikke ønsker å gå ut med hvem vedkommende er, kan tyde på at tematikken som tas opp er et følsomt og omstridt tema. Året etter kommer et motstridende synspunkt på spørsmålet til syne. I årsmøterapporten til Agder Krigsseilerforening, på trykk i spalten 'Foreningsnytt', kommer det frem at hjemmeseilerne var blitt diskutert. Der ble et forslag fremmet om at Norges Krigsseilerforbund burde være en organisasjon utelukkende for de som seilte ute. Synspunktet møtte ifølge rapporten ingen motstemmer på årsmøtet.²⁷² At ingen sa imot forslaget kan tyde på at synspunktet var konsensus. En slik tolkning kan forklare hvorfor innsenderen i 1971 ønsket å være anonym. Men det kan også tenkes at det ikke var konsensus om synspunktet, og at det faktum at ingen sa imot kan være et uttrykk for redsel for å gå inn i en sår og følelsesladd tematikk.

I et leserbrev i 1977 er hjemmeflåten diskusjonstema igjen. Innsenderen deler sitt syn på diskusjonen om hjemmeseilernes og samfunnets behandling av dem sett opp mot uteseilerne. Selv om vedkommende anerkjenner at hjemmeseilernes lidelser har vært, og er like store som uteseilernes, hevdes det at det likevel eksisterer en vesentlig forskjell dem imellom – hjemmeseilerne var en del av tyskernes virksomhet i Norge: «[...] hva var det som tellet mest under krigen – å kaste av det tyske åk eller å fortsette og leve mest mulig som før?»²⁷³ Utover nevnte eksempler diskuteres ikke hjemmeseilerne og deres plass i erindringsfelleskapet i *Krigsseileren*. Et unntak oppstår riktignok når Lauritz Pettersens bok om hjemmeflåten i *Handelsflåten i krig* utkom. Pettersen hevder i boken at de kalde skuldre fra uteseilerne kunne forklares med mangel på kunnskap om hvordan forholdene var hjemme i Norge.²⁷⁴ Den samme kunnskapsmangelen som eksisterte i Norge rettet mot uteseilerne, ser altså ut til å gjelde motsatt retning også – uteseilerne hadde heller ikke innsikt i hva som

²⁷¹ *Krigsseileren* 1971, nr. 4 side 7

²⁷² *Krigsseileren* 1972, nr. 2:26

²⁷³ *Krigsseileren* 1977, nr. 2:30-31

²⁷⁴ Pettersen 1992:349

foregikk hjemme i Norge.

I fortellingene om krigen hadde ikke uteseilerne og hjemmeseilerne samme utgangspunkt. Traumet om behandlingen av Nortrashipsaken var også særegen for uteseilerne. I forrige kapittel ble det argumentert for at stridighetene om fondsmidlene var en fundamental kampsak for å konstituere fellesskapet, og at erindringen som senere opptrer ofte handler om nettopp den. I lys av den patriotiske grunnfortellingens svart-hvitt-tendenser, som fortsatte å gjøre seg gjeldende gjennom hele tidsskriftets levetid, ser hjemmeseilerne ut til å ha havnet i kategorien *de andre* i krigsseilerfellesskapets minnekultur. Stillheten i *Krigsseileren* kan tolkes som et ledd i den tendensen. De var ikke en integrert del av erindringen i det omfang marinefolket ser ut til å ha vært. Hjemmeseilerne var heller ikke omfattet av den samme rettighetskampen med tanke på *ex gratia*-utbetaling, og det ble ikke tatt til orde for støtte av et slikt krav slik det ble ovenfor marineseilerne.

5.5 Kvinner i fellesskapet

Gjennom lederartikkelen i det første nummeret får man inntrykk av at krigsseilerfellesskapet er mannsdominert: «Dette (bladet) skal være bindeledd oss gutta imellom, her skal vi til enhver tid vite om hverandre, og om det som skjer til enhver tid».²⁷⁵ At det var tallmessig overvekt av menn i krigsseilerfellesskapet var et faktum, men det var ikke utelukkende mannfolk som hadde vært til sjøs under krigen. Minst 233 kvinner seilte i Nortraships flåte.²⁷⁶ Det totale antallet overstiger 500 om man legger sammen kvinnene i innenriks- og utenriksfart.²⁷⁷ 70 av disse omkom til sjøs i løpet av krigen.²⁷⁸ Kvinnene var først og fremst sysselsatt i tradisjonelle kvinneyrker, og bar titler som messepike, stuepike, lugarpike, salongpike, oppvarterske, trise og dampskipspike.²⁷⁹ I tillegg kan det tenkes at de mange enkene og krigsseilerkonene kan ha vært en del av den kollektive minnekulturen, ettersom de også ble direkte eller indirekte berørt av krigssituasjonen og etterkrigsbehandlingen. I de neste avsnittene drøftes kvinners plass i krigsseilernes minnekultur.

En av de mest omtalte kvinnelige krigsseilerne i nasjonal målestokk var Margit Johnsen, også kjent som Malta-Margit. Under en konvoiseilas i Middelhavet ble Johnsen bedt om å avmønstre av skipets kaptein, hvorpå hun svarte; «det er da ikke verre for meg å dø enn

²⁷⁵ Krigsseileren 1970, nr. 1:1

²⁷⁶ 233 kvinner er et minimumstall. Statistikken er upålitelig og usikker blant annet fordi mange kvinner ikke ble registrert som sjøfolk selv om de arbeidet på skip. Lønnå 2010:96

²⁷⁷ Lønnå 2010:96

²⁷⁸ Lønnå 2010:95

²⁷⁹ Ofte ble yrkestitlene samlet under fellessbetegnelsen *stewardness*. Lønnå 2010:96

det er for andre».²⁸⁰ Hun ble værende om bord, og deltok senere i en rekke viktige seilaser. For sin innsats ble hun tildelt Krigsmedaljen og St. Olavsmedaljen med ekegren, samt British Empire Medal og Distinguished Service Cross, og hun er den høyest dekorerte norske kvinne fra andre verdenskrig.²⁸¹ Malta-Margit ser imidlertid ikke ut til å ha hatt en fremtredende rolle i krigsseilerfelleskapets erindring, sett i lys av det som skrives og ikke skrives i *Krigsseileren*. I 1971 står på trykk en beretning fra seilasene i Middelhavet, og Johnsen trekkes frem som en viktig bidragsyter.²⁸² Utover dette omtales ikke Malta-Margit i *Krigsseileren* i særlig grad. Det er imidlertid ikke ensbetydende med at kvinner ikke hadde en plass i erindringsfelleskapet.

Lokalforeningsmøtene er en arena det ser ut til at kvinnene hadde en viktig rolle. Spesielt kommer krigsseilerkonene sterkt til syne i den sammenheng. Det ser ut til at konene ofte var med på møtene, og stod ofte ansvarlig for bevertningen med middagsmat, kaffe og bakst. Mange av lokalforeningene hadde også egne organiserte damegrupper, som blant annet skrives om i 20-års beretningen i 1990:

«I de første 15 år av forbundets historie ble det etter hvert etablert spesielle kvinnegrupper, eller dameforeninger, i de forskjellige lokalforeninger. Disse dameforeningene tar seg bl.a. av pynting av bord og sørger for bevertning og oppvarming ved foreningsmøter og spesielle tilstelninger. Denne frivillige innsatsen bidrar sterkt til å skape trivsel og hygge i det lokale krigsseilermiljø, en kvinnelig innsats som fortjener en varm og hjertelig takk.»²⁸³

Det ser ut til at det var svært lystig stemning på de lokale møtene. Under et festmøte i Krigsseilernes Veteranforening for Oslo og Omegn i 1973 kommer det frem i lokalnyttsspalten at det var dans til over midnatt.²⁸⁴ Dans var et sentralt element på erindringsfelleskapets ulike møteplasser, noe som også vitner om kvinners tilstedeværelse. Fra Vestfold Krigsseilerforening samme år berettes følgende fra en av sammenkomstene: «Bar med forfriskninger ble oppsatt og deltagerne svinget seg lystig i dansen til ut på morgenkvisten».²⁸⁵ Den glede og lystig stemning som skildres her, står i sterk kontrast til hvordan den kollektive erindringen av for eksempel Nortrashipsaken forløper.

Det er også en rekke eksempler på erindring om krigens dager og livet som hjemmeværende kone uten kontakt med mannen til sjøs. I 1999 står et sakset intervju av Lisen Gundersen gjort av Tverdalsøens Sjømannsforening. Gundersen var krigsseilerenke, og

²⁸⁰ Hjeltnes 1995:295

²⁸¹ Lønnå 2010:104

²⁸² *Krigsseileren* 1971, nr. 2:23

²⁸³ *Krigsseileren* 1990, nr. 3:8

²⁸⁴ *Krigsseileren* 1973, nr.1:14

²⁸⁵ *Krigsseileren* 1973, nr.2:17

forteller i intervjuet om sine opplevelser under og etter krigen. På spørsmål om hun misunte kvinnene som fikk mennene sine hjem igjen svarte hun følgende:

«Jeg vet ikke hva jeg skal svare. Det var bittert å bli stående alene. Vi som mistet mennene våre ble skjøvet i bakerste rekke. Vi ble oversett. Folk unngikk oss. Jeg følte meg veldig aleine. De to første åra gikk jeg nesten ikke ut.»²⁸⁶

Gundersens beskrivelser kan tyde på at krigsseilerenene følte seg glemt og dårlig behandlet i etterkrigstidens Norge, og at behandlingen av Nortrashipsaken var et traume også for dem.

«En enke ble lett stående isolert. Straks vi sa noe, skulle folk absolutt beklage oss. Derfor tidde vi», forteller hun videre, med det som beskrives som en skarp snert i stemmen.²⁸⁷ I mange av erindringene til konene trekkes også helseaspektet frem, og hvordan det var å leve sammen med de som hadde opplevd grusomhetene til sjøs og utfordringene som oppstod etter hjemkomsten. Allerede i det første nummeret av tidsskriftet kommer den tematikken til syne. Forfatteren av teksten har signert som «Krigsseilerkone i krigshumør», og skriver om senskadene som følge av de psykiske påkjenninger under krigen, og forsøker å forklare årsakene til hvorfor mange krigsseilere tydde til alkoholen som en «redning»:

«Avkobling måtte de ha om de ikke skulle gå fra vettet. Jeg er gift med en krigsseiler som kom helskinnet gjennom det, men 5 år i en rottefelle på åpne havet som hvert øyeblikk kunne klappe sammen – ingen kom helskinnet fra slikt! Er det noe rart at enkelte fremdeles må «vekk fra det», og fremdeles kjater om «Nortraship» og forliste penger og Gud vet hva?»²⁸⁸

Hun takker videre narkoman- og alkoholomsorgen, men avslutter med å påstå at med mer sjømannsomsorg etter krigen «hadde vi nok sluppet en del av det!»²⁸⁹ Krigsseilerkonen kommer her med nokså krass samfunnskritikk, og viser samtidig hvordan opplevelsene og behandlingen av krigsseilerne ikke bare påvirket dem personlig, men også familiene og omgivelsene rundt.

Det er med andre ord mye som tyder på at også kvinnene, det være seg både de som var til sjøs og konene hjemme i Norge, følte seg sveket i etterkrigsårene og på den måten hadde samme erindringsgrunnlag som mennene. Samtidig domineres skriveriene i *Krigsseileren* av menn. Dette kan imidlertid med sannsynlighet tilskrives det faktum at fellesskapet utvilsomt var mannsdominert, og at det mannlige derfor var normativt bestemmende for innholdet. Det kan i den sammenheng påpekes at tidsskriftet ikke må forstås synonymt med fellesskapet og minnekulturen, og at andre redaksjoner på 70-tallet kunne

²⁸⁶ Krigsseileren 1999, nr. 3:8

²⁸⁷ Krigsseileren 1999, nr.3:8

²⁸⁸ Krigsseileren 1970, nr.1:39

²⁸⁹ Krigsseileren 1970, nr.1:39

velge å fremheve kvinners innsats.²⁹⁰ Det må samstundes fremheves at tidsskriftet i en lang periode hadde en kvinnelig representant i redaksjonen. Johanne Herlofson er listet opp som redaksjonsmedlem fra det første nummeret i 1979 til og med det siste nummeret i 1983. Foruten Herlofson var redaksjonen mannsdominert fra start til slutt.

5.6 Utlendinger

De utenlandske sjøfolkene i Nortrashipflåten ser ut til å vies svært liten plass i krigsseilerfellesskapets erindring, til tross for at det utover krigen var om lag 25 prosent av besetningen som var utenlandske statsborgere.²⁹¹ Når de minnes er det nærmest i forbifarten, slik som i en beretning i 1987: «på babord side [...] holdt endel kinesere og indere til [...]».²⁹² Et lignende eksempel er å finne i det tredje nummeret i 1993: «[...] da jeg løp ut av fyrrommet så jeg motormannen, en kineser, fór som et olja lyn opp gjennom leiderne og så svært oppspilt ut.»²⁹³ I neste nummer samme år kommer forskjellen mellom en norsk og kinesisk sjømann til syne i erindringen: «Ubåten praiet livbåtene og, tok 3. styrmann Finn Kjellevik og en kineser til fange.»²⁹⁴ Med en slik ordbruk fremstår styrmann Kjellevik som en betydelig viktigere aktør enn vedkommende som kun blir omtalt med demonym. Enkelte ganger minnes de utenlandske krigsseilerne gjennom opplisting av besetningsmedlemmer. Et eksempel er når telegrafist Johan Arthur Johansen beretter om torpederingen av M/T Alcides, og mannskapet presenteres som følger: «Skipet hadde en besetning på 52 personer, hvorav 15 norske, 3 engelskmenn, en australler, en norsk-amerikaner og 32 indere.»²⁹⁵

Ingen utenlandske krigsseilere tilknyttet Nortrashipflåten ser ut til å ha bidratt med memoarer eller historier fra sitt liv i tidsskriftet, og det var ikke et tema om økonomiske støtteordninger og ex gratia-utbetalinger. Mangel på omtale kan ha hatt sammenheng med den utbredte rasismen som fantes om bord på skipene, og fra høyere opp i systemet. Da Nortraship identifiserte Mellom-Amerika og Karibien som potensielle steder å rekruttere sjøfolk, ble det møtt med sterk motstand. Norsk Sjømannsforbund advarte mot å benytte fargede sjøfolk i maskinrommet eller på dekk, men til nøds kunne de brukes som messe- eller salonggutter.²⁹⁶ I stedet foreslo de å hente inn ufaglærte kanadiere:

«[...] om enn ikke disse siste utmerker seg ved noen dyktighet, så er de i allfall hvite og en tør i forbindelse med raseproblemet minne om at det allerede på et par

²⁹⁰ Troms Folkeblad 1974:1;11

²⁹¹ Rosendahl 2015:17

²⁹² Krigsseileren 1987, nr. 4:7

²⁹³ Krigsseileren 1993, nr. 3:17

²⁹⁴ Krigsseileren 1993, nr.4:13

²⁹⁵ Krigsseileren 1989, nr. 2:4

²⁹⁶ Rosendahl 2015:22

skip med besetning av blannet rase, har vært tilløp til vanskeligheter. Johansen, Sjømannsforbundet, erklærte seg 100% enig i at man fortrinsvis burde rekruttere mannskapene med hvite hvor dette var mulig.»²⁹⁷

Bjørn Tore Rosendahl hevder at det kanskje aldri blir rom for å inkludere de utenlandske sjøfolkene i det norske krigsnarrativet, nettopp fordi de var utenlandske.²⁹⁸ At de ikke ble omfattet av økonomisk støtte på linje med de norske sjøfolkene, deriblant vedtaket om ex gratia i 1972, kan være et vitne om at det samme kan sies om krigsseilernes erindringsfellesskap. Riktignok søkte mange av de utenlandske sjøfolkene og deres familier om erstatning og støtte, og en god del fikk utbetalt penger. Ifølge Nortraship var dette imidlertid enkelttilfeller – som de selv passende nok omtalte som ex gratia – «slik at vi ikke skal bli presentert med en rekke lignende krav».²⁹⁹ De utenlandske sjøfolkene ble heller ikke før i nyere tid inkludert i det nasjonale krigsnarrativet, ved å få trykt navnene sine på minneplater og omfattende registrert gjennom Rosendahls bokprosjekt *De var også krigsseilere* og Krigsseilerregisteret.

I teorikapittelet ble det redegjort for at erindring er lokal og egosentrisk, og at glemsel ofte opptrer når noe befinner seg utenfor hva som kan betraktes som relevant for den kollektive identiteten og vissheten om egen særegenhet og enhetsfølelse.³⁰⁰ Det kan tenkes at de utenlandske krigsseilerne i kraft av å nettopp være utenlandske, ble utsatt for den vissheten, og at de havnet i *de andre*-kategorien i identifiseringen. De kom ikke hjem til den samme hverdagen i Norge som de norske krigsseilerne, og ble ikke en del av kampen om Nortraships hemmelige fond. De var heller ikke medlemmer av Norges Krigsseilerforbund, og høyst sannsynlig ikke lesere av *Krigsseileren*. Det er mulig de hadde fått bredere omtale i *Krigsseileren* dersom de i større grad var en del av etterkrigstidens Norge sammen med de norske krigsseilerne. At de utenlandske sjøfolkene på Nortrashipflåten står svakt i erindringsfellesskapets minnekultur betyr likevel ikke at den internasjonale forankringen ikke var tilstedeværende, eller at erindringsfellesskapet ikke krysset landegrensener.

5.7 De emigrerte krigsseilerne

Sjøfolkene besøkte mange havner rundt omkring i verden i løpet av yrkeslivet. For enkelte satte havnebyene sterkere preg enn for andre. Mange valgte til og med å bosette seg utenlands. Sterkest var den norske tilstedeværelse i Brooklyn i New York, og i Liverpool, som

²⁹⁷ Rosendahl 2015:23

²⁹⁸ Rosendahl 2021:71

²⁹⁹ Rosendahl 2015:35-36

³⁰⁰ Erll et al. 2010:113

under krigen var to av de viktigste konvoihavnene til de allierte.³⁰¹

Både sjøfolkene i Brooklyn og Liverpool organiserte seg med tiden i foreninger tilknyttet Norges Krigsseilerforbund. De var heller ikke de eneste utenlandske byene som hadde avdelinger under Krigsseilerforbundet. Det fantes lokalforeninger også i Chicago, Vancouver, Sydney, Durban og flere andre byer. De emigrerte sjøfolkene og deres lokalforeninger er svært tilstedeværende i erindringsfellesskapet. Gjennom Krigsseileren kommer det tydeligst frem i den faste spalten «Foreningsnytt», hvor også de utenlandske lokalforeningene bidrog med lesestoff til tidsskriftets lesere.³⁰²

I det som skrives om og fra de emigrerte krigsseilerne, er det to trekk som gjør seg gjeldende. For det første opplyses det om drift og virke i foreningene, deriblant gjennom beretninger fra årsmøtene og andre tilstelninger – ikke ulikt de andre lokalforeningene i Norge. Et eksempel er beretningen fra en julefest i Liverpool i 1992, hvor det kommer frem at 72 personer var tilstede i lystig lag «med musikk og dans for dem som hadde energi og krefter nok».³⁰³ Den andre tendensen i det som skrives er reisebrev fra lokalforeninger og enkeltpersoner i Norge som har dratt på besøk til de utenlandske byene – enten på eget initiativ eller etter invitasjon. Det er helt tydelig at havnebyene hadde satt dype spor i sjøfolkene, og de ønsket derfor å reise tilbake for å oppleve de på nytt – i fredstid. Eksempelvis dro Agder Krigsseilerforening på besøk i 1973, og berettet om den turen i det tredje nummeret samme år. Så mange som 40 sjøfolk med koner hadde tatt turen over havet, og jamfør reisebrevet gikk de «på tokt blant gamle minner i byens mange dokker, på de gamle stampubene og andre samlingssteder.»³⁰⁴

At redaksjonen trykker slike saker, vitner om tett samarbeid mellom de emigrerte krigsseilerne og fedrelandet. De nære relasjonene på tvers av landegrensene kommer også til uttrykk gjennom at representanter fra de utenlandske lokalforeningene ofte reiser til Norges Krigsseilerforbunds årsmøter, representert gjennom et eksempel fra 1978: «Krigsseilere fra hele landet, fra Liverpool, fra Newport i Wales, fra Chicago og New York, hadde satt hverandre stevne i Trondheim ved Norges Krigsseilerforbunds 4. ordinære landsmøte i dagene 7. og 8. oktober 1978.»³⁰⁵ Fortellingene fra de utenlandske lokalforeningene kan samtidig forstås i lys av Pierre Noras teorier om minnesteder. Det kan tenkes at fellesskapet

³⁰¹ Hjeltnes 1997:213

³⁰² Spalten hadde flere ulike navn opp igjennom tidsskriftets levetid, deriblant «Nytt fra distriktene», og «Lokalnytt». «Foreningsnytt» var imidlertid navnet som ble benyttet lengst.

³⁰³ Krigsseileren 1992, nr.2:12

³⁰⁴ Krigsseileren 1973, nr.3:13

³⁰⁵ Krigsseileren 1978, nr.4:5

ønsket å bevare de kollektive minnene om havnebyene, dokkene, pubene og lokalmiljøet de hadde vært en del av under krigen, og at lokalforeningene og omtale om dem bidrog til nettopp det.

Figur 6: Fotografi fra Agder Krigsseilerforenings besøk i Liverpool. Kilde: Krigsseileren 1973, nr. 3:13.

5.8 Tydelige og utydelige grenser

I dette kapittelet har det blitt argumentert for at det på en side eksisterte et felles referansepunkt som knyttet sjøfolkene sammen: sjømannslivet under andre verdenskrig. På den annen side eksisterte det delkulturer innenfor fellesskapet, og forestillinger om grenser mellom mer eller mindre verdige medlemmer. Særlig ser hjemmeseilerne og utenlandske sjøfolk på Nortrashipflåten ut til å være spesielt marginaliserte aktører, noe som reflekterer hvilken plass disse også hadde i den patriotiske grunnfortellingen i den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig i Norge. I kontrast er fellesskapet langt mer inkluderende ovenfor marineseilerne, som blant annet kommer til uttrykk gjennom støtte for deres kamp om å få utbetalt *ex gratia*. Til tross for at fellesskapet var mannsdominert var også de kvinnelige krigsseilerne aktive deltagere i erindringsfellesskapets minnekultur. Det ble også argumentert for at krigsseilerfellesskapet krysset landegrenser, og hadde sterke bånd til sine emigrerte landsmenn rundt omkring i verden. Den internasjonale forankringen virker i å være ettertrykkelig i krigsseilernes minnekultur – det samme kan sies om omtale og omgang med andre delkulturer og samfunnsaktører som overlappet med krigsseilernes interesser. Disse krysningspunktene «i takknemlighet» er tema for neste kapittel.

6 I TAKKNEMLIGHET

I forrige kapittel ble det argumentert for at det eksisterte delkulturer innenfor fellesskapet, og forestillinger om grenser mellom mer eller mindre verdige aktører. Gruppeidentiteter kan imidlertid også styrkes av å bli aktivert i møte med andre fellesskap – både lokale, nasjonale og internasjonale. Erindringsfellesskapet hadde ikke utelukkende virke og drift innad i fellesskapets mer eller mindre lukkede grenser. Det hadde også omgang med andre aktører i samfunnet i samtiden, og krigsseilerne måtte forholde seg til det samfunn og kultur det var en del av. Krigsseilerne befant seg i en kontekst av å være en del av en større nasjonal og internasjonal minnekultur om andre verdenskrig, med de følger det medfulgte. I dette kapitlet diskuteres hvordan krigsseilerfellesskapet møtte andre aktører i samfunnet gjennom minnehandlinger «i takknemlighet», og bygger dermed videre på diskusjonen omkring fellesskapets grenser. Takknemligheten kom til uttrykk på flere måter, blant annet gjennom forankring i nasjonale og internasjonale minnepraksiser om andre verdenskrig, og ved at *Krigsseileren* også var et uttrykk for sjøfolkkultur mer generelt.

6.1 Internasjonal forankring

Krigsseilerne er ikke et særnorsk fenomen. Både den amerikanske og britiske handelsflåten bidro avgjørende i den allierte seieren, men i ingen av disse, eller andre land forøvrig, kan handelsflåten sies å ha spilt *den* viktigste rollen – slik tilfellet er i Norge. Rosendahl har argumentert for at det er en av årsakene til at krigsseilerbegrepet ble et eget uttrykk brukt om sjøfolket i Norge.³⁰⁶ I forrige kapittel ble det argumentert for at erindringsfellesskapet krysset landegrenser, og hadde sterk forankring i de viktige havnebyene fra krigens dager. Samtidig var omtale av utlendinger på de norske handelsskipene nærmest helt fraværende. Det er derimot mange eksempler på at fellesskapets grenser og minnekultur overlappet med utenlandske aktører og interesser. I det følgende drøftes erindringsfellesskapets internasjonale forankring.

Krigsseilerne befant seg på alliert side under krigen, og hadde felles opplevelser og skjebne med mange tusen andre krigsdeltagere. I minnekulturen til krigsseilerne er det en rekke eksempler på at forbindelsen til det internasjonale samfunnet er sterk, og takknemligheten stor ovenfor de alliertes bidrag under krigen. I 1984 står en hyllestartikkel til internerte danske sjøfolk og deres fluktforsøk fra tyskkontrollerte franske kolonier i Afrika. Artikkelen strekker seg over flere sider, og baserer seg på utdrag fra skipsrapporter fra

³⁰⁶ Rosendahl 2021:69

perioden 1940-1942. Danskenes «dristige innsatsvilje og fighting spirit» blir trukket frem som særdeles gode egenskaper, og det rettes en stor takk for innsatsen.³⁰⁷ De norske krigsseilerne drar også mye på besøk til utlandet, for å ta del i diverse minneseremonier, treffe gamle kjente og for å se igjen stedene hvor minnene fra krigen oppstod. Larvik og Omegn Krigsseilerforening dro eksempelvis på tur til Normandie i 1993, for å besøke landingsplassene fra invasjonen i 1944, krigskirkegårder og det norske minnesmerket der. Turen ble beskrevet som «en i alle henseende opplevelsesrik og hyggelig høsttur»,³⁰⁸ noe som vitner om at møter med fortiden kunne by på positive opplevelser for sjøfolkene til tross for de lidelser som hadde funnet sted.

Figur 7: Medlemmer av Larvikforeningen foran det norske krigsmonumentet i Normandie. Kilde: Krigsseileren 1993, nr. 2:16

³⁰⁷ Krigsseileren 1984, nr. 2:20-24

³⁰⁸ Krigsseileren 1993, nr. 2:16

Paul Connerton legger vekt på det rituelle når ting minnes, og det er et perspektiv det går an å knytte til krigsseilerfelleskapets erindring. Larvikforeningens tur til minnesmerket i Normandie kan for eksempel tolkes som en rituell minnehandling, og fellesskapet utførte ved mange anledninger lignende markeringer og seremonier, både i inn- og utland. Ofte var disse i forbindelse med de store merkedagene, men også mer sporadisk slik som Larvikforeningens foreningstur.³⁰⁹

Slik minnepraksis kommer også til uttrykk i den betydelige minnetransaksjonen med russerne. Det er en rekke eksempler på russeromtale i *Krigsseileren*, og til stadighet er russere blitt invitert til Norge, og norske representanter invitert til Moskva. I 1972 hadde fem medlemmer av Norges Krigsseilerforbund deltatt på minnemarkeringer i Sovjet.³¹⁰ Året etter hadde «tre fremtredende sovjetiske krigsveteraner» vært på besøk i Norge,³¹¹ og i 1975 hadde atter en gang en delegasjon fra Moskva kommet for å bekranse russiske krigsgraver i forbindelse med 30-årsdagen for frigjøringen.³¹² Om russervennligheten hadde sammenheng med at flere av de ledende skikkelsene i erindringsfellesskapet hadde bakgrunn som kommunister i Norges Kommunistiske Parti, er vanskelig å si noe om i lys av innholdet i tidsskriftet. Det er likevel et poeng det er verdt å undres over, ettersom man kan se for seg at de hadde en viss påvirkning på de redaksjonelle vurderingene.

Et interessant poeng med de mange minnetransaksjonene med russerne er at det ofte foregikk på Moskvas premisser. Mange av besøkene ble eksempelvis påkostet av russiske aktører, slik som ukesoppholdet i Moskva som representanter fra Norges Krigsseilerforbund fikk i gave av medlemmer av det sovjetiske veteranforbund.³¹³ Da russiske veteraner besøkte Norge i 1975, ble dette ikke betalt av nordmennene, da det var «bred enighet om at forbundet ikke hadde økonomisk evne».³¹⁴ Det fremkommer også at det var blitt forhørt om myndighetene kunne bidra med midler, men de var ikke villige til å bidra. Dette var midt under den kalde krigen, og det eksisterte store spenninger mellom øst og vest. At norske myndigheter ikke ville bidra økonomisk var i så måte ikke så rart. Det viser også hvordan kollektiv erindring kan være konfliktfylt og være preget av geopolitiske situasjoner som fellesskapet ikke har herredømme over.

Representanter fra Norges Krigsseilerforbund deltok ofte på kongresser og konferanser

³⁰⁹ *Krigsseileren* 1978, nr.3:7; *Krigsseileren* 1986, nr.4:13; *Krigsseileren* 1993, nr. 3:20; *Krigsseileren* 1994, nr.2:7

³¹⁰ *Krigsseileren* 1972, nr. 3:9

³¹¹ *Krigsseileren* 1973, nr. 2:8

³¹² Russerne var på besøk i Bergen for å kranselegge russiske krigsgraver. *Krigsseileren* 1975, nr. 3:19

³¹³ *Krigsseileren* 1979, nr. 1:15-17

³¹⁴ *Krigsseileren* 1975, nr. 3:9

i regi av diverse internasjonale organisasjoner. I 1973 står en rapport i *Krigsseileren* fra «Fredskreftenes verdenskongress i Moskva», hvor Ivar Dehli, nestleder i Norges Krigsseilerforbund, hadde deltatt.³¹⁵ Dehli deltok også på World Veterans Federation sitt 15. årsmøte i Maastricht i Nederland sammen med formann Bjarne Dahl i 1976.³¹⁶ To år tidligere hadde Norges Krigsseilerforbund blitt medlem av organisasjonen.³¹⁷ I 1979 var det duket for konferanse om krigsveteraners rett etter loven i regi av WVF, og i *Krigsseileren* samme år kunne man lese om hva som ble bestemt der, og hva det betydde for norske krigsseilere:

«Noe som vil interessere mange i Norge, var henstilling til regjeringene om å sørge for en raskere behandling av krigspensjonssakene. Man gikk også inn for at myndighetene skulle opprette et register over alle krigsinvalidene i sitt land og at disse skulle undersøkes hvert år for at pensjonene skulle kunne justeres.»³¹⁸

Krigsseilerfelleskapet ønsket med andre ord å knytte seg til det internasjonale veteranmiljøet, og stadfestet det med å gjøre seg til medlemmer og aktive deltagere på de årlige kongressene. At det påpekes at det internasjonalt eksisterer lignende problemer som i Norge, kan også tolkes som et uttrykk for et ønske om å finne noen å identifisere seg med.

Selv om det i erindringsfelleskapets minnekultur knyttes bånd til veteraner på tvers av militære grener, er det likevel noen grupper man har nærere bånd til enn andre. Særlig virker det å være stor takknemlighet med de som sliter, enten med helse, økonomi eller sosiale omstendigheter. Det kommer blant annet til uttrykk gjennom deltagelse ved kongresser om funksjonshemmede og deres forhold til tekniske hjelpemidler. I det andre nummeret i 1976 står et referat fra deltagelse på det som hadde navnet «International Congress on Prosthetics Techniques and Functional Rehabilitation». Representanten fra det norske krigsseilmiljøet virket å være svært fornøyd med innholdet på kongressen, og forsøker å trekke sammenligninger til situasjonen hjemme i Norge:

«Likesom i Norge er det også internasjonalt store mangler når det gjelder statistiske opplysninger om funksjonshemmede og tekniske hjelpemidler. [...] Internasjonalt samarbeid på disse områder vil være av stor betydning. Jeg fikk kontakt med flere miljøer som nettopp arbeider med disse problemer. Dette vil kunne være til nytte for oss når vi nå skal utarbeide planer for videre aktiviteter i Norge».³¹⁹

At Norges Krigsseilerforbund deltok i slike internasjonale samarbeid, viser også at det fantes interesser som grenset mot andre deler av samfunnet enn det avgrensede miljøet

³¹⁵ *Krigsseileren* 1973, nr. 4:11

³¹⁶ *Krigsseileren* 1976, nr.4:43

³¹⁷ *Krigsseileren* 1974, nr.3:13

³¹⁸ *Krigsseileren* 1979, nr. 2:5

³¹⁹ *Krigsseileren* 1976, nr.2:29-31

krigsseilerfellesskapet ble argumentert for å være i forrige kapittel. Det kan også tyde på at minnekulturen og at minnehandlingene som ble utført kan ha vært utsatt for påvirkning av internasjonale strømninger og tankeegods.

6.2 Fellesskapet som del av den nasjonale minnekulturen

Krigsseilerfellesskapet var ikke bare en del av en internasjonal minnekultur om andre verdenskrig. Det var også et erindringsfellesskap under den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig i Norge. I det følgende diskuteres på hvilke måter fellesskapets minnekultur forankret seg i den større nasjonale kontekst det var en del av, og møtepunkter med andre aktører i det norske samfunnet.

Spesielt virker de lokale arrangementene å være inkluderende miljøer, der krigsveteraner på tvers av foreninger møtes. Det var ikke bare en viktig arena for det å hedre hverandre med minnesmarkeringer, fødselsdagsfeieringer og utdeling av medaljer, men et sted der deltakere fra ulike veteranforeninger var samlet i lag for å slippe ned skuldrene og ta del i et fellesskap. Det fremkommer nemlig gjennom *Krigsseileren* at det ofte var arrangementer i samarbeid med andre organiserte grupper. Krigsvinvalideforbundet var den mest fremtredende en av dem. I 1975 står en sak om Vestfold Krigsseilerforenings markering av 30-årsdagen for krigens slutt. Markeringen ble holdt i samarbeid med Vestfold Krigsinvalidforening og Vestfold Krigsveteranklubb.³²⁰

De tette båndene med andre veteraner kommer ikke bare til syne på lokalt nivå. I 1971 kan *Krigsseileren* melde om at Krigsinvalidforbundet hadde flyttet inn i samme bygning som Norges Krigsseilerforbund. «Vi vil i denne forbindelse ha et nært samarbeide med Krigsinvalidforbundet», sier Thore Horve i lederartikkelen i det første nummeret det året.³²¹ I 1974 står en hyllest til Krigsinvalidforbundet i forbindelse med dere 20-års jubileum, der Krigsseilerforbundet takker for god innsats og hjelp for mange krigsseilere.³²² At krigsseilerne hadde et nært forhold til Krigsinvalidforbundet kan tenkes å være at mange av krigsseilerne hadde pådratt seg skader under krigen som gjorde dem invalide, og dermed hadde behov for hjelp fra nettopp Krigsinvalidforbundet i møte med myndighetene. At minnekulturen omfavnet andre veteraner kan også tolkes som et ønske eller behov for å sette seg selv i en større sammenheng, og finne noen andre å identifisere seg med – ikke ulikt hvordan den internasjonale forankringen kan hevdes å ha vært et uttrykk for.

³²⁰ *Krigsseileren* 1975, nr. 3:11

³²¹ *Krigsseileren* 1971, nr. 1:5

³²² *Krigsseileren* 1974, nr. 1:26

I likhet med den patriotiske grunnfortellingens fokus på helteskikkelser, ser krigsseilerfellesskapet ut til å dyrke de nasjonale krigsheltene. En av dem var Gunnar «Kjakan» Sønsteby. I 1981 står et langt intervju med Sønsteby på trykk. Han hadde tatt turen innom forbundskontoret for å spise lunsj og slå av en prat med redaksjonen. I intervjuet, som strekker seg over åtte sider, forteller han detaljert om sitt liv og virke under okkupasjonen.³²³ At en så betydningsfull skikkelse tok turen til forbundets kontorer for å la seg intervjuet, kan ha hatt en viktig effekt for fellesskapets følelse av anerkjennelse i det norske samfunnet. Sønsteby var heller ikke den eneste nasjonale aktøren som stilte opp for krigsseilerne, og mest betydningsfull var nok kongens velsignelse.

6.2.1 Symbolet kongen

Krigsseilerfellesskapets minnekultur ser ut til å ha hatt en sterk tilknytning til kongen.

Kongens betydning for krigsseilerne kommer tydelig frem i minneutgaven av *Krigsseileren* i år 2000:

«Fremst i denne kampen ute og hjemme sto vår kong Haakon som den beste inspirasjon og leder. Han var den fremste støttespilleren for alle som kjempet ute og hjemme. Kongen ble selve frihetssymbolet vårt. Hans mange taler ved de forskjellige arrangementer, besøk ved hospitaler, ved de norske avdelinger og om bord på norske skip, ble rene høytidsdager.»³²⁴

Kongen som symbol kommer også til uttrykk på de lokale møtene. Det utbringes ofte «Kongens skål», eksempelvis under et arrangement i Trondheim i 1985, hvor man ville «Utbringe Hans Majestet Kongens skål»,³²⁵ eller i San Francisco i 1983 hvor «Oskar Moe utbrakte skål for Kong Olav».³²⁶ Under Kristiansund og Nord-møre Krigsseilerforening sitt årsmøte i 1989 ble medlemmer hedret med «en «plate» med bilde av kongen».³²⁷

Kongens velsignelse var betydningsfull, og det må ha vært viktig for fellesskapets kollektive identitetsfølelse og anerkjennelse at kongelige deltok på seremonier og avdukinger av minnesmerker. Kong Olav var til stede i New York i 1982, for å være med på å avduke minnesmerke som handelsflåten og marinen hadde satt opp som takk til det amerikanske folk for hjelp og gjestfrihet under krigen. Ifølge artikkelen gikk kongen rundt og håndhilste på hver enkelt av de fremmøtte krigsseilerne, og det var «et fast og varmt håndtrykk hver enkelt fikk av sin Konge».³²⁸ Krigsseilerforbundet ble også ved flere anledninger invitert til slottet. I

³²³ Krigsseileren 1981, nr. 3:4-11

³²⁴ La ankeret gå – Krigsseilerens Minneutgave 2000:102

³²⁵ Krigsseileren 1985, nr.2:23

³²⁶ Krigsseileren 1983, nr.2:26

³²⁷ Krigsseileren 1989, nr.2:11

³²⁸ Krigsseileren 1982, nr. 4:9

1973 var hele ledelsen på besøk hos Kongen og Kronprinsen, og seansen opplevdes svært gledelig for krigsseilerne:

«Vi ble møtt med følgende hilsen av Kongen: «Morn gutter, det var hyggelig at dere ville besøke meg». Og dermed banet han vei for, ikke bare en minnerik, men også en virkelig hyggelig halvtime. Med noen enkle ord om Kongen som Kronprins og forsvarssjef og hans interesse for handelsflåtens folk under krigen, overrakte fung. formann Krigsseilernes merke til Kongen, som takket og sa seg meget glad for å få det. Praten gikk så løst og ledig om minner fra krigstiden, inntil vi sa farvel».³²⁹

Det er også flere eksempler på at kongen hilser til krigsseilerne. Blant annet takker Kong Olav Norges Krigsseilerforbund for gratulasjon i anledning 70-års dagen til majestetet i 1973.³³⁰ I en beretning fra markeringen av frihetsdagen i lokalforeningen i Vancouver i 1992 er også kongelig gratulasjon tema:

«På forhånd hadde foreningen sendt følgende hilsningstelegram til Kong Harald V og Dronning Sonja: «Krigsveteraner fra handelsflåten og samtlige forsvarsgrener samlet til fest den 8. mai anledning Frihetsdagen hilser og gratulerer Deres Majesteter, Kong Harald V og Dronning Sonja med dagen». Fra kongen mottok vi følgende hilsen: «Jeg takker for vennlig hilsen og sender krigsveteraner fra handelsflåten og samtlige forsvarsgrener mine beste ønsker i anledning Frihetsdagen. Harald R».³³¹

I det aller siste nummeret av *Krigsseileren* står også Kong Haralds offisielle takkebrev til krigsseilerne på trykk. I takkebrevet inkluderer kongen hjemmeseilerne – som ifølge Bjørn Tore Rosendahl kan hevdes å ha vært den første offentlige takkemelding denne gruppen krigsseilere fikk fra den norske offentlighet.³³² Det er samtidig påfallende at det faktum ikke trekkes frem gjennom diskusjon i resten av nummeret.

Kongen ser med andre ord ut til å ha vært et viktig samlende symbol for krigsseilerne, i likhet med posisjonen kongefamilien hadde i den nasjonale minnekulturen generelt. Både Kong Olav og Kong Harald viser ved flere anledninger forståelse for og takknemlighet ovenfor krigsseilernes innsats, i tillegg til det samlende symbolet Kong Haakon var for krigsseilerne og nordmenn flest under krigen. I krigsseilernes minnekultur trekkes kongene ofte frem, og måten de omtales på kan best beskrives med ordet 'stolthet'.

³²⁹ *Krigsseileren* 1973, nr. 1:27

³³⁰ *Krigsseileren* 1973, nr. 3:5

³³¹ *Krigsseileren* 1992, nr. 2:4

³³² Rosendahl 2021:70

Takk for innsatsen

I løpet av 2. verdenskrig seilte rundt 40.000 norske sjøfolk under meget harde og vanskelige forhold. De gjennomlevde over en femårsperiode noen av de største påkjenninger mennesker kan komme bort i. Torpederinger, flyangrep, minesprengninger og lange livbåtseilaser var dagligdagse opplevelser. De fleste krigsseilere var i internasjonalt farvann, men mange måtte også gjøre tjeneste på skip langs norskekysten og i nordisk okkupert farvann.

Det er viktig for ettertiden å være klar over den store innsats denne yrkesgruppen gjorde i krigsårene 1939 - 1945. Uten den norske handelsflåten med sine høyt kvalifiserte sjøfolk ombord kunne krigen i verste fall fått et annet og langt verre forløp. I krigens første år var England det viktigste "brohode" for de alliertes kamp mot den tyske krigsmakten. Den norske flåtens betydning for tilførsel av viktige forsyninger som matvarer, krigsmateriell og drivstoff kan neppe overvurderes. Atlanterhavskonvoiene, med alle sine menneskelige tragedier, ble selve livsnerven og forutsetningen for de alliertes kamp på denne sentrale fronten.

Jeg vet at min farfar, Kong Haakon VII, sto som et samlende symbol for krigsseilerne - at de seilte for kongen og fedrelandet. De gjorde en innsats langt ut over det man kan forvente, og de fortjener all den heder de kan få.

Nå som krigsseilerne "kaster anker" og deres organisasjon, Norges Krigsseilerforbund, legges ned, vil jeg få rette en dypfølt takk for den innsats de, sammen med sine familier, gjorde under krigsårene.

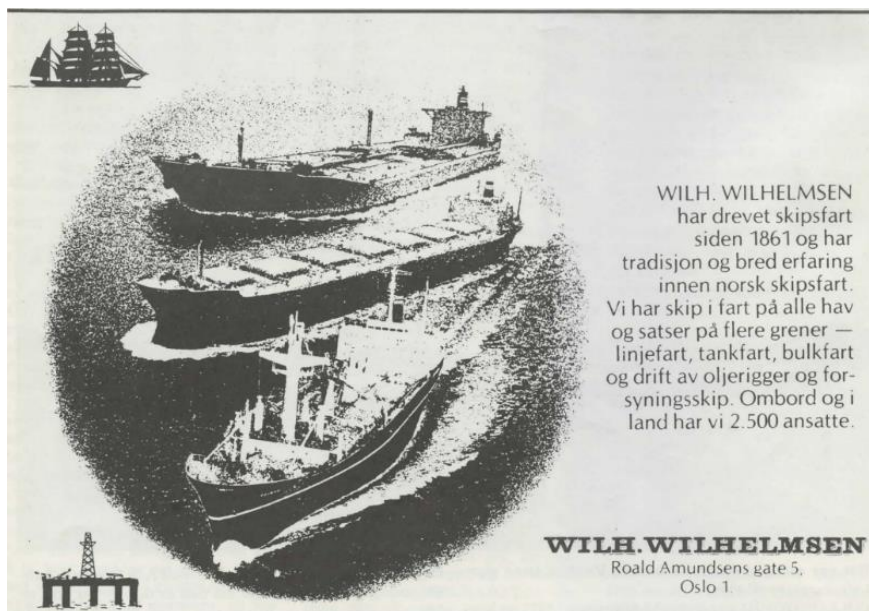
Harald R

Figur 8: Kong Harald V sitt takkebrev til krigsseilerne. Kilde: La ankeret gå – Krigsseilerens Minneutgave 2000:3.

6.3 Sjøfolkkultur

I *Krigsseileren* kommer det frem at Norges Krigsseilerforbund arbeidet tett sammen med flere forbund, foreninger og organisasjoner med tilknytning til norsk skipsfart. Annonsene som står på trykk i tidsskriftet er i stort omfang av maritim art, og store rederier som Wilh.

Wilhelmsen, Lorentzens rederi co. og Uglands rederi annonserer i de fleste numrene.

Figur 9: Typisk annonse i *Krigsseileren*. Kilde: *Krigsseileren* 1979, nr. 2:12

Reklamen og annonseringen i *Krigsseileren* bevitner om et fellesskap som er sterkt påvirket av, og avhengig av støtte og samarbeid med den bredere sjømannskulturen og skipsfartssektoren for å opprettholde sitt virke. Allerede på lederplass i det aller første nummeret av tidsskriftet kommer dette til syne:

«Når et blad lages er det avhengig av mange faktorer, da ikke minst den «goodwill» man møter. For vårt vedkommende er vi en stor takk skyldig til de mange skipsredere og Norges Rederforbund og de mange private forretninger og banker som har gitt oss en støttende hånd.»³³³

Det skrives også mye om norsk og internasjonal skipsfart – både historiske fremstillinger og aktuelle saker som preger sektoren i samtiden. I 1973 står artikkelen «Skipsfartens plass i dagens Norge», en gjengivelse av en artikkel som opprinnelig stod i *Maritimt/Teknisk* tidsskrift året før.³³⁴ Artikkelen presenterer de viktigste trekkene i norsk skipsfart per tid. I perioden som tidsskriftet opererte var naturlig nok oljenæringen et mye omtalt tema i maritime miljøer. Slik var også tilfellet i krigsseilerfellesskapet. I 1972 står en artikkelserie

³³³ *Krigsseileren* 1970, nr.1:1

³³⁴ *Krigsseileren* 1973, nr. 4:21

om olje og gass i Nordsjøen. Det beskrives i detalj hvordan forekomstene letes frem og bores opp, og de generelle prinsipper for oljeboring til havs.³³⁵ Interessant nok ble verken Nordsjøulykken eller Alexander Kielland-ulykken omtalt i særlig grad.³³⁶ Det kunne tenkes at slike hendelser kunne være noe sjøfolkene kunne relatere seg til, ettersom det var maritime fellesskap som opplevde å bli sviktet av staten.³³⁷ Det er påfallende hvor få paralleller som ble trukket til krigsseilernes egen fortid.

Det skrives også en hel del historiske saker. I 1975 berettes om den spanske eventyreren Balboa på 1500-tallet,³³⁸ og i 1990 fortelles historien om polarskuta «Fram». Skuta skulle om kort tid fylle 100 år, og i den forbindelse ble det ifølge artikkelen utlyst en premiekonkurranse for modellbyggere om hvem som kunne lage den beste modellen av polarskuta. Redaksjonen oppfordrer *Krigsseilernes* lesere delta å bidra i konkurransen.³³⁹

Sjømannsdiktning er et annet fenomen som preger spalteplassen i *Krigsseileren*. Særlig er det H. Lough-Grimsgaard som står som forfatter av mange av dem. Diktningen handler i mange tilfeller om livet på havet under krig, men vel så mye er det vers som refererer til sjømannslivet mer generelt, slik som «Havet» som står på trykk i 1971.

Figur 10: Sjømannsdiktning, «Havet», av H. Lough-Grimsgaard. Kilde: *Krigsseileren* 1971, nr. 1:47

³³⁵ *Krigsseileren* 1972, nr. 2:42-43

³³⁶ Et unntak kan sies å være en sak om Bravo-utblåsningens miljøforurensning. *Krigsseileren* 1977, nr. 2:11-13

³³⁷ Eidsvik & Nicolaisen 2016; Husevik 2022

³³⁸ *Krigsseileren* 1975, nr. 1:23

³³⁹ *Krigsseileren* 1990, nr. 4:9

Krigsseilerne hadde opplevd verden i et helt annet omfang enn nordmenn flest under krigen. De hadde seilt på alle verdens hav, og vært utsatt for mange ulike byer, kulturer og folkeslag. I *Krigsseileren* erindres følgelig ikke bare om selve krigsseilasene med alt det innebar av kampsituasjoner og torpederinger. Det erindres også mye om livet på landjorda og opplevelser som skjedde mens sjøfolkene var avmønstret i havnebyene. I 1971 står «Da presten var på horehus i Durban» på trykk. Det er en beretning fra 1941, hvor det hadde blitt slått alarm på en militærbase at en gruppe norske sjøfolk hadde havnet i basketak og behøvde hjelp. Slåsskampen hadde utviklet seg inne på et horehus, og forfatteren av teksten, en prest med initialene A.V.M.G, forteller om «redningsaksjonen» han ble en del av inne på horehuset.³⁴⁰ Under overskriften «Fridag – en dag i en krigsseilers liv», forteller Alf Aasland om en avmønstring i New York i 1941: «Var i kjempehumør der jeg ruslet opp mot Fifth Avenue, South Brooklyn. På min vei var det mange interessante ting å iakta for en guttefant. Alle sansene arbeidet på høytrykk».³⁴¹

At slike hverdagshistorier vies plass i minnekulturen viser at krigsseilerne ikke bare hadde vonde minner fra krigsårene, men at tilværelsen til sjøs under krigen også bød på mange eksotiske opplevelser, preget av kameratskap, eventyr og spenning. Dette var minner som kan sies å ha vært felles for sjøfolk flest – også de som ikke var krigsseilere. Det er generelt svært mye erindring av denne karakter i *Krigsseileren*, som viser at det også var viktig for fellesskapet å bevare de mer positivt ladde kollektive minnene som fantes i fellesskapet. Humor kommer også tydelig frem i mange av minnene og måten de presenteres på er ofte humorpreget og med morsom pennføring. Horehusfortellingen fra 1971 er et godt eksempel på det. Erindringen om hverdagssituasjonene viser også at det eksisterer en individuell dimensjon ved krigsseilernes kollektive minner, jamfør Barbara Misztal. Samtidig som det overordnede kollektive minnet om avmønstringer og livet i land handler mye om det samme, har hver enkelt krigsseiler sine personlige historier basert på deres egne opplevelser.

Det er i denne kontekst mulig å argumentere for at *Krigsseileren* også er et uttrykk for sjøfolkultur i bredere forstand. Det store antall skriverier om norsk skipsfart og sjømannsliv som befinner seg utenfor krigsseilernes erindring om krigen, underbygger den tolkningen. Spesielt er det merkbart etter at Nortrashipsaken ble avgjort i Stortinget og redaksjonen bestemte seg å fokusere på andre saker. De mange erindringene om livet som sjømann utover krigssituasjonene, er også et ledd i den tolkningen.

³⁴⁰ *Krigsseileren* 1971, nr.1:21

³⁴¹ *Krigsseileren* 1975, nr.3:7

6.4 Nye generasjoner

Etter hvert som krigsseilergenerasjonen ble mindre i antall, ble man avhengig av at de yngre generasjonene tok over arbeidet med å bevare og formidle de kollektive minnene. Ifølge Jan Assmann er det på den måten kommunikative minner går over til å bli kulturelle minner.³⁴²

I 1991 tok Tor Wisting over det redaksjonelle ansvaret for *Krigsseileren*. Det markerte et skille i tidsskriftets og fellesskapets minnekultur. Wisting var nemlig ikke krigsseiler selv. På lederplass i det tredje nummeret dette året kommenteres redaktørskiftet: «Wisting har lang bakgrunn fra redaksjonelt arbeid og som faglitterær forfatter, og har i de seneste årene hatt et nært skribentsamarbeid med Asker og Bærum Budstikke, som er vårt trykkeri».³⁴³ Wisting var altså redaktør av yrke, og hadde fått det ærefulle oppdraget om å holde *Krigsseileren* i live til tross for at han ikke hadde bakgrunn som sjømann.

I de mange minneordene om døde krigsseilere er det i blant barn og barnebarn som står som forfattere. Det er også flere tilfeller av at den yngre generasjonen bidrar med historier som deres foreldre eller besteforeldre har fortalt dem, eller hvordan det var å miste sine kjære ute på havet uten å kunne si farvel. Et eksempel er Jenny Kristiansen, som i 1996 forteller om sin fars og onkels liv som krigsseilere, og hvordan det var å leve uten dem etter de omkom på havet. Kristiansen trekker spesielt frem hvor viktig det var for henne og familien å bli sett og anerkjent for den tragedie de hadde opplevd:

«Da jeg sto og følte meg forlatt og forvirret som syvåring i fredsdagene fordi ingen far kom hjem til meg, da kom min venninde ned til meg med en sjokolade fra sin far. Han var kommet hjem fra krigen. Jeg glemmer aldri den sjokoladen, jeg husker mønsteret og farven på papiret, jeg var ikke glemmt. Jeg traff faren til min venninde mange ganger, men først da han var ca 80 år fortalte jeg ham episoden. Da gråt han!»³⁴⁴

Budskapet som Kristiansen uttrykker viser hvordan barna og etterkrigsgenerasjonen ble påvirket av krigsseilernes skjebne, og de kan i så måte hevdes å være en del av erindringsfellesskapets minnekultur.

Da filmen *Titanic* gikk på kino i 1998, fikk krigsseilerne også en anledning til å relatere sitt eget krigstraume til et nytt kulturprodukt, og knytte bånd til nye generasjoner som så filmen. Dette perspektivet kommer sterkt til syne i det tredje nummeret i 1998:

«I disse tider med «Titanic»-feber er også jeg angrepet. Sammen med barn og barnebarn så vi filmen, omtalt som den var. Slik var også historien om «skipet som ikke kunne synke». Meget var vondt å fordøye, og tankene gikk tilbake til

³⁴² Assmann J. 2008:110

³⁴³ *Krigsseileren* 1991, nr. 3:3

³⁴⁴ *Krigsseileren* 1996, nr. 1:18

minnenes verden. [...] Som krigsseiler og med lang tid som sjømann på alle hav, er det lett å assosiere seg med forlissituasjonen.»³⁴⁵

I den store Minneutgaven i 2000 bidrar flere aktører fra de yngre generasjoner. En av dem er generalinspektør for sjøforsvaret Marcus Osen. I en artikkel refererer Osen til en tale han holdt i Tønsberg i forbindelse med 30-årsjubileet, hvor han ydmykt proklamerte følgende: «Jeg må innrømme at jeg som tilhører etterkrigs generasjonen i denne stunden føler både ærefrykt, vemod og glede».³⁴⁶ Osen uttrykker her en form for stolthet i det oppdrag han har fått, og må tolkes som et sterkt anerkjennende budskap til krigsseilerne. Det viser også at etterkrigs generasjonen var ønsket velkommen til å delta aktivt i fellesskapets minnepraksis.

6.5 Et fellesskap i takknemlighet

Dette kapittelet har diskutert krigsseilerfellesskapets rolle ovenfor andre aktører i samfunnet, både nasjonalt og internasjonalt. Det påpekes hvordan minnekulturen ikke bare var begrenset til krigsseilerfellesskapets grenser, men også interagererte med andre aktører og fellesskap. Krigsseilerne var en del av en større internasjonale minnekultur om andre verdenskrig, og deltok aktivt i internasjonale kongresser og konferanser. De ble også medlem av verdens største veteranorganisasjon, som kan tolkes som et ønske om å være en integrert del av verdenssamfunnets minner om mennesker i krig.

Krigsseilerfellesskapet var også integrert i den nasjonale minnekulturen. Der kom takknemlighet blant annet til uttrykk gjennom markeringer av nasjonale helter og symboler. I særdeleshet var kongen et viktig symbol for krigsseilerne, og hans støtte og deltakelse i seremonier og minnemarkeringer var viktig for deres kollektive anerkjennelses- og identitetsfølelse.

Sjøfolkkulturen var også viktig for krigsseilerfellesskapet, og de samarbeidet tett med en rekke maritime organisasjoner om blant annet annonsering i *Krigsseileren*. I tillegg bærer skriviene i tidsskriftet preg av å omfavne sjømannskulturen, uttrykt gjennom historiske og aktuelle nyhetssaker. De engasjerte seg i saker som oljeindustrien og historiske maritime hendelser, og delte sjømannsdiktning som reflekterte både krigserfaringer og det generelle livet til sjøs. Erindringen om sjømannslivet var preget av positivitet, i sterk kontrast til de harde, polariserte frontene i erindringen om Nortrashipsaken.

³⁴⁵ Krigsseileren 1998, nr. 3:18

³⁴⁶ La ankeret gå – Krigsseilerens Minneutgave 2000:102

7 KONKLUSJON

7.1 De sentrale problemstillingene

Oppgavens problemstilling hadde følgende ordlyd: *Hva karakteriserte minnekulturen til krigsseilernes erindringsfellesskap i etterkrigstiden?* I det følgende skal denne besvares i lys av analysefunnene, gjennom de tre forskningsspørsmålene som ble stilt innledningsvis.

Det første forskningsspørsmålet var: *på hvilken måte preget Nortrashipsaken krigsseilerfellesskapets minnekultur?* Kapittel 4 Nortrashipsaken – fra kampsak til minneknagg, argumenterte for at Nortrashipsaken ble transformert fra å være en samlende kampsak til å bli en minneknagg i krigsseilerfellesskapets kollektive erindring. Saken om fondsmidlene var avgjørende for å konstituere fellesskapet og dominerte spalteplassen i Krigsseileren i den første tiden. Diskusjonene om saken og dens historiske tilløp, bidro til å styrke fellesskapsfølelsen og mobilisere engasjement, og Krigsseileren må i den sammenheng tolkes som den viktigste arenaen for krigsseilernes erindring. I denne prosessen var særlig Thore Horve og Leif Vetlesen sentrale i å opplyse leserne om sakens status og fremdrift. I tillegg bidro andre krigsseilere med innsikt og personlige meninger, og konsensus var ønsket om å fremskynde prosessen og avslutte det som hadde vært en årelang kamp. Etter stortingsvedtaket i 1972 som ga krigsseilerne økonomisk ex gratia, oppstod en slags identitetskrise der det ble stilt spørsmål ved hva fellesskapet skulle engasjere seg i fremover. Saken ble imidlertid fortsatt diskutert, deriblant hvordan utbetalingene foregikk og i historiske fremstillinger i forbindelse med forbundets jubileer og andre merkedager. Saken ble brukt som et viktig historisk referansepunkt i erindringsfellesskapets kollektive minner, og ble en minneknagg krigsseilerne kunne henge erindring på ved behov. Erindringen om Nortrashipsaken ble også gradvis mer preget av positivitet, som kan tolkes som et uttrykk for at krigsseilerne opplevde at ex gratia-vedtaket i 1972 var en slags seier og et oppgjør med noe som hørte fortiden til.

Misztal har sagt at jo sterkere følelser et minne fremprovoserer, desto mer fremkaller det kollektiv deling og levende, presise, konkrete og langvarig erindringer av den hendelsen som først utløste minnet.³⁴⁷ Nortrashipsaken må med bakgrunn i omtalen i Krigsseileren kunne hevdes å være et slikt sterkt minne. Alexander et al. har på sin side sagt at kollektive traumer har kraft til å lage uutslettelige merker på gruppebevissthet, og prege et fellesskap i

³⁴⁷ Misztal 2003:81

overskuelig fremtid.³⁴⁸ Saken vekket fortsatt sterke reaksjoner og følelser, selv mange år etter at ex gratia-vedtaket var klart, og bidro til debatt og diskusjon også mot slutten av tidsskriftets virketid på 90-tallet. Det ser ut til at krigsseilerne fortsatt hadde et svært anstrengt forhold til det de selv omtalte som et svik. Nortrashipsaken kan derfor hevdes å ha vært et kollektivt traume i likhet med opplevelsene fra krigsårene. Siden Misztal hevder at traumer representerer anledningen der kollektiv identitet er på sitt mest intensive, kan Nortrashipsaken også karakteriseres som den sterkeste identitetsmarkøren i fellesskapet – det var derfor sjøfolkene som hadde vært utsatt for det kollektive traumet i etterkrigsbehandlingen som utgjorde kjernen i fellesskapet. Samtidig har krigsseilerbegrepet i senere tid blitt utvidet til å også omfatte andre grupper sjøfolk, som ikke hadde tilhørighet til Nortrashipflåten. Det leder over i det andre forskningsspørsmålet, *hvem var inkludert i krigsseilerfellesskapets minnekultur?*

Det har i denne oppgaven blitt argumentert for at det til tross for at krigsseilasen var et felles utgangspunkt, eksisterte forestillinger om mer eller mindre verdige medlemmer av erindringsfellesskapet. Grensene baserte seg på bevisste eller ubevisste forhold til kollektiv identitet, og manifesterte seg gjennom en positiv eller negativ identifisering der noen aktører var inkludert og identifisert som vi, mens andre havnet utenfor og ble de andre. Jamfør Assmann eksisterer ofte en sterk polarisering mellom dem minnene appellerer til og de som ikke gjør det, og dette er noe som ser ut til å ha utspilt seg i krigsseilerfellesskapet. For eksempel var marineseilerne i stor grad velkomne som aktive deltakere i minnekulturen, noe de ser ut til å ha vært helt fra tidsskriftets oppstart. Fellesskapet støttet blant annet marineseilernes kamp for økonomisk støtte på linje med uteseilerne, og erindringen om marinens krigsbidrag var også betydelig i *Krigsseileren*. Det kan tenkes å ha hatt sammenheng med at mange av marinefolkene arbeidet om bord på Nortrashipflåten som skyttere. Inkludert var også de kvinnelige krigsseilerne og krigsseilerkonene, hvis tilstedeværelse fremfor alt var tydelig på møter, fester og andre samlinger i de mange lokalforeningene. Krigsseilerkonene var også viktige formidlere av historier om hvordan de to kollektive traumene, krigen og etterkrigsbehandlingen, preget hverdagslivet til krigsseilerne og deres familier. De emigrerte krigsseilerne var også en sentral del av erindringsfellesskapets minnekultur, og samarbeidet med de lokale foreningene i utlandet og Krigsseilerforbundet var betydelig. Felles for kvinnene og de emigrerte krigsseilerne var at de direkte eller indirekte var omfattet av kampen om Nortraships hemmelige fond, og hadde derfor det samme

³⁴⁸ Alexander et al. 2004:1

kollektive traumet om behandlingen av saken som resten av uteseilerne.

Krigsseilerne fra første verdenskrig var på sin side en mindre dominerende del av fellesskapets erindring, og hendelsene fra den krigen overskygges på mange vis av andre verdenskrig, til tross for at sjøfolkene fra den første krigen var offisielt inkludert som medlemmer av Norges Krigsseilerforbund. Det var over 50 år siden første verdenskrig da Krigsseileren ble etablert, og mangelen på erindring kan tyde på at minnene om den krigen var avhengig av kommunikative faktorer, og at det fantes en vilje til å huske som Pierre Nora har sagt er avgjørende for at minnene skal overleve.³⁴⁹

En gruppe som ganske tydelig havnet utenfor krigsseilerfellesskapets grenser, var hjemmeseilerne. Til tross for de tilfeldigheter som var i spill om hvem som havnet på uteflåten og hjemmeflåten, viste ikke erindringsfellesskapet særlig takknemlighet ovenfor hjemmeseilerne. Årsaken til det kan tenkes å ha vært kunnskapsmangel om situasjonen hjemme i det okkuperte Norge, på samme måte som uteseilerne havnet utenfor den nasjonale minnekulturen. De utenlandske sjøfolkene på norske skip under andre verdenskrig var også mer eller mindre fraværende fra den kollektive erindringen. Det kan ha skyldtes utstrakt rasisme om bord på skipene, men også det faktum at de ikke var en del av Norges Krigsseilerforbund og lesere av Krigsseileren på linje med de andre gruppene. Det kan også tenkes at fellesskapet var preget av den patriotiske grunnfortellingens normative verdigrunnlag som var forankret i nasjonal selvstendighet – i den fortellingen passet ikke utlendingene inn.³⁵⁰ Viktigst av alt kan likevel hevdes å være at verken hjemmeseilerne eller de utenlandske krigsseilerne var en del av kampen om fondsmidlene – som underbygger konklusjonen om at nettopp den saken var den viktigste katalysatoren for kollektiv identitet som deltaker av krigsseilerfellesskapet. Det kan samtidig tenkes at erindringen bar preg av fokus og bias. I følge Aleida Assmann kan et fellesskap, enten bevisst eller ubevisst skille ut hva som er verdifullt å erindre, med et formål om å forsterke identitetsdannelsen og fellesskapsfølelsen.³⁵¹ Det kan derfor ha vært et bevisst redaksjonelt valg å utelate erindring om hjemmeseilerne og de utenlandske krigsseilerne, nettopp for å styrke den kollektive identiteten. Hvorvidt det var realiteten, er vanskelig å konkludere med i lys av denne oppgavens analyse.

I kapittel 6 I takknemlighet ble det argumentert for at erindringsfellesskapets minnekultur samstundes ikke bare var innrammet av grensene som ble tegnet gjennom

³⁴⁹ Nora 1989:19

³⁵⁰ Stugu 2021:39

³⁵¹ Assmann, A. 2008:97

analysen i kapittel 5 Fellesskapets grenser. Krigsseilerne interagerer også med andre aktører og fellesskap, og var opptatt av å knytte seg til den bredere kontekst og det samfunn de var en del av. De forankret seg internasjonalt gjennom ulike krigsveteranfora, og nasjonalt ved å samarbeide tett med andre forbund og organisasjoner, og ved å ta del i den nasjonale minnepraksis om andre verdenskrig. Fellesskapets takknemlighet strakk seg også til nye generasjoner, som mot slutten av tidsskriftets levetid i større omfang bidrog med innhold til Krigsseileren og med å videreformidle krigsseilernes historie. Det kan vitne om at de kollektive minnene var i en prosess med å gå over fra å være kommunikative minner til å bli kulturelle minner, jamfør Jan Assmanns begrepsforståelse.³⁵² I dette kapittelet ble det også påpekt at krigsseilernes kollektive minner ikke utelukkende dreide seg om tap og lidelse. De hadde også mange positive og gode minner fra krigsårene. I disse minnene kommer en mer allmenn sjømannsidentitet frem, og de spesifikke krigsseilererfaringene blir tilsidesatt til fordel for mer mytiske forestillinger og fortellinger om kameratskap, eventyr og spenning – enkelt og greit livet som sjømenn.

Det tredje og siste forskningsspørsmålet spurte om hvordan den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig gjenspeiler seg i krigsseilernes erindringsfellesskap. For det første, ser det ut til at erindringsfellesskapet var influert av den patriotiske grunnfortellingens fortellinger om helter og skurker. Denne polariseringen gjorde seg blant annet gjeldende i erindringen om Nortrashipsaken, der Horve og Vetlesen kan anses som helteskikkelser som kjempet kampen mot «skurkene» i myndighetsapparatet og de andre aktører som motarbeidet krigsseilerne. Det kommer også til uttrykk i glemselen av aktører som falt utenfor fellesskapets grenser, hvor fellesskapet ikke inkluderte hjemmeseilerne og utenlandske krigsseilere i heltesfæren, til tross for de betydningsfulle bidrag de ytte under krigen.

For det andre, var de største nasjonale symbolene og minneknaggene også viktige for krigsseilerne. For eksempel var kongefamilien en samlende kraft, og kongens velsignelse betød mye. De store nasjonale merke- og minnedagene ble også markert av krigsseilerne og behørig omtalt i tidsskriftet, noe som kan vitne om et ønske om å knytte seg til den nasjonale minnekulturen om andre verdenskrig – det til tross for at de ikke befant seg fysisk i Norge under okkupasjonen, og derfor ikke hadde personlige minner om de hendelser som den nasjonale minnepraksis ofte markerte.

Samlet sett vil denne studien konkludere med at minnekulturen i krigsseilernes

³⁵² Assmann, J. 2008:110

erindringsfellesskap var preget av eksistensen av en felles skjebne; det eksisterte to kollektive traumer, den første var krigen og den andre var etterkrigsbehandlingen av Nortrashipsaken. Noen aktører var imidlertid sterkere utsatt for det kollektive traumet enn andre, og det resulterte i et enkelte grupper av krigsseilere var mer fremtredende i erindringsfellesskapets minnepraksis enn andre. På en annen side var fellesskapet opptatt av sitt forhold til omverdenen, og å samarbeide med andre samfunnsaktører de kunne relatere de kollektive minnene til. Det gjorde fellesskapet gjennom å ta del i både nasjonale og internasjonale minnepraksiser om andre verdenskrig, og ved at Krigsseileren var en arena for formidling og diskusjon om sjøfolkkulturelle temaer mer generelt. Denne takknemligheten ovenfor andre samfunnsaktører står samstundes i sterk kontrast til måten blant annet hjemmeseilerne, de utenlandske sjøfolkene og delvis sjøfolkene fra første verdenskrig, enten bevisst eller ubevisst falt bort i glemselens hjørne av minnekulturen. På en side var krigsseilerfellesskapet et åpent og inkluderende erindringsfellesskap. På en annen forelå forestillinger om sterkt polariserte grenser.

7.2 Videre forskning

Med denne oppgaven har intensjonen vært å bidra med ny kunnskap om krigsseilernes etterkrigshistorie. Feltet er imidlertid ikke ferdig utforsket, og det finnes en rekke retninger videre forskning kan ta.

Studier som baserer seg på annet kildemateriale om og av krigsseilerne utover *Krigsseileren*, kan tenkes å bidra til å tegne et bredere og mer helhetlig bilde av erindringsfellesskapets karakteristikk. For eksempel kunne det vært interessant å undersøke arkivet etter tidsskriftet eller forbundet. En slik studie kunne gitt andre innsikter i hvordan minnekulturen utviklet seg gjennom tidsskriftet, og kanskje kunne det besvart det tidligere nevnte spørsmålet om det var bevisste redaksjonelle valg å utelate erindring om hjemmeflåten og utenlandske krigsseilere.

En annen mulighet for videre forskning kan være å se på krigsseilerfellesskapet i et internasjonalt perspektiv. Det fantes også krigsseilere i andre land enn Norge, og det kunne vært interessant å se om minnekulturen utfoldet seg på andre måter i land som Nederland, Storbritannia eller Danmark – som i likhet med Norge hadde betydelige maritime bidrag under krigen. Slike komparative studier krever riktignok et stort omfang og lengre tidsperspektiv enn det som gjaldt for denne oppgaven.

Det kunne også vært interessant å gå dypere inn i årsakene til fellesskapsgrensene som kom til uttrykk i *Krigsseileren*. For eksempel kunne man tatt opp tråden om rasisme om bord

på skipene, og studere omfanget av det nærmere. Man kunne også studert marinens rekruttering til skytteravdelingen og hvordan forholdene om bord mellom soldat og sivil påvirket kollektiv identitet. Muligens kunne en slik studie gitt bedre forståelse for årsakene til at marineseilerne var en mer inkludert del av krigsseilerfelleskapet enn for eksempel utlendingene eller hjemmeseilerne.

7.3 Epilog

Nylig fant krigsseilerne veien til kinolerretet, gjennom dramafilmene *Krigsseileren* fra 2022, og *Konvoi* fra 2023.³⁵³ Filmene føyde seg inn i rekken av den etter hvert svært så omfangsrike norske filmografien med historiske dramaer basert på virkelige hendelser fra krigsårene.³⁵⁴ *Krigsseileren* og *Konvoi* ble begge nasjonale kinosuksesser, og kan i så måte ses på som nok et ledd i økt annerkjennelse av krigsseilerne. *Krigsseileren* er sågar tidenes dyreste norske spillefilm, med et budsjett på 110 millioner kroner, som i seg selv vitner om at det finnes en sterk vilje, også økonomisk, om å bringe krigsseilernes historie sterkere frem i lyset.³⁵⁵ Det blir interessant å følge med fremover på hva som blir gjort av forskning på krigsseilerne, og om tendensen om at krigsseilerne stadig får en sterkere posisjon i det nasjonale minnet om andre verdenskrig fortsetter. Det er i denne sammenheng passende å avslutte med Guri Hjeltnes sine ord: «Når tar historien om de norske krigsseilerne slutt? [...] Nei, historien har visst ingen ende...»³⁵⁶

³⁵³ Filmweb u.å. *Krigsseileren*; Filmweb u.å. *Konvoi*

³⁵⁴ Aftenposten, Forklart-redaksjonen 2023

³⁵⁵ Lundgård 2023

³⁵⁶ Hjeltnes 1997:5

8 REFERANSER

8.1 Trykte kilder

Arkiv over tidsskriftet Krigsseileren. Årgang 1970-2000, 122 utgaver tilgjengelig gjennom Krigsseilerregisteret.no. Nedlastet fra <https://www.krigsseilerregisteret.no/tidsskriftet-krigsseileren?q=>.

Følgende utgaver refereres til i oppgaven:

Krigsseileren 1/1970

Krigsseileren 2/1970

Krigsseileren 3/1970

Krigsseileren 1/1971

Krigsseileren 2/1971

Krigsseileren 4/1971

Krigsseileren 1/1972

Krigsseileren 2/1972

Krigsseileren 3/1972

Krigsseileren 4/1972

Krigsseileren 1/1973

Krigsseileren 2/1973

Krigsseileren 3/1973

Krigsseileren 4/1973

Krigsseileren 1/1974

Krigsseileren 2/1974

Krigsseileren 3/1974

Krigsseileren 4/1974

Krigsseileren 1/1975

Krigsseileren 3/1975

Krigsseileren 2/1976

Krigsseileren 4/1976

Krigsseileren 1/1977

Krigsseileren 2/1977

Krigsseileren 3/1978
Krigsseileren 4/1978
Krigsseileren 1/1979
Krigsseileren 2/1979
Krigsseileren 4/1979
Krigsseileren 3/1980
Krigsseileren 4/1980
Krigsseileren 3/1981
Krigsseileren 4/1982
Krigsseileren 2/1983
Krigsseileren 2/1984
Krigsseileren 2/1985
Krigsseileren 4/1986
Krigsseileren 4/1987
Krigsseileren 3/1988
Krigsseileren 2/1989
Krigsseileren 3/1990
Krigsseileren 4/1990
Krigsseileren 3/1991
Krigsseileren 2/1992
Krigsseileren 2/1993
Krigsseileren 3/1993
Krigsseileren 4/1993
Krigsseileren 2/1994
Krigsseileren 3/1994
Krigsseileren 4/1995
Krigsseileren 1/1996
Krigsseileren 2/1996
Krigsseileren 3/1996
Krigsseileren 4/1996
Krigsseileren 3/1997

Krigsseileren 3/1998

Krigsseileren 3/1999

Krigsseileren 2/2000

La ankeret gå – Krigsseilerens Minneutgave/2000

Rosendahl, B.T. (22. november 2013). Hva innebar unnskyldningen til krigsseilerne?

Agderposten. Besøkt 29. september 2023 fra <https://hifoagder.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/02/hva-innebar-unnskyldningen-til-krigsseilerne-22-11-2013.pdf>

Troms folkeblad (26. oktober 1974). *Krigsseilersken i Sollia, Sellas «krigssrulleblad» som en intens roman*. Besøkt 5. mars 2024 fra <https://www.nb.no/items/5b3c41dd16d157a7333ad5dbe7e3c8c6?page=0>

8.2 Nettbaserte kilder

Aanstad, K.H. & Rydne, J.H. (7. mars 2014). Lesernes kåring: Krigsseilerne de viktigste nordmenn siden 1814. *Verdens Gang*. Besøkt 9. oktober fra <https://www.vg.no/rampelys/i/ejAV9/lesernes-kaaring-krigsseilerne-de-viktigste-nordmenn-siden-1814>.

Aftenposten, Forklart redaksjonen (23. desember 2023). Lages det for mange filmer om andre verdenskrig? *Aftenposten*. Besøkt 20. april 2024 fra <https://www.aftenposten.no/podkast/i/MoVXMK/lages-det-for-mange-filmer-om-andre-verdenskrig>

Almås, G.B. (16. januar 2024). Minstepensjonist gir sparepengene til krigsseiler. *NRK.no*. Besøkt 16. januar 2024 fra <https://www.nrk.no/urix/minstepensjonist-gir-krigsseiler-200.000-kroner.-mener-regjeringen-er-feig.-1.16708283>

Arkivet. (u.å.). *Krigsseilerregisteret*. Besøkt 3. oktober 2023 fra <https://arkivet.no/krigsseilerregisteret>

Arkivet. (u.å.). *Norsk senter for krigsseilerhistorie*. Besøkt 4. oktober 2023 fra <https://arkivet.no/om/norsk-senter-for-krigsseilerhistorie>

Det Norske Kongehus u.å. *Nyttårstalen 1945*. Besøkt 28. november 2023 fra <https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=27178&sek=26947&scope=0>

Eidsvik, Ø.L. & Nicolaisen, C. (4. mai 2016). Dette er de verste ulykkene i Nordsjøen. *Bergens Tidende*. Besøkt 19. mars 2024 fra <https://www.bt.no/nyheter/brif/i/RmR7J/dette-er-de-verste-ulykkene-i-nordsjoeen>

Filmweb (u.å.). *Krigsseileren*. Besøkt 20. april 2024 fra
<https://www.filmweb.no/streamingguide/film/100942>

Filmweb (u.å.). *Konvoi*. Besøkt 20. april 2024 fra
<https://www.filmweb.no/film/NOR20210544#14.05.2024>

Gyldendal. (u.å.). *Sigbjørn Hølmebakk*. Besøkt 20. februar 2024 fra
<https://www.gyldendal.no/forfattere/sigbj%C3%B8rn-h%C3%B8lmebakk/a-10001686-no/>

Husevik, T. (9. januar 2022). Kort forklart: Alexander Kielland-ulykken. *Stavanger Aftenblad*. Besøkt 19. mars 2024 fra
<https://www.aftenbladet.no/aktuelt/i/v5bm3B/kort-forklart-alexander-kielland-ulykken>

Jansen, J.P. (Programleder). (20. april 1992). *Krigsseiler og fredsarbeider. Et portrett av sjømannen, journalisten, NORAD-medarbeideren og forfatteren Leif Vetlesen*. [Dokumentar]. NRK. Besøkt 28. oktober 2023 fra
<https://tv.nrk.no/program/FAKT01000291>

Krigsseilerregisteret. (2016). *Om tildeling av medaljer*. Besøkt 20. april 2024 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/no/artikkel/315465>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *Bakgrunn for Krigsseilerregisteret*. Besøkt 9. desember 2023 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/310905>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *D/S Hestmanden*. Besøkt 10. januar 2024 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/en/artikkel/380316>

Krigsseilerregisteret (u.å.). *Monumenter over krigsseilere*. Besøkt 10. januar 2024 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/483673>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *M/S Ronda*. Besøkt 3. oktober 2023 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/skip/24353>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *Nortraship (The Norwegian Shipping and Trade Mission)*. Besøkt 3. Oktober 2023 fra <https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/319866>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *Nortraships Sjømannsfond*. Besøkt 5. november 2023 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/319864>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *Tidsskriftet «Krigsseileren»*. Besøkt 3. oktober 2023 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/359178>

Krigsseilerregisteret. (u.å.). *Thore Horve*. Besøkt 15. Oktober 2023 fra
<https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/725901>

- Krigsseilerregisteret. (u.å.). *Vedrørende registrering av Krigsmedaljen og Haakon VII's Frihetsmedalje*. Besøkt 6. mars 2024 fra <https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/498379>
- Lundgård, E. (14. februar 2023). *Tidenes dyreste norske film blir Netflix-serie*. Besøkt 20. april 2024 fra <https://www.filmweb.no/streamingguide/artikkel/tidenes-dyreste-norske-film-blir-netflix-serie>
- NRK. (9. oktober 2013). *Jon Michelet om de norske krigsseilerne*. [Videoklipp]. NRK. Besøkt 30. oktober 2023 fra https://www.nrk.no/video/jon-michelet-om-de-norske-krigsseilerne_126583
- Regjeringen. (3. august 2013). *Møte med krigsseilere og pårørende, Risør, 3. august 2013 – Tale i Fredsparken*. Besøkt 27. september 2023 fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fd/taler-og-artikler/2013/mote-med-krigsseilere-og-parorende-risor/id733139/>
- Regjeringen. (18. mars 2024). *Vil dekke sykehjemsopphold for krigsseilere*. Besøkt 18. mars 2024 fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/vil-dekke-sykehjemsopphold-for-krigsseilere/id3030168/>

8.3 Litteratur

- Alexander, J.C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. & Sztompka, P. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. University of California Press.
- Asdal, K. & Reinertsen, H. (2020). *Hvordan gjøre dokumentanalyse. En praksisorientert metode*. Cappelen Damm Akademisk.
- Assmann, A. (2008). Canon and Archive. I Erll, A. & Nünning, A. (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. (s. 97-108). De Gruyter.
- Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization*. Cambridge University Press.
- Assmann, J. (2008). «Communicative and Cultural Memory». I Erll, A. & Nünning, A. (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. (s. 109-118). De Gruyter.
- Assmann, J., & Czaplicka, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, (65), 125-133.
- Basberg, B.L. (1993). *Handelsflåten i krig 1939-1945. Nortraship. Alliert og konkurrent*. Grøndahl og Dreyer Forlag.

- Berg, O.F. (1997). *I skjærgården og på havet: Marinens krig 8. april 1940-8. mai 1945*. Marinens Krigsveteranforening.
- Bjerkås, T., Hagen, T.V.H. & Aalby, G. (Red.). (2020). *Tid for anerkjennelse: Andre verdenskrig i nåtid og fortid*. Cappelen Damm Akademisk.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *I Memory Studies* (1), 59-71. SAGE Publications.
- Dannevig, B. (1968). *Skip og menn: den norske handelsflåtes krigsinnsats 1939–1945*. Cappelen Forlag.
- Erl, A. (2011). *Memory in culture*. Palgrave Macmillan Memory Studies.
- Erl, A., Nünning, A., Young, S.B. (2010). *A companion to cultural memory studies*. De Gruyter.
- Gilje, N. (2019). *Hermeneutikk som metode. Ein historisk introduksjon*. Samlaget.
- Grimnes, O. K. (2020). Hvordan har historieskrivingen om okkupasjonsårene skiftet over tid? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 37(3), 274-286. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-03-09>
- Hegland, J.R. (1976a). *Nortraships flåte. Krigsseilasen under den allierte defensiv 1940-1941*. Dreyer Forlag.
- Hegland, J.R. (1976b). *Nortraships flåte. Krigsseilasen under den allierte offensiv 1942-1945*. Dreyer Forlag.
- Hjeltnes, G. (1995). *Handelsflåten i krig 1939-1945. Sjømann. Lang vakt*. Grøndahl & Dreyer Forlag.
- Hjeltnes, G. (1997). *Handelsflåten i krig 1939-1945 - Krigsseiler: krig, hjemkomst, oppgjør*. Grøndahl & Dreyer Forlag.
- Jerman, G. (2016). *Vår ære og vår avmakt: 50 000 krigsseilere berget Norge gjennom første verdenskrig*. Aschehoug.
- Koren, E. (2020). *Hedret og glemt: krigsseilerne fra første verdenskrig og det norske samfunnet*. Fagbokforlaget.
- Lindbæk, L. (1948). *Tusen norske skip: en antologi over norske sjøfolks innsats i den annen verdenskrig*. Gyldendal.
- Lund, E. (2020). *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. Universitetsforlaget.

- Lundvall, E. (2019). «Jeg tror vi alle var glade for å ha våpen om bord!»: *En undersøkelse og analyse av bevæpningen av norske handelsskip i Nortraship i krigsårene 1940-1945* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Lønnå, E. (2010). *Sjøens kvinner. Ute og hjemme*. Spartacus Forlag.
- Milan, M. & Lindgjerdet, F. (2016). *Slaget om Atlanterhavet 1939-1945 og de norske krigsseilerne*. Ares Forlag.
- Misje, M. (1996). *Det store sviket. Norske krigsseilere i fredstid*. Det norske samlaget.
- Misztal, B. (2003). *Theories of social remembering*. Open University Press.
- Mossige, E. (1989). *Storredieriet Notraship. Handelsflåten i krig*. Grøndahl og Søn forlag.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire (Marc Roudeboush, overs.). Representations: Special Issue: Memory and Counter-Memory, (26), 7-24.
<https://doi.org/10.2307/2928520>
- Norges Krigsseilerforbund. (1990). *Norges Krigsseilerforbunds 20års beretning 1970-1990*. Norges Krigsseilerforbund.
- Olstad, F. (2006). Norsk Sjømannsforbunds historie: Bd. 1. Vår skjebne i vår hånd. Pax.
- Pettersen, L. (1995). *Handelsflåten i krig 1939-1945. Hjemmeflåten - Mellom venn og fiende*. Grøndahl & Dreyer Forlag.
- Rasmussen, A. H. (1964). *Menn uten medaljer: en saga om og av norske sjøfolk*. Cappelen
- Rosendahl, B.T. (2015). *De var også krigsseilere*. Stiftelsen Arkivet.
- Rosendahl, B.T. (2021). Krigsseilere i fred: De som ble glemt og det som ble husket. I Bjerås, T., Hagen, T.V.H. & Aalby, G. (Red.), *Tid for anerkjennelse: Andre verdenskrig i nåtid og fortid*. (s. 53-78). Cappelen Damm Akademisk.
- Sem, I. & Aniksdal, C. (2015). *Krigsseilere. Å overleve freden*. Pax Forlag.
- Sivertsen, S. C. (Red.). (1997). Viseadmiral Thore Horve fra Stavanger: glimt fra et eventyrlig liv i krig og fred. I Norsk Tidsskrift for Sjøvesens skriftserie (3).
- Stortinget. (1946). *Innstilling fra Undersøkelleskommisjonen av 1945*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard).
- Stugu, O. S. (2016). *Historie i bruk*. (2. utg.). Samlaget.
- Stugu, O.S. (2021). *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Det norske samlaget.
- Sæther, V. (2014). *Krigsseilere: en fortelling om glemte helter*. Cappelen Damm.

Tenold, S. (2018). *Norwegian shipping in the 20th century: Norway's successful navigation of the world's most global industry*. Palgrave Macmillan.

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 4. utgave. Fagbokforlaget.

Thowsen, A. (1992). *Handelsflåten i krig 1939-1945 - Nortraship: profitt og patriotisme*. Grøndahl og Dreyers Forlag.

Ulstein, R. (1991). *Englandsfarten: flukt til krigen*. Bergens sjøfartsmuseum.

Vetlesen, L. (1981). *Reis ingen monumenter: kampen om Nortraships hemmelige fond*. Gyldendal Norsk Forlag.

8.4 Figurer

Figur 1

Side 18. Krigsseilerregisteret u.å. *Riksarkivet, NTBs krigsarkiv 1940-1945. «Norske skip i konvoi, 2. verdenskrig»*. Riksarkivet: RA/PA-1209/U/UJ/L0219g. Hentet fra <https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/750828>

Figur 2

Side 20. Krigsseilerregisteret u.å. *Nortraship (The Norwegian Shipping and Trade Mission)*.

“Nortraships flagg. Flagget ble ikke brukt på skipene, men kun i administrative sammenhenger. Flagget som er avbildet tilhører KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv».

Karl Ragnar Gjertsen, Kuben, Arendal. Hentet fra

<https://www.krigsseilerregisteret.no/artikkel/319866>

Figur 3

Side 25. Krigsseilerregisteret u.å. *Leif Vetlesen*. «*Leif Vetlesen på Norsk sjømannsforbunds kontor.*» Ukjent fotograf / NTBs krigsarkiv. Hentet fra

<https://www.krigsseilerregisteret.no/sjofolk/370223>.

Figur 4

Side 29. Krigsseilerregisteret 2016 *Om tildeling av medaljer. «Krigsmedaljen»*. Bilde fra Nordsjøfartmuseet i Telavåg. Hentet fra

<https://www.krigsseilerregisteret.no/no/artikkel/315465>

Figur 5

Side 46. Krigsseileren 1972, nr. 4:2.

Figur 6

Side 56. Krigsseileren 1973, nr.3:13.

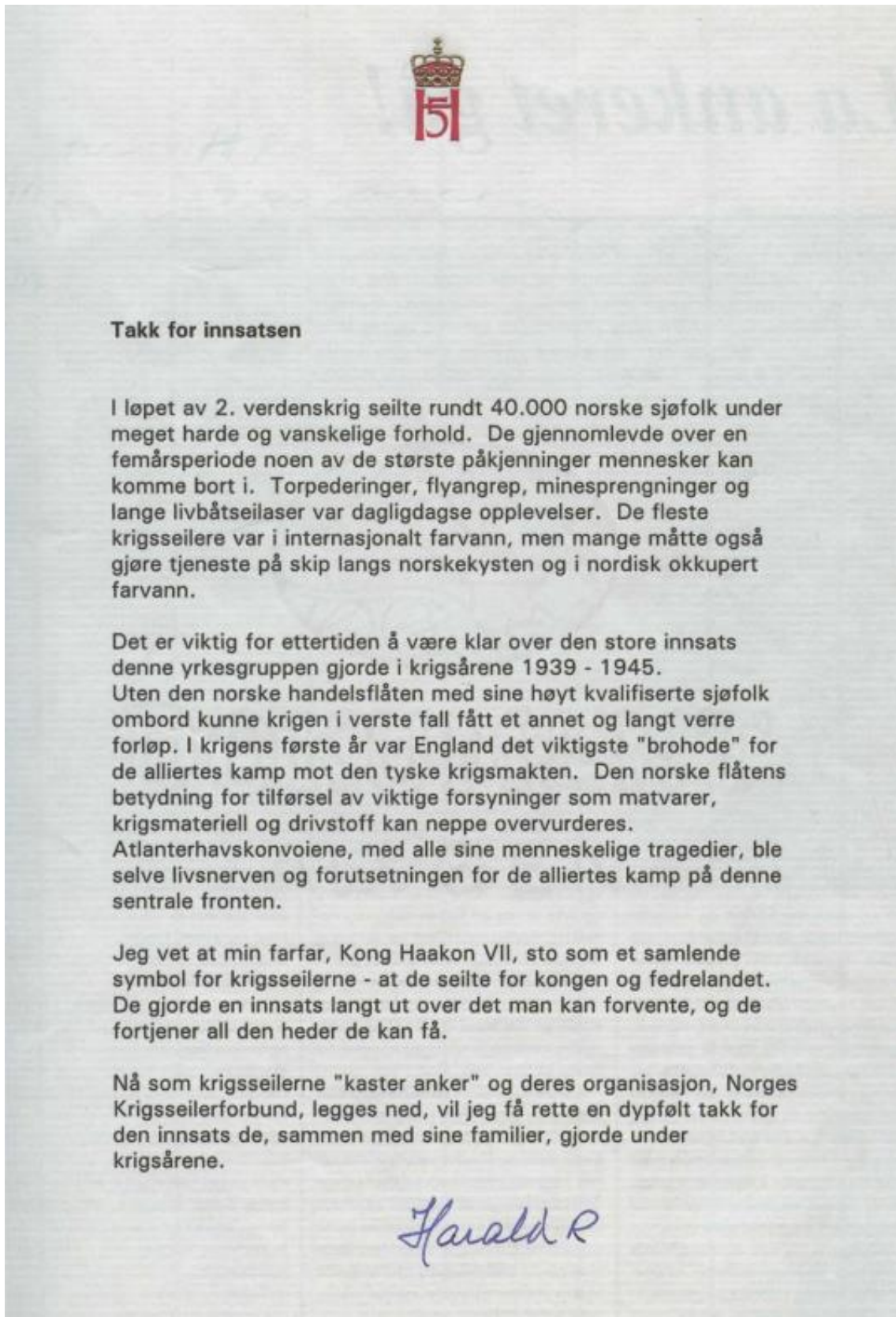
Figur 7

Side 58. Krigsseileren 1993, nr.2:16.

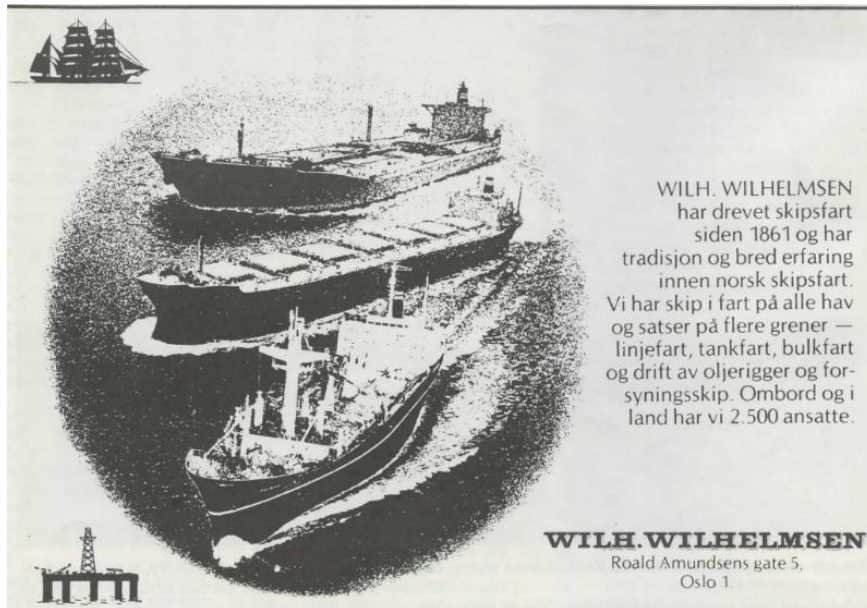
Figur 8

Side 64. La ankeret gå – Krigsseilerens Minneutgave 2000:3.

Figur 9

Side 65. Krigsseileren 1979, nr.2:12.

WILH. WILHELMSEN
har drevet skipsfart
siden 1861 og har
tradisjon og bred erfaring
innen norsk skipsfart.
Vi har skip i fart på alle hav
og satser på flere grener —
linjefart, tankfart, bulkfart
og drift av oljerigger og for-
syningsskip. Ombord og i
land har vi 2.500 ansatte.

WILH. WILHELMSEN
Roald Amundsens gate 5,
Oslo 1.

Figur 10

Side 66. Krigsseileren 1971, nr.1:47

*Havet er underlig stort og allmektig,
åpent og ærlig i hele sin fred.
Intet i verden kan være så prektig,
stort og allmektig
lyser det ennu av vikingers sverd.*

*Havet er ungguttens dragende
drømme,
der kan han boltre seg freidig og fri.
Der kan han virkeliggjøre og
svømme
inn i de drømme
som han i barndommen druknet seg
i.*

*Havet er underlig storskjønt og
deilig
sely om det raser fra morgen til
kveld.
Selv når det bryter en natt ubeleilig,
er det så deilig
at vi for evig blir blåmyrens trell!*

